

BIBLIOTHECA INDICA.

WORK No. 206.

TADHKIRA-I-SHŪSHTAR.

PERSIAN TEXT.

TADHKIRA-I-SHŪSHTAR

AN ACCOUNT OF SHŪSHTAR, FROM THE
EARLIEST TIME TO A.H. 1169
WITH NOTICES OF ITS CELEBRATED
MEN AND MEMOIRS OF THE
AUTHOR'S LIFE.

BY

SAYYID 'ABDALLĀH BIN NŪR AD-DIN BIN
NI'MATALLĀH AL-HUSAINI ASH-SHŪSHTARI
(SURNAMED FAQIR)

EDITED BY

KHĀN BAHĀDUR MAULĀ BAKHSH
AND
SHAMS-UL-'ULAMĀ' M. HIDAYET HUSAIN, PH.D., KHĀN BAHĀDUR.

1994

A384 V. 84.

955

CALCUTTA:

PRINTED AT THE BAPTIST MISSION PRESS.
PUBLISHED BY THE ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

1924.

PREFATORY NOTE.

The first fascicle of this edition of the History of Shuṣhtar, containing pages 1-144, edited by Khān Bahādur Maulā Bakbsh, was published in 1914. For budgetary reasons immediate continuation could not be undertaken at the time. When work on this text could be resumed the Society's office had lost touch with the Editor. Since then news has been received of his death. The Council of the Asiatic Society of Bengal have therefore decided to arrange for the completion of the work by another hand, and Shams-ul-Ulamā Professor Hidāyat Ḥusain has kindly volunteered to undertake the labour. Owing to his help the work is now issued in its completed form, for which the Council of the Society and the learned public owe him their thanks.

Professor Hidāyat Ḥusain is responsible for the edition from page 145 to the end, as well as for the Preface and List of Contents.

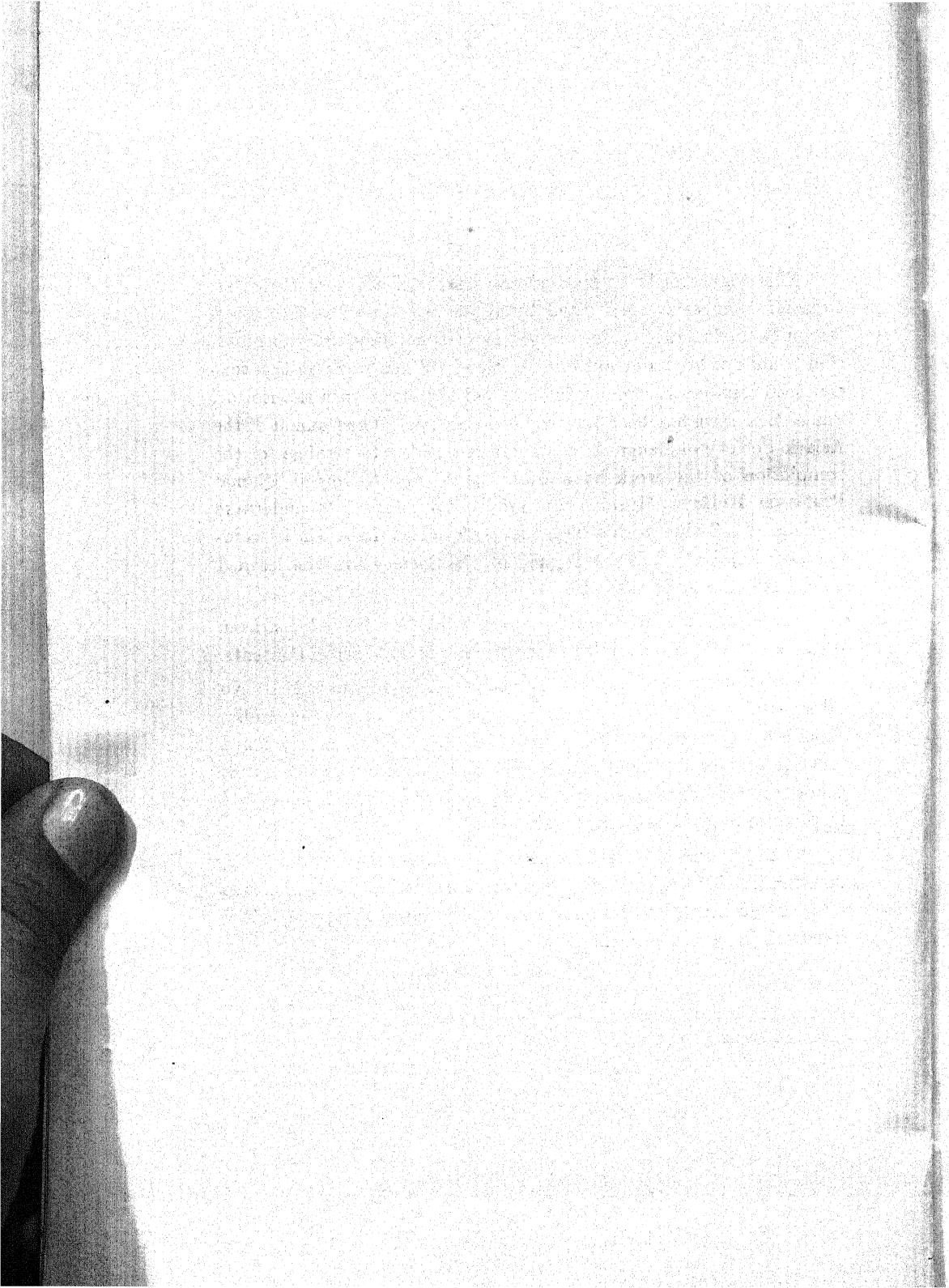
The edition has been made from a single and rare MS. No other copies have been traced in any MSS. Library in India, though a copy exists in the British Museum Collection, mentioned on page 214b of Dr. Rieu's Catalogue. It is, however, reported that other copies exist in private hands in India, though all efforts to procure them have been in vain.

The MS., which is fairly correct, is written in clear *Nasta'lik*, dated A.H. 1317 (A.D. 1900), by a scribe Asadallāh Āṣafi, who calls himself Shuṣhtari, but does not mention the place of copying. The handwriting seems Persian.

JOHAN VAN MANEN,
General Secretary.

ASIATIC SOCIETY OF BENGAL,
1, PARK STREET, CALCUTTA.

December, 1924.

INTRODUCTION.

The author of the "History of Shūshtar," as-Saiyid 'Abdallāh, came of a very distinguished family. His grandfather, as-Saiyid Ni'matallāh¹ was originally an inhabitant of Jazā'ir, near Baṣra (Busrah) but came later to live in Shūshtar in Persia. The author's grandfather as well as his father, as-Saiyid Nūr ad-Dīn,² were both eminent scholars. The family, which belonged to the Shi'a sect and was known as *Sādāt Nūriya*³, after having settled there, lived for generations in Shūshtar.

The author⁴ was born on the 7th Sha'bān A.H. 1112 (A.D. 1700), at Shūshtar during the life time of his grandfather, who

¹ As-Saiyid Ni'matallāh was born in A.H. 1050 (A.D. 1640), and not in A.H. 1150 (A.D. 1737), as given in *Rawdāt al-Jannāt*, p. 220. He was one of the eminent scholars of Persia of his time. *Tuhfat al-'Ālam*, fol. 54a, describes the reason for the shifting of his residence from Jazā'ir to Shūshtar as follows:—

"In A.H. 1079, Husain Pāshā bin 'Ali Pāshā, Governor of Baṣra, revolted against the Uthmānlī Sultān Muḥammad IV, A.H. 1058-1099 (A.D. 1648-1687). A Turkish army was sent to suppress him and Husain Pāshā fled towards India from Baṣra. The army plundered and devastated the whole country from Jazā'ir to Baṣra, because the people therein were supposed to have sided with Husain Pāshā. In consequence the people scattered to different countries. As-Saiyid Ni'matallāh was one amongst them. He first went to Hūwaiza and thence proceeded to, and settled at, Shūshtar at the request of the people of the place."

He is the author of many works and died on the 23rd Shawwāl, A.H. 1112 (A.D. 1700). For details of his life, see this History of Shūshtar, p. 56; *Rawdāt al-Jannāt*, *bāb an-nūn*, p. 220; *Aml al-Āmil*, p. 72; *Nujūm as-Samā'*, p. 268; *Shudhūr al-'Iqyān*, vol. II, fol. 250b where the date of his death is wrongly given A.H. 1130 (A.D. 1717); and *Tuhfat al-'Ālam*, fol. 52a.

² As-Saiyid Nūr ad-Dīn was born in A.H. 1088, (A.D. 1677) and died in A.H. 1158 (A.D. 1745). He is the author of several works. For details see this History of Shūshtar, p. 59; *Nujūm as-Samā'*, p. 238; and *Tuhfat al-'Ālam* fol. 58b.

³ Probably after the name of As-Saiyid Nūr ad-Dīn bin as-Saiyid Sa'd ad-Dīn, whom we find in the genealogical chain, mentioned in p. 58 of this History.

⁴ The biography of the author that follows is based on this History, pp. 60, 133; *Nujūm as-Samā'*, pp. 251-258; and *Tuhfat al-'Ālam* fol. 62a-69a.

very early anticipated that the boy would in after life develop into a great scholar and took great care of him so long as he lived. The old man, however, died in 'Abdallāh's infancy. The boy's father then had him educated in the recognised courses of Arabic study of the time. 'Abdallāh completed his full course of study at the age of 15 and then travelled to Iṣfahān, Khurāsān, Āzarbā'ījān and other parts of Persia and Turkey, and studied Astronomy and other branches of Science under the renowned authorities of those places. His scholarship became known throughout the country, and all kinds of difficult problems of Jurisprudence and Tradition, which were presented to him were solved by him to the satisfaction of every one. He also made pilgrimages to the different sacred places of Islām.

On the death of his father in A.H. 1158 (A.D. 1745) people assembled at the Madrasa, situated very close to his house, and requested him to take upon himself the *Imāmat*¹ and the charge of reading sermons at Friday-prayer. He, however, recommended as being a fitter person, his brother,² as Saiyid Murtadā, who was accordingly selected for these duties. From the court of Nādir Shāh 'Abdallāh was offered the duties of supervising religious state functions, which he accepted and discharged to the great satisfaction of all.

When Nādir Shāh declared himself Emperor of Persia and held a *Darbār* for this purpose, all Governors and Ambassadors were summoned for the occasion. At that time the author was ordered to deliver a sermon on the auspiciousness of the coronation, and the speech which he delivered was considered a master-piece. On one occasion when all the eminent scholars and theologians from Constantinople, Bukhārā, and Baghhdād assembled under the orders of Nādir Shāh, to discuss as to which sect of Islām was the best and could be considered to have been following the right path, the author represented the *Shī'a* sect and discussed the matter satisfactorily and at great length with the heads of the other sects.

¹ In the *Shī'a* sect *imāmat* (the function of leading prayers) and reciting sermons at the Friday-prayer are entrusted only to the most pious and recognised scholars.

² As Saiyid Murtadā died in A.H. 1190 (A.D. 1776). See for his life *Tuhfat al-Ālam* fol. 71a.

When Āzād Afghān established his supremacy at Isfahān—he was ultimately defeated by Karim Khān Zand (A.H. 1163-1193, A.D. 1750-1799), and was driven away from the country¹—he captured and imprisoned many people among whom was a distinguished Christian priest. When 'Abdallāh heard this, he ransomed the prisoner and brought him home most respectfully and read the New Testament with him with great care. Similarly he arranged to bring to Shūshtar, to his own house, a Jewish scholar from Isfahān as well as a priest of the Fire-worshippers from Yazd, and read all their religious books with them for a long period.

He had always been saying that if any Emperor or King could afford to build a new observatory he would gladly take charge of it, and would perform the work in such a way that his observatory would surpass, in reputation, all the existing observatories of the world.

Though some may consider it below the dignity of such a great scholar as he was to compose poetry, he was also a great poet. There are some 5 or 6 hundred lines of poetry composed by him. His poetic name was *Fakīr*. He is the author of several works which I enumerate below as given in this History on pp. 60-61, and in the Buhār Library MS. of the *Tuhfat al-Ālam*, fol. 67:—

- (1) *Risāla Madinat an-Nahv*, a treatise on Arabic Syntax.
- (2) *Hāshiya Arba'in Hadīth*, a commentary on the forty Traditions of the Prophet written at the instance of the author's father.
- (3) *Risāla dar Tahkīk-i-Kibla-i-Shūshtar*, a Persian treatise fixing the direction in which the people at Shūshtar should turn their faces in prayer. This treatise was written at the request of Isfendiyār Beg.²
- (4) *Risāla dar Tahkīk-i-Kibla-i-Huwaiza*, a Persian treatise fixing the direction in which people at Huwaiza should direct their faces at the time of prayer. He wrote this treatise at the request of Saiyid 'Alī Khān, the Governor of Huwaiza.

¹ This event took place in A.H. 1166 (A.D. 1752). See Sykes, *History of Persia*, vol. II., p. 374.

² For Isfendiyār Beg, see this History, p. 71.

- (5) *Risāla at-Tuhfat an-Nūriya*, a treatise solving problems of ten different branches of learning, which he named after his father.
- (6) *Sharh Sahifa Usṭurlāb*, a commentary on the treatise on the astrolabe by Bahā' ad-Dīn Muḥammad bin Ḥusain al-‘Amili (died A.H. 1031), called *as-Sahifa*.
- (7) *Sharh Mafātiḥ ash-Sharā'i*, a commentary on the work *Mafātiḥ ash-Sharā'i*, on Jurisprudence by Muḥammad bin Murtadā, known as Muhsin al-Kāshī (died after A. H. 1090). This commentary is called *Adh Dhukhr ar-Rā'i*.
- (8) *Risāla-i-Jabaliya Ūlā*, a treatise in answer to seventy problems pertaining to different branches of learning, which ‘Alī Nahāwandī sent to the author.
- (9) *Risāla-i-Jabaliya Thāniya*, a treatise solving thirty further questions asked by the above Nahāwandī.
- (10) *Risāla-i-‘Alavīya*, answers to questions of *Shaikh ‘Alī al-Huwaizī*.
- (11) *Risāla-i-Āhmadiya*, replies to queries of Mawlā Āhmad, the brother of the governor of Huwaiza.
- (12) *Risāla dar Taḥkīk-i-Dawābit-i-Istikhrāj*, a treatise on the method of determining the Kibla in all countries.
- (13) *Tilsm Sultāni*, a work on different important problems of ‘Ilm Hai’at (Cosmography), ‘Ilm Nujūm (Astronomy), and magical science. It was written at the request of Abū Ṣalīḥ Sultān Tarshīzī.
- (14) *Tuhfat as-Saniya fi Sharh an-Nukhbāt al-Muhsiniya*, a commentary on the work by Muḥammad bin Murtadā (known as Muhsin al-Kāshī), called *an-Nukhbā*, on Jurisprudence. It was composed at the request of Mawlānā ‘Alī bin ‘Alī an-Najjār.
- (15) *Hāshiya bar Muqaddamāt Wāfi*, a commentary on the preface of the book by Muḥammad bin Murtadā, known as Muhsin al-Kāshī, entitled *al-Wāfi*.

(16) Glossaries, not collected in the form of books, on the portion of
Bādī' of al-Muṭawwal,¹ Madārik,² Masālik,³ Mughnī al-Labīb,⁴
Khulāsat al-Hisāb,⁵ etc.

Our author devoted his whole life to teaching, seeking the truth, and serving the cause of humanity. Towards the end of his life he retired from the world and passed his days in devotion and prayer. He died in A.H. 1173 (A.D. 1759) at his native place.

Mawlānā Muhammad Hādi Kamāngar, a contemporary poet (whose poetical name was Kawwās, adopted at the suggestion of our author, as mentioned on p. 162 of our edition) wrote the following chronogram giving the date of as-Saiyid 'Abdallāh's death :—

از امر خداوند جهاندار قدیم
علامه دهر و سید خلد مقیم
در باغ نعیم جای او شد قواسم
تاریخ وفاتش طلب از باغ نعیم
۱۱۷۳

PRESIDENCY COLLEGE, }
Calcutta. }

M. HIDAYET HOSAIN

¹ Al-Mutawwal is a commentary on al-Kazvīnī's treatise on rhetoric called *Talkhīs al-Miftāh*, by Sa'd ad-Dīn Ma'sūd bin 'Umar at-Taftazānī, died A.H. 792, A.D. 1390, see my Catalogue of the Arabic MSS. in the Buhār Library (Imperial Library), p. 437.

² The full name of the book is *Madārik al-Āḥkām fi Sharḥ Sharā'i' al-Islām* by Muḥammad bin 'Alī al-Mūsāvī al-Āmili, died A.H. 1009, (A.D. 1600). See the same, p. 207.

⁸ Probably this *Masālik* is by Muhammad bin 'Ali al-*Ihsā'i*, which is called *Masālik al-Ashām*. Al-*Ihsā'i* lived in A.H. 894 (A.D. 1489).

* *Mughnī al-Labib*, a book on Arabic Grammar, by 'Abdallāh bin Yūsuf known as Ibn Hishām, died A.H. 761, (A.D. 1360). See Brockelmann, *Geschichte d. Arabischen Litteratur*, vol. II. p. 23.

⁶ *Khulāsat al-Hisāb*, a treatise on Arithmetic, by Bahā' ad-Dīn Muḥammad bin Ḥusain al-Āmilī, died A.H. 1031, (A.D. 1622). See my Catalogue of the Arabic MSS. in the Buhār Library (Imperial Library), p. 385.

و گفت من میخواهم شما را در خلوت به بینم - چون به بندۀ خانه رفتم از او پرسیدم که راست بگو این کار از کجا ترا بدست آمده - گفت از آنجا که از دست تو رفته - گفتم در بلاد مغرب از دست من رفته و قصه را حکایت نمودم - گفت من همان مرغم که تو دیدی و زخم زدی - و برهنه شده موضع جراحت را نشان بداد - گفت ما سه نفر بودیم که با غواص شیطان بوادی تحرصیل علم سحر افتدۀ بودیم - و استادی داشتیم که بهر صورت که می خواست مارا میگردانید - و هر روز نویست یکی از مابود که آدمی برای او شکار کنیم - که برای قوت سحر او خود دل و جگرو دماغ او را میخورد و مابقی را بشکار و آن تقسیم می نمود - آن روز که تو بخوردی نویست من بود - و چون از توجدا شدم ازین عمل قبیح توبه کردم - و بیندگی حق تعالی اشتغال نمودم - و کار را بمن داد - و چون مرا سبب توبه و خدا پرستی خود دانست شرایط تسلیم واردت بچای آورد *

وَ اللَّهُ يَعْلَمُ

بتاریخ یوم پنجشنبه بیست و چهارم شهر رجب المرجّب سمت ترقیم پذیرفت

سنه ۱۳۱۷

کتبه اسد اللہ آصفی الشوشتاری

می نمود که تمام این مدت را بسیاحت گذرانیده - و باطراف بلاد روم و هند و حبشه و فرنگ و اوزیک و چین رسیده - و در هر بلد با درویشان و قذاعات کیشان صحبت داشته - و حکایت‌های عجیب و غریب نقل می نمود - از آن‌جمله میگفت که چند سال قبل از این در دیار مغرب بودم و با رفیقی که داشتم از محلی محلی تقرّج می نمودم - روزی از دیهی بدیهی میرویم - در عرض راه طاییری بسیار بزرگ نمایان شد که در وسط راه نشسته بود و صورت آن صورت انسان بود - و خیرهٔ خیره بجانب من نگاه میکرد - از مشاهده آن بغايت هراسان شدیم - و از راه کناره نمودیم - ناگاه از جای خود پرید و آمد - بمن حمله نمود - رفیق من بگیخت و برای من مجال فوار باقی نماند - کارهی همراه داشتم که بکمرزنه بودم از غلاف کشیدم و مایین کتفین او چنان زدم که تمام تیغ تا حد دسته فرونشست - و نتوانستم بیرون کشید آن مرغ نعره بزرگ‌صدای انسان - و پرید و برفت - و من برفیق خود ملحق شده بدویدم تا بیافی که دران صحرابنظر می‌آمد خود را رسانیدم - باغانها که در آنجا بودند ما را پرستاری نمودند و بحال آوردنده و پرسیدند سبب دهشت شما چه بود - چون حکایت کردیم گفتند که ما هرگز همچه چیزی ندیده ایم و نشنیده ایم و تکذیب نمودند - القصه بعد از چند سال وارد بلاد ایران شدم - و در سالیکه نادر شاه از هندوستان معاودت نمود باردو بودم - روزی در دکان سیان آن کارد را دیدم که سیاف برای آن غلاف میساخت - پرسیدم که این کارد از کیست - گفت از شخصی است داده است که غلاف بگیرم - گفتم من غلاف موافق این کارد ساخته دارم - بشما میدهم بشرط آنکه صاحب آن را نشان بمن بدھید - و برخواستم و از منزل خود غلاف را برم - سیاف چون دید موافق است - گفت غلاف اصلی این کارد همین بوده است - در این اثنا صاحب کارد حاضر شد چون مرا بدید و غلاف را بشناخت از جای برخواست

فصل چهل و چهارم

در این سهاده از انقلاب که معاقده دول اتحادی و اوضاع اکثر ایران احتلال پذیرفته - در هر بدلی فتنه جوئی رایت فساد افراخته - و در هر قطعی فرمایه کیش دجالی ظاهر ساخته - ضعفا و فقرابی اختیار بمصیبت جلالی اوطان گرفتار - و از زحمت مصادر بیکار و مطالبه درهم و دینار درکار انتقال از دیار بدیار بوده و میباشدند - هر کس در هر منزل که هست چون از مکاره مفاصل دیگر بیخبر است بگمان این است که مگر آنجا بهتر باشد - چون خود را با آنجا رسانید و بر احوال آنجا مطلع گردید و دید که مانند منزل سابق یا اشد آزان است - از آنجا نیز آغاز سفر و اراده منزلی دیگر مینماید - مانند مروض که از شدت اضطراب سررا بجای پا و پا را بجای سر میگذارد - و آنرا راحتی از برای خود پنداش - تا مدت زندگانی تمام پذیرد و مستوفیه اجل حساب بـَدَاکم تعودون از سرگیرد *

ز زیر خاک تا بالای افلاک

مقامی خوش نکرد این جان غمناک

در ضمن این اسفار خلائق بسیار باجل اخترامی از این دار فنا انتقال گزیده - و از دستبرد یغماگر قضا و قدر از لباس حیات عاری گردیده *

حکایت عجیب‌هه درویش

از آنجمله مردی درویش ولد این ولایت شده نام خود سیفععلی میگفت - و مدت دو سه سال در اینجا توقف نمود تا آنکه وفات یافت - و بشغل کحالی اشتغال میورزید - و از قبول اجرت و هدیه و صله امتناع داشت - و بحسب رؤیت مظنه این بود که در عشر ثلثین یا اربعین باشد - لیکن خود حساب عمر خود را از سبعین و ثمانین متچار میگفت - و مذکور

و این غزل از ملا عبدالکریم سابق الذکر است :-

بگلزار جهان آن عاشق سر در گردیده ام
که دائم بزمگاهِ عصمه گیتی است زندانم
برنگ شعله آواز بلبل نغمه خواهم
که خیدزد از درون پرده گل آه و افغانم
نه سراز پافه پا از سر شناسم وقت جان دادن
برای طی دشت بی خودی از بسکه حیرانم
من آن مجنون اساس دشت بیمامیم که در عالم
سوان طرّه لیلی بود شام غریبانم
نیابد دامن عفو ش رهانی از کفم فطرت
بآبِ رحمتِ خود تا نشود لوح عصیانم

و این غزل از خواجه ابو تراب است :-

چنان لب ریز شوق از نشانه بزم حریفانم
که صد داغم بدل می سوزد و چون لاه خندانم
ز فیضِ عشق شد آماده اسیابِ جنونِ من
کنون در انتظارِ وعده ای سنگ طفلانم
گهی در دام زلف و گاه در محراب ان آبرو
چه مستضعف بمنهض مشتبه در کفر و ایمانم
چه فرق از تُرک یغمائی بود آن چشم فتن را
زند هر لحظه بر دل بی سبب صد تیر مژگانم
نمی باشد چه خضم گر حیاتِ جاودان باشد
چرا باشد بگردان منتی از آب حیرانم

نشانها باشدم از ناقه لیلی بهر سنگی
 بندوق پیروی می جست مجفون در بیابانم
 دل عاشق شکیدائی ندارد ای مسلمانان
 ندارم تاب هجران من موید پیر کنعانم
 فقیر از عالم بالاست این قسمت که می بینی
 کلوخ آید بسر جای گهر از ابر نیسانم

و این غزل از ملا فتح الدین متولی است:—

من آن سرگشته مرغ آشیانی دور از گلستانم
 که هردم در هوای موطن اصلیست افغان
 نمی آرم بخود چندانکه فرق از پا کنم سر را
 ز بس دلگیرم از شوق دویدن در بیابانم
 در این گلشن گلی از شاخسار کام من نشگفت
 برنگ چوب سرو از پایی تا سر داغ حرمانم
 پریشانی نباشد آنقدرها زلف و کاکل را
 که من از فکر زلف و کاکل خوبان پوشانم
 مرا عهد جوانی صرف شد در حالت پیری
 ز ضعف ناتوانیها بصورت شیخ طفلانم
 بامیدی که در منزل رسم روزی از این وادی
 گهی افتان و گه خیزانم و گاهی خرامانم
 ز فیض همت انفاس پاک مرشدم فتحی
 ازین پس در خیال فکر و جمع شعر و دیوانم

گرفتیم دامن اهل جنون را بهر آسایش
 نشان دادند سوی کوچه بند سنگ طف‌لانم
 بتکلیف و تکلف رغبتیم گر نیست معذورم
 فقیه شهر میدادند من از صحرا نشینانم
 نمی‌باشد بل وح خاطرم حرف دگر باقی
 بجز حرف محبت هیچ تعلیم از دبستانم
 مرا گر معصیت اندوز میدانی توای زاهد
 بِحَمْدِ اللَّهِ كه از لوثِ ریا پاک است دامانم
دل صد پاره دارم بزیگ بُرگ گل قواس
 چه باشد حاجت گلگشت اندرا باغ و بستانم

و فقیر نیز چند بیتی تبع نموده *

نیم محسود اینلای زمان نی از عزیزانم
 نیم یوسف نمیدانم چرا در چاه و زندانم
 چنان فرسوده هر عضوم درین سر منزل حسرت
 که وقت حیرت اکنون میگزد انگشت دندانم
 بود صیتِ هنرها سنگ مقناطیس آفتها
 خوش احوال گم نامی من از شهرت پشیمانم
 نشد یکدرا روش خانه ام از تنگی روزن
 کشاد از سیل غم دیدم که اخر ساخت ویرانم
 بود بخت سیاهم سرمه آوازه عشرت
 بیزم گل خراشد بانگ بلبل در گلستانم
 دلی پر خار خار شوق در راه طلب دارم
 کند تاثیر شاخ یاسمین خار مغیلانم

شکوه‌ها از دست خود دارد بدرگاهت فقیر
 دست گیر و دارخواهش با امیر المؤمنین
 ای خوش آنروزی که آید در لب کوثر بحشر
 تر زبان در خیل مدهان بود این کمترین

فصل چهل و سوم

لری در اثنای صحبت ملا هادی قواسم این غزل از میرزا صدیق
 برخواند *

نه امروز است سودای جنون را بیشه در جانم
 بچوب گل ادب کردی معلم در دست‌نام
 عزیز مصرم امّا در فرامش خانه جا هم
 گل خورشیدم امّا در کنار طاق نسیانم
 ز من سنجیده وزن عالم و سنگ است رزق من
 همانا من در این بازار پر آشوب می‌زانم
 لب افسوس اگر غافل بدندا آشنا سازم
 دو چندان می‌بُرد مقراض قسمت از لب نام
 چندان محروم که اشک شور در چشم نمی‌گردد
 قیامت گر نمکدان بشکند در چشم حیوانم
 نمی‌افتم چو اسکندر بدنیال خضر صدیق
 من آن خضرم که آب روی باشد آب حیوانم

و بعد از آن از خود این غزل گذرانید *

ز اسباب تعلق گرچه من برچیده دامانم
 نشانی از محبت میدهد چاک گویانم

هیچ مخلوقی نبود آگه از این سر نهان
 غیر سر الله مولانا امیر المؤمنین
 آن زر ندزی بشاعر داد و در شکر قبول
 خلعتی افزود و خود در زیر منت شد رهیں
 بعد از آن رخت زیارت بست و بس همراه برد
 دعوت نعمت فراوان در راه سلطان دین
 ای خوش آن مؤمن روش ضمیر پاک دین
 کش بود سر امیر المؤمنین یار و معین
 ای بسازین گونه بالش معجزات از آن جناب
 شهره از هفت زمین تا آسمان هفتمیں
 یا امیر المؤمنین یا سیدی یا مؤنی
 یا نخیری یا ولی الله یا کهف الحصین
 یا غیاثی اذدهنی شده او کربله
 یا رجائی عند عسرالحال یا جبل المیمین
 شاب قوی و انقضی عمری و قلت حیلی
 و الخطایا اثقلتني یا امان الخائفین
 یا ظهیری یا عصامی یا ملادی آنے
 آخلاقت وجہی ذوبی یا معاد العاذین
 یا عمامی یا سنبلی انت مصمودی فکن
 لی شفیعاعند ربی یا شفیع المذین

نزد او پیغام ما را بر بگو بعد از سلام
 کشتیت در بحر عمان بود چندی قبل از این
 نویتبی از رستخیز بحر شد مشرف بفرق
 کشتی و اموال کشتی از رخیص و از ثمین
 نذر ما کردی زر خالص ز مالکت یکهزار
 ما در آوردهیم هم دستت مدد از آستین
 کشتی و اموال کشتی سالم آمد در کنار
 صد هزاران محمد دلت لله رب العالمین
 باید اکنون مال ندری را مهمسازی کنی
 میستان ای کاشی آن مبلغ از آن مرد امین
 با مرداد از آن مکان ملا حسن شد رو بررا
 تا حضور خواجه مسعود آن بزرگ پاک دین
 چون بگوش او کشید آن گوهر پیغام شاه
 در کشاد و گفت و طبیعت فادخواه خالدین
 خوش دمی ایندم که آید از نسیمیش بوی جان
 چون صبا کارد شمیم از کشت زار یاسمیم
 خیر مقدم مرحبا ای قاصد فرخنده پی
 راست پیغامی بدادی از امام راستین
 آنچه گفتی سر بسر صدق است و حق است و درست
 لیک ای کاشی بذات پاک یزدان یمین
 کیم سخن را هیچکس داناید و الا خدا
 ز آنکه این راز از دلم هرگز نشد باللب فرین

بپردازند از فیض او هم اندیسا هم اولیا
 مستفید از علم او هم اولیس هم آخرين
 طفلی از طفلان مکتبخانه اش روح القدس
 ریزه خوار خوان او هم سبقین هم لاحقین
 خواجه دولتشاه او زیک در کتاب تذکرہ
 قصه از شاهدین کرده حکایت این چندین
 مفخر کلشان و آمل حضرت ملا حسن
 آنکه بود از مادحان پیشواری متقدین
 بعد طوف کعبه و آرامگاهِ مصطفی
 کرد آهندگ طواف مقتدای مهتدین
 تا بمقصد چون رسید آن مومن پاکیزه رای
 بویمقد کرد و خواند از سینه این فرد گزینی
 ای زبدو آفرینش رهنمایی اهل دین
 وی ز عزت مادح بازی تو روح الامین
 در همان شب حضرت شاه ولایت جاه را
 دید در رویا که با او از سر لطف و حنین
 عذر خواهی میکند میگوید ای کاشی ترا
 هست در شرع کرم بر ما دو حق مستین
 آن یکی حق غیانت آن دگر جلدی شعر
 کامدی از راه دور و مدح گفتگی آفرین
 منعی در بصره مسعود بن افلح نام او
 خواجه از اهل ایمان است مشهور و مهین

دست حاجت گر بدرگاه خدا سازی دراز
 یا برای رزق باشد یا برای حور عیس
 میکنی مانند کسری کاخ ایوان را بلند
 میکشی همچون شهان اسپان تازی زیر زین
 میکنندت عاقبت بر مرکب چوبیان سوار
 میرسانندت بمفرزلگاه تو زیر زمین
 با هزاران حسرت و غم میگذندت سرنگون
 گیرم این هر هفت اقلیمت بود زیر نگین
 بهر وارث خانه و اسباب و مال و حال رفت
 بهر تووز و ویال و خزی میماند همین
 وای بر حالت نگردد گر شفاعت خواه تو
 در قیامت ساقی کوثر امیر المؤمنین
 آنکه منشورش بدهست قدرت حق خود نوشت
 مطلع صبح ازل بر پایه عرش برین
 آنکه فضلش در جهان روشی تراست از آفتاب
 بر موالف بر مخالف بر کمین و بر مهین
 آنکه حقش بر گزید از جمله خلقان از نخست
 بهرامت تا بود بعد از محمد جانشین
 بندۀ از بندگان درگاهش رضوان خاص
 مالک از خیل غلامان است مملوکی کمین
 کاشف اسرار دانش وارث علم نبی
 از همان روزی که بود آدم میان ماء و طین

می نفوشی آب تا ساقی نباشد دلپسند
 یا نباشد کاسه همچون کاسه فغفور چیز
 می نپوشی تا قبا دیده نباشد زنگار
 یا نباشد جامه نرم و نازک و ابریشمیدن
 می نخوابی تا نباشد بسته رکم خا و نخ
 یا نباشد دست در آخوش یار نازنیدن
 می نبینی غیر عیب مردمان بی خلل
 کاش میدیدی بخود یکرۀ بچشم عیب بین
 نشسته و غیر از صدای نعمه و آواز نی
 یا حدیث غیبت روشندلان پاک دین
 عمرت از پنجه گذشت و فکر دنیا میکنی
 از شراب بیخودی تا چند مسخه می چنیدن
 مسوی رخسار سفید اما ببالا می برند
 نامه هایت چون خط مشقی کرام الکتابیین
 لاف ایمان میرنی اما نکردی به رحق
 سجدۀ از روی اخلاص و سر صدق و یقین
 یکقدم نهاده هرگز تو در راه خدا
 می نپوئی جز راه بیشرسی و بیداد و کیان
 گاه گاهی گر بمسجد میروی سازی نخست
 دور باش از پیش و از پس از یسار و از یمین
 بندۀ نفسی و یارت دیو گیرم در نماز
 بر زبان گوئی دروغ لیاک نعبد نستعین

بادرت هرگز نشد ای ملحد کج اعتقاد
 اینکه حق سبدحانه ارزاق را باشد ضمیمن
 آن خداوندی که رزقت را فراوان میرساند
 در رحم بی زحمت آن وقیکه بودستی جنین
 بعد از آن آمداده در پستان مادر چشم‌ه سار
 شیر نوشین با هزاران رافت و ذوق حنین
 آرزوهای در دلت باشد بسی دور و دراز
 می فیدیشی که ناگه میرسد مرگ از کمین
 نیست مکنون ضمیرت جز تلاش عزو جلا
 در مجالس تا شوی از همگنان بالا نشیسن
 در امور دین شعورت پست ذهنست کور و کج
 در فن دنیا ضمیرت روشن و رایت ریین
 پای سعیت لذگ و عذگین سیر در راه خدا
 در راه شیطان سبک رفتاری و چاک تکیسن
 گه بفکر عشرط و طذازی و عیش و هوس
 گه بوصف دلبیر شیرین لقا سر تا قدم
 عارض و موی و میان و ساعد و ساق و سرین
 گفتنگو تا کی ز ابروی کج و بالای راست
 نرگس مسست و لب لعل و عذر آتشیسن
 گه بدوقی صحبت پاران و گلگشت چمن
 با شراب و شاهد و نقل و گلاب و انگیین
 گه بخیثت مؤمنان آلوده میسازی دهن
 بیکنها را بناحق پاره سازی پوستیسن

فصل چهل و دوم

روزی در بعض میجانسِ مؤلف است از کتاب تذکره دولتشاه سمرقندی
در احوال ملاحسن کاشی قصه از کرامات حضرت سید الوصیین صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ
خوانده شد و فقیر را رغبتی بنظم آن قصه افتاد و این قصیده را منظوم
نموده *

قصیده در معجزه حضور امیر المؤمنین که در
عالی رؤیا جناب ملا حسن کاشی را صلمه
شعر صرحت فرمودند

تا نکی شوریده حالی در هوای آن و این
غافل از اندیشه احوال روز واپسیان
چند جان را بسته و ازونه در زندان تن
چند خود را در سرای بیخودی داری رهیان
چند کشته کرده لذگر بگرداب بلا
بحر پر آشوب و راه دور و نهندگان در کمیان
چند کارت بگذرد در کار دنیا مختلف
زآمد و رفتش گهی خوشحال و گه باشی غمین
بر در ایاب دنیا چند از روی ادب
میکنی گردن کچ و قامت خم و سر بر زمین
چون گدایان چند بر درگاه هر لات و منات
بهر مشتی سیم و زر فرسوده میداری جبین
سی پذیری صد هزاران رفیع در تحصیل مال
حبه حبه میکنی جمع آوری چون خوش چین

ایضا

گرچه در راه طلب گرم روانند بسی
 نوسييندند بمقصود مگر چند کسی
 دل آزاده نداری تو کجا کعبه کجا
 که بسر منزل غفلت تو رهیں هوسی
 شعله طور تجلی بقرار اند هنوز
 کو کلیمی که از آن کوی بیارد قبیلی
 رفچ شب میشودت باعث آسایش روز
 دوش این نکته شنیم ز زبان جرسی
 گرچه ناقابلی از فیض تو مایوس مباش
 جهد کن بلکه اجابت بشود ملتمسی
 بیخود آمدی از اوج سعادت بحضور
 تو همانی عیش اینقدر بغير قفسی
 دل ارباب صفا را چه غم از غمازان
 بحیر را کی بود اندیشه هر خار و خسی
 پند در پرده دهد نی دل آگاهان را
 تاز خود برگ نریزی بمقامی نرسی
 رو کن از دار خلائق بفضای ملکوت
 تو غزال ختنی چند بقید رسنی
 سهل باشد غم نقلی که نخوردی تا چند
 بر سر از حسرت آن دست زنان چون مگسی
 هر طرف می نگرم مرده دلانند فقیر
 کاش میبود در این عصر مسیحیان نفسی

و فقیر هر دو غزل را تتبّع فموده -

محتسب امروز با غوفا که در بازار داشت
 او بمسجد کرد و دل در خانه خمار داشت
 و سعیی کوتا بیکجا جمع گردید کفر و دین
 شیخ صنعان در بغل هم سبکه هم زنار داشت
 قصۀ منصوّر باشد شهرۀ آفاق و بس
 عشق در هر کوچه صد زیستان کسان بردار داشت
 در طریقت میکند خارِ معیلان کار گل
 دوش آن فرسوده پا در سر هوای یار داشت
 دست گلچینان بیغما میبرد هر جا گلی است
 گل برویش باغبان دانسته ما را خار داشت
 شهرتِ سر بازی فرهاد از شیرین بود
 ورنۀ عشق بیمروت کشتگان بسیار داشت
 از شهادت می طبید از دوش دل معدور دار
 یار آنچا بود و دل یک لحظه با جان کار داشت
 صورتِ حق را اگر در خود ندیدی دور نیست
 نیست تقصیر کسی آئینه ات زنگار داشت
 دور باشِ کن ترانی شد زبان بند کلیم
 ورنۀ هر برقا شدایی لایه دیدار داشت
 آگهان سروا زند از ننگ سلطانی فقیر
 تاکِ ادھم ز تاج پادشاهی عار داشت

و این غزل را موزون طبعان تبع بسیار نموده اند - و مطلع غزل ملا

عبدالکریم این است -

چشم مخمودوت دل عشاق را افگار داشت

عالیمی را مضطرب احوال این بیمار داشت

و میر سید محمد شفیع ناطق نیز تبع نموده - و این سید محمد شفیع

بالاصل از سادات اصفهان و والد او میر سید علی بهمندستان انتقال نموده -

و میر سید محمد شفیع در بلاد دکن متولد و در آنجا نشو و فما یافته -

و با شیخ محمد علی حزین در دارالخلافه شاه جهان آباد رفیق و ندیم بوده -

و بقصد زیارت عتبات عالیات وارد بصره و از آنجا بقصد تحصیل علوم دینیه

روانه این بلاد گردیده - در کمال سلامتی نفس و استغذی طبع و تعفف

و قناعت بتحصیل مشغول و از صحبت ایندی زمان باقصی الغایه

متوجه سخنوار است - و قدرت او در فن سخنواری زیاده از دیگران و در

سرعت نظم مسلم امثال و اقران است - و شعر او در اغلب بتبع حافظ شیراز

است که از سایر شعرا بجهات عدیده ممتاز است - و حافظ را غریب است که

مطلعش این است *

عمر بگذشت به بیحاصلی و بواهوسی

ای پسر جام میم ده که به پیری برسی

و مطلع ناطق این است -

نکنند اهل هنر هیچ بدنیا هوسی

پنجه باز نشد و بشکار مگسی

را بیهوده عدث این همه هر سو مشتاب

خدمت پیه مغان کن که بجهاتی برسی

خواهیم اگر در نظر مسودم عالم
صد شکر که هرگز فخلیل دیم بپائی
فطرت بعدست فاله و افغان هنری ذیست
از دل شدگان کس نشانیده است صدائی

* و این غزل از خواجه حافظ است

بلدی برگ گلی خوشونگ در منقار داشت
و اندران برگ و نوا خوش فالهای زار داشت
گفتمش در عین وصل این فاله و فریاد چیست
گفت ما را جلوه معاشق در اینکار داشت
پیار اگر ذنست با ما نیست جای اعتراض
پادشاه کامران بود از گدایان عار داشت
در نمیگیرن نیاز و عجز ما با ناز دوست
خرم آن کز نازنینان بخت برخوردار داشت
خیز تا بر کلک آن نقاش جان انشان کفیم
کین همه نقشی عجب در گردش پرکار داشت
گر مرید راه عشقی فکر بدنامی مکن
شیخ صفعان خرقه رهن خانه خمار داشت
وقت آن پیر قلندر خوش که در اطوار سیر
ذکر تسبیح ملک در حلقه زنار داشت
چشم حافظ زیر بام قصر آن عالی جذاب
شیوه جنات تحریی تحتا الانهار داشت

فصل چهل و یکم

ملا عبد‌الکریم بن مولانا نظر علی بن محمد امین زجاجی سابق
الذکر که مدت‌ها در بلده نهارند مقیم و از آنجا بسایر بلاد عراق عجم مسافرتهما
نموده بود بعد از انقلاب اوضاع آنحضرت بمضمون کل شیئی یرجع لای اصله
ببلد قدیم خود معاودت نمود - و در مدت غیبت بصحبت بسیاری از اعیان
و ارکان و علماء و ادباء و امرا و شعرا و فقرا رسیده - و از هر گلben آن گل که رعنا
تر بود چیده - فطرتش بلند و طبعش ارجمند است - و این غزل از اوست *

غزل

شعله وادی ایمن دل غم پور ماست
نور آینه خوشید ز خاکستر ماست
خلعت عشق تو با ما نبود امروزی
جامه داغ تو از روز از در ببری ماست
تا نخورد آب ز خون دل ما تند نشد
بیش خنجر بیداد تو از جوهر ماست
صفحه سینه ز داغ تو مسجّل کردیم
وارث ملک جنونیم و همین محض ماست

وله ایضا

از سرخ سحر دوش شنیدیم نوائی
ناید ز گلستان جهان بیو و فائی
خود سوختگان را چه غم از شعله آه است
ترسم که قند آتشی از ناله بجایی

باعت سماجت معنی گردیده - و پادشاه سخن از این مقوله در آن مجلس گذشت - در مجلس دیگر فقیر این غزل را معرض ساخت و معزی ایه نظر قبول بر آن انداخت *

غزل

يَا جِيْرَةَ بِنَجْدٍ لَمْ يَقْبُو الْجَوَارِ
صَبَرَّاً عَلَى حَقَّاَكُمْ فَيَعْتَمُ الدَّمَارَا
افروخت صبح پیری شبهاي وصل بگذشت
وَاهَا عَلَى لَيَالٍ بَلَّنَا مَعَ الْعَدَارِي
پیوسمغان سخنگاه بیو کوی ما گذر کرد
دستی زباده افسانه اند بیدار کرد ما را
کی بیدلان شعوری وی غایبان حضوری
فَاحَ الصَّبَأَ وَ أَنْتُمْ لَمْ تَكْسِرُوا التَّخْمَارَا
در بزم سرخ رویان فقر تو رو سیاهیست
گیزیم که داری از بر دستور کیمیا را
این خرقه نمدرا خاصیتی نباشد
خالی نسازی از دل از خارخار خارا
دل بیصفای مشرب بی بهره است از غیب
آلوده چند سازی جامِ جهان نما را
از دست رفتن را دل بقا نباشد
آری به از بهار است رنگِ خزان هنا را
عمیر فقیر آخر ضایع بگفتگو شد
یکوه نکرد خوشنود نی خلق نه خدا را

بلد را بذور قدوم مسروت لزوم متفور میسازد - آگینه ضمیمیش از زنگار اکدار پاک - و ذهنش در نهایت لطافت و حسن ادراک - سخنیش سیار متین - و شعریش بغایت پسندیده و دلنشیان - لوزی در بعض مجالس صحبت این غزل مشهور از خواجه حافظ خوانده میشد *

دل میرود ز دستم صاحبدلان خدا را
دردا که راز پنهان خواهد شد آشکارا

و فوالفقار بیگ غزلهای متعدد از مولانا جامی و سایر متاخوین شعراء
که بخاطر داشت میخواند - و در وصف غزل خواجه و ممتاز بودن آن مبالغه
بسیار نمود - خصوصاً در خلط عربی بفارسی که در بعض ابیات این غزل واقع
شده - و خواجه این صفت را بسیار بکار برده و از جامی نیز بسیار واقع شده
است - و فی الحقيقة باعث حلاوت سخن و طراوت کلام و فناط روح
و انبساط ذهن می شود - فهایت کار همه کس نیست - یا کسی باید که
مانند حافظ از مبدع فیاض نفس رحمانی باو مدد وساند - یا کسی همچه
جامی اکثر عمر خود را در تحصیل علوم عربیت بگذراند - و دیگران
که کرده اند غالباً از خلل لفظی یا معنوی مانند لحن اعرابی و تقدیم
و تاخیر بیموقوع و رکاکت معنی و کثرت تکرار و تتابع اغفافات و سایر وجوده
مفقود خالی نباشد - و باین سبب زیرگان بر ایشان نکته‌گرفته اند - و کسیکه
از عربیت خود خاطر جمع نداشته باشد بمنابع * شعر *

إذَا لَمْ تَسْتَطِعْ أَمْرًا فَدَعْهُ وَجَوْزَةً إِلَى مَا تَسْتَطِعْ

اولی آنست که احتراز از آن لازم شمارد - و خود را در معرض سهام
طعن و شتم ظریفان ندارد - و این مقدمه اختصاص بنظم ندارد بلکه
در کلام منثور رهم جاری است - و از منشیان که از علوم بلافت کم مایه
بوده اند خطاهای بسیار بوقوع پیوسته - و اقتباسات نا مناسب کرده اند که

و جرود آورده باشد - و بسا عجایب و غرایب که دست فکر و حکیم از رسیدن بحقیقت آن قاصر - و نظر فیلسوف از ادراک چگونیی ان خاس است همه روزه از عالم غیب جلوه ظهور مینماید - و ابواب عبرت بر روزی دقیقه شناسان رموز حکومت میکشاید - و نوای آلاهَ التَّحْلُقُ و الْأَمْرُ بِكُوْشِ هوش ارباب معرفت میسراید *

ز ابر آورد قطره سوی یم ز صلب آورد نطفه در شکم
از آن قطره لولوی لا کند وز این قامتی سرو بالا کند

* فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ

فصل چهلم

ذوالفقار بیگ بن محمد حسین بیگ بن عیسی خان بن ذوالفقار خان از جمله امیرزادگان قدیم این ولایت در اوایل حال در اردبیل معلی بود - و در دارالسلطنه اصفهان و سایر بلاد عجم تهذیب اخلاق بر وجه اتم نموده - در ایام دولت نادری برفاقت مصطفی خان ایلچی بسفارت روم مأمور گردید - چون آن بساط برچیده شد با اهل و عیال بمشاهد مشرفه عراق عرب انتقال نمود - و در اوقات مجاورت آن اماکن فیض مواطن بصحبت بسیاری از اهل الله رسیده - و از برکت مجالست ایشان باذواع فیوضات بهره مند گردیده - و همواره بموانست دردمدنان راغب - و صحبت فقیر را طائب - و صفت ستوده درویشی بر طبعش غائب میباشد - و الحال چند کاهی است باینحدود ارتحال و بلده طبیبه دزفول را که از عوارضات و آفات قدری این تر بود مسکن قارداده - و امور زندگی را بمقتضای و من بنوکل علی اللہ فَهُوَ حَسِبُهُ بکفایت احکم التحاکمین مفوض نهاده - و کاهی بتحریک دراعی التفات شوق گزینان حاجتمدنان را مینتواند - و ساحت این

حکایت دخترکه در شب زفاف پسرو شده

چنانچه در بعض کتب تواریخ مسطور است که در محل قمشه اصفهان دختری را که بسن پانزده سالگی بود خواستند بشوهر ببرند - در شب زفاف دفعه در زهار او خارشی عظیم پیدا شد - و هرچند میخواست زیاد میشد تا آنکه از کثرت خاریدن بشره او خراشید و ذکر و خصیتین از آن موضع بیرون آمد - و بفاصله دو سه روز در آورده از پس پرده انبیت بیرون افتاد - و کلا رجولیت بر فرق نهاد - و در آن سال پادشاه عصر از لباس حیات عالی و انواع هرج و مرچ طاری گردید - و همین قسم اثر بر زائیدن استر نیز بتوجهه رسیده - و اصل آنست که هرگاه بسبب تغییر نقوص خلائق مشیت حق تعالی بتغییر نعمت ایشان قرار گیرد - چنانچه مضمون صدق مشحون آن اللہ لا یغیر مَا بِقَوْمٍ حَتَّیٰ یُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ مبنی از آن است - اوگا باظهور بعض آیات موحشة علوی مانند کسوف و خسوف و صیحه و شهب و نیارک و ذوات الاذناب و یا بعض غرایب ارضی مانند زلزله و خسف و سایر خوارق عادات ایشان را تخویف و اندار و از مقدمات غضب و استحقاق سخط اخبار می نماید - تابدا و تصرع و تصدق و توبه و انباه و استغفار آن را از خود دفع نمایند - چنانچه پرکار ناهنجار خود اصرار ورزند و از وحامت افعال قبیحه نیندیشند بموذای فَلَمَّا أَلْحَجَهُ الْبَالَغَةُ حجت بر ایشان تمام شده باشد - سینا ظلماندا انفسنا وَلَمْ تَعْفَرْ لَنَا وَتَوَحَّمْنَا لَنَكُونَ مِنَ الْخَالِسِينَ - و چون سیاق سخن باینچا کشید و حدوث این امر غریب بمشیت رب العالمین مستند گردید دیگر بحث از سبب و علامت بروش طبیعیین ضرور بلکه میتواند بود - که مشیت قادر مختار تعالی شانه دفعه تعلق گرفته - و بجهت اظهار قدرت بدون ماده و مدت از کلم عدم بسرحد

آوردند که هم مشاهده و هم اکبر از اسباب و علامات آن علمی داشته باشد اخبار نماید - فقیر که ملاحظه نموده دو تا از آنها که کوچکتر بود بسبب دست بدست بسیار مضمحل و اعضاً آن درهم شکسته شده بود که تشخیص نمی شد - و یکی دیگر که بزرگتر اعضاً آن بحال خود باقی مانده بود شکل سگی بود که سر و گردن و گوش و بینی و چشم و دهان و سینه و شکم و خصیه و پا و دم و انگشتان و ناخن‌های آن همگی برقرا و ظاهر بود - و شکم آن نسبت بداعی جثه بزرگ و دم آن دراز و باریک و پوز آن دراز بود مانند سگ گرگ - و طول از گوش تا دم بقدر انگشت سبابه طولانی بود - و چون فقیر همچه چیزی در کتب تواریخ قدیمه ندیده و از حکایات سلف نیز نشنیده بود ذہایت آنچه در آنوقت بخاطر رسید این بود که مادهٔ تکون همچه چیزها همان مادهٔ تکون کرم معدہ است - که رطوبات بلغیه عفنه که در جوف انسان مجتمع و طبیعت از تحلیل آنها عاجز باشد بسبب طول مکث و حصول استعداد صورت حیوانیتی بر آنها حاصل می‌شود * و در بعض کتب معتبر مسطور است که حاج بن یوسف ثقیل را در مرض موت عقرب در جوف بهم رسیده بود - و حاذقی بطایف التحیل یکی از آنها از ممر حلق او بیرون آورد - و او را اخبار نموده بود که این مرض علاج پذیر نیست - و سخوح این مقوله امور خارق عادت از جمله علامات ردیه و فالهای مذموم است - زیرا که علامت سوء مزاج روزگار و انحراف طبایع از سرحد اعتدال است - و اوضاع علوی که سبب این قسم تاثیرات در عالم سفلی گردید مقتضی تغییر عادات خلائق و حصول زیاده نقصان در رسم معهوده مستمرة خواهد بود - و این معنی باعث حصول خلف و شقاق - و قدران التیام و اتفاق - و صدور فتنه و فساد - و خراب بlad و ضرر عباد - و کثوت تفرقه و آشوب - و بسیاری معارک و حروب - و تسلط ارذال و اجلاف - و ضعف حال عظماً و اشراف خواهد بود *

گه یکی زین جمله بر آفاق مستوی شود
 هفت افليمش بزیر حکم ذی القرنین وار
 گه چه احمد بر فوار عیش مینا زد بواق
 بهر امت تا کند اسرار دانش آشکار
 گه چه اسکندر کند طی صفحه روی بسیط
 فرسخ و میل و دراعش را درآرد در شمار
 گه چه ادريس است جایش فوق هفتم آسمان
 نی بچرخ چارمین عیسی صفت گیرد قرار
 حق او دانند چون منصور اصحاب الیمین
 میدرآویزند اصحاب الشمال اورا بدار
 صد چه ابراهیم سلطان از سلاطین جان
 میکند از فیض دست آویزی او افتخـار
 جمله شاهان چون گدایانند در کویش فقیر
 سوده بر درگاه او روی سوال و افتخار

فصل سی و نهم

در شهر جمادی الاول طفل رضیع یکساله را که آزار سعال داشت مادر
 او جهت استعالاج نزد حکیم طاهر بن حاجی نعمت الله طبیب که احده
 اطبائی بلد بود برد - و در اثنائی که حکیم متوجه آن طفل و پرسش احوال او
 می نمود شروع بسعال نموده - و بعد از قبض و بسط بسیار سه قطعه لحم
 متتشکل بشکل حیوانی از حلق آن طفل بیرون افتاد - و سعال فرو نشست -
 و بسبب غرابت این امر حکیم آن اشکال را برد اشته در میان ظرفی دگاه
 داشته بود - و روز دیگر بجهت تماشا بخانها میگردانیدند - تا آنکه نزد فقیر

حجۀ اش مقصود داهها همچه محراب حرم
 کمیش چون منبر ارباب تقوی استوار
 روزش چون سر پاکان مطلع اذوار غیب
 بندۀ اش از نور حق چون جمهۀ شب زنده دار
 منظرش چون باطن روشن ضمیران بی خلل
 جوهش پاک از عرض هم چون زر کامل عیار
 حلقة اش ارباب ایقان را قوی مستمسکی
 عوۀ الوقاش خالی ز انفصام و انفطرار
 هیکلی از بهر تسخیر کواکب بی نظیر
 پیکری فن طلسماش یکی از صد هزار
 گه مجترد گه چه درویشان بپوشد جبّه
 گه نهد اکلیل بر سر چون شهان تاجدار
 میخ و دام و رشته اش همراه در هرجا که هست
 تا کند بهر کسان مرغلان معنی را شکار
 هر زمان چون قرعه رمال دارد نیتی
 انقلاباش فرزون از حد چه وضع روزگار
 گه کند میل بلندی گه رود زیر زمین
 چشمۀ ساران یابد از فیضش بعالام انفجار
 گه چه بازیگر بیک جستن رود بالای کوه
 لمحۀ العینی فرود آید بدیوار از منمار
 هفت توام در قرارامش از روح القدس
 هر یکی باشد بقلیمی ز عالم شهریار

گو رقم زن سطر بالارا در آب از زیرگی
 گر شرف خواهد که داند نام آن حکمت شعار
 افتخار او بسان باشد که گه گاهی مگر
 هست دست آویز خدام خدیو کامگار
 خسرو گردون سیر اسکندر برجیس قدر
 هر مزی بهرام کین جمشید خورشید اقتدار
 داور دوران مغیث الدین و الحق کافتاب
 خاک درگاهش کند در چشم گردون سرمه وار
 ماهه اوج پادشاهی شاه ابو الفتح آنکه هست
 آفتاب عدل پرور سایه پروردگار
 خسرو جم رتبه ابراهیم سلطان گسمان
 هست قصر قدر او را غرفه از صد هزار
 آنچه در اوصاف شاهان جهان گفته شده است
 رمزنی از نعمتِ جلالش برسبیل اختصار
 آسمان برداشت اسطرلابِ مهر و در نیافت
 ارتفاع نیّر قدرش کزو شد شرمیسار
 تا شود هر ماه اسطرلاب گردون زورقی
 ماهه جاهش باد افزون بر سپه افتخار
 و فقیر چند بیتی بهمین سیاق منظوم و در ذیل آن مرقوم نمود *

ای دمت مانند انگلیس مسیحی روح بخش
 وی فروغ صحیح صادق از جیانیت مستع
 آن حکیمی را که با او داشتی خوش صحبتی
 از سر اخلاص بودم سالها خدمتگذار

صحبتی خوش داشتم دی با حکیمی نامدار
 کاملی از دانش اندوزان یونان یادگار
 گرد طاقِ حجره اش اجزای گردون منتظر
 زیر سقفِ کرسیش اجزای دایر را مدار
 مرسلی مانند موسی صاحب الواح آمده
 بر در غارش چه احمد عنکبوتی پرده دار
 مریم آسا گشته امش بیوقاعی حامله
 طفل او عیسی صفت در مهد خود حکمت گذار
 گاه مراجعش چه عزم ارتفاعی شد بر اسب
 نعل بندد از بشیزی یا ز فلسی استوار
 حکم او در باب اعمالِ نجومی متبع
 رای او در فصل احکامِ ریاضی مستشار
 کرده استفسار اسرار سپهر از حدس او
 فاضلان در هر زمان و کاملاً در هر دیار
 ز تفحص کرده صوبِ قبله و وقتِ صلوة
 مفتیانِ خطه دانش‌زی لیل و نهار
 طبع او مایل به مرکز روی او سوی محیط
 داده اصحاب یمینش اختصاصی با یسوار
 تاز یک چشمش نتابد نور در چشم دگر
 در نیابد هیچ و باشد نور چشمش مستعار
 دور بینی بی بصر بسیار دانی بیخبار
 براست قولی بی زبان گردون وشی بس هوشیار

اوآخر این سال راقم حروف از طول نزاع و جدال و امتداد حرب وقتل نهایت کدورت و ملال بهم رسانیده به صد تفرّج غموم و تسليه کروب و هموم اختیار مسافرت و از راه دورق روانه بصره گردید - و در اثنای طوفق شیخ عثمان بن سلطان بن ناصر کعبی را که از نجیبای روزگار و اکابر فرخنده آثار است ملاقات و حسب التکلیف او چند روزی در محلّ اقامت او توقف و بعد از آن روانه حضور شیخ سلمان برادر او که بسوابق صداقت اختصاص داشت گردید - و از آثار عظیمه او بندی است که بر رود کرن بسته و بچوب ونی و خاشاک بفحومی آن را مضبوط و محکم نموده است که کار گذران شوستر بستگ و ساروج نتوانند نمود - و الحال مدار آبادی جمیع محال قریبہ برآن است - و آنقدر فخلستان و مزارع برنج و سایر حبوب صیغی در آنجا متجدد شده و رعایا و زارعین از اطراف مجتمع گردیده که در اینمه سالغه هرگز نبوده - و حسن سیاست شیخ سلمان بحدی است که در محال تصرف او دزد و قطاع الطريق وجود عنقا بهم رسانیده است - و اگر ضعیفه اعمی طبقی از طلا بسر نهاده در شب تاریک از دیهی بدیهی رود احدهی متعرض حال او نمی تواند شد - و با حکام و اعیان بصره طریقه موافقت و مسالمت پیموده اکثر اقطاعیات و اربابان آن حدود بلا منازع در تصرف او میداشد *

فصل سی و هشتم

ملا هادی قوّاس که باقتضای طبع دقیق همواره نکات ادبیه را در مقام تحقیق و تفتیش است روزی در بعض مجالس موافقت بتقریب سوال از فرق مابین لغزو معما - و اینکه ثانی اشاره باسم است و اول بسمی از معیمات مولانا شرف الدین علی یزدی سخن میراند و آخر الامر این قطعه

بر خواند *

ذیز با ایشان طریق موافقت پیمودند - و باین تقریب تمامی منحصولات صیغی آنحدود بتلف رسید - و قریع و دیهات خراب گردید - و اکنون که آخر سال است نیز همان جمعیت در محل دزفول است - و منحصولات در معرض تلف در آمده - و شیخ سعد آل کثیر در حوزه محبوس میباشد - عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرِ مِنْ عَذْنَةٍ - و ایضاً در این سال نواب سلطان حسین میرزا که در میان طوایف بختیاری بود از علی مردانخان بختیاری انحرافی بهم رسانید - و علی مردان خان استشمام این معذی و پیش دستی نموده از نور بصر اوزا عاری ساخت - و رخصت انصراف بهر جا که خواسته باشد ارزانی داشت - و سلطان حسین میرزا بدزفول امده روانه نجف اشرف گردید - و باندک زمانی فتنه در بختیاری سنوح یافت - و علی مردان خان بقتل رسید - و ایضاً در این سال محاواری عساکر افغان و زند بختیاری در حوالی بلاد بروجرد واقع شد - و باین تقریب قصبه خرم آباد و بروجرد و نهادند و محل قریب همگی پایمال و اهالی آنجا را بطعم مال انواع زجر و نکال نمودند - و بررسید محمد شیخ الاسلام خرم آباد مصادر و مواده و تعذیب بسیار واقع شده تا آنکه بلطایف الحیل خود را مستخلص و با اهل و عیال افغان و خیزان قاصد دزفول گردید - و در عرض راه بسبب آسیب آن صدمات بجوار رحمت آلهی رسید - و ایضاً در این سال متفقنه عجم که از کل بلاد ایران در عراق عرب مجتمع گردیده بودند و از اولیای دولت رومیه تا آن زمان بانواع مکرمت و مراعات که لازمه طبع خردمندان غریب نواز است معزز و محترم بودند بسبب سعایت بد نفسان مورد مصادر گردیده مبلغهای کلی از ایشان باز یافت - و در کمال مذلت و خاری ایشان را از آن حدود اخراج نمودند - و از آن جمله بود سلطان حسین میرزا مذکور که با تفاق بسیاری از اهالی اصفهان وغیرهم وارد بصره گردیدند - و ایضاً در

صحیح و شفق و طلوع و غروب - معانی بدیعه و مضامین لطیفه بکار بوده -
و فقیر نیز چند بیتی تتبیع نموده *

راجه ظلمت شکست همچه سپاه پشن
بیخبر از سمت چین زد بجهان تاختن
تا کشد از پشت کوه تیغ براین انجمن
بیجن خود را ز چه چرخ ببالا کشید

فصل سی و هفتم

در سال شصت و هفت که معاوۀ محمد رضا خان و سید فرج الله
اشتداد و زمان آن امتداد بهم رسانید انواع محنت و بلا در داخل و خارج
اینولا استیلا یافت - و فتنها برپا شد - و جمعی بسیار از معارف وغیره ناچیز
گردیدند - از آنچمله میرزا عبد الله سابق الذکر اضطراراً بسمت بختیاری مسافرت
و در آنجا مریض شده معاورت نمود - و بسهول فاصله رفات یافت - و میرزا
ابراهیم برادر میرزا عبد الباقی در اندی مهاریات باسیب گلوله مقتول
گردید - و حاجی نظرعلی فقیره را برادر او خواجه ابو الحسین باگواهی
معاذدان مقتول نمود - و حاجی محمد بن ملا کاظم بمعاذدان سید فرج
الله احداث فتنه نمود - و حاجی محمد و حاجی محمد علی و ملا رفیع الدین
پسر او هر سه در آن فتنه بقتل رسیدند - و باز ماندگان ایشان همه اسیر و دستگیر
و خانه ایشان بتاراج حوادث هباءً منتشر گردید - و آنچه اموال و ذخایر
و ودایع در آنجا بود همگی بتلف رسید - و میرزا رحیم بن میرزا محمد تقی
جهت تسکیین فتنه واسطه شده رفت و آمدی برای اصلاح می نمود - آخر الامر
بتهمت موافقت آنطرف مقتول گردید - و این فتنه بعربستان سوابیت نموده
تمامی طوایف آل خمیس و بنی لام وغیرهم از حدود بنادر الى بغداد در
محال دهنو و تبعه جمعیت نموده - و والی جایگاه برفاقت اعراب حربیزه

و روزی در بعض مجالس مذاہمت ملا هادی این رباعی را بر

فقیر خواند *

بر درگهست ای خسرو ارباب سخن
قسمت شده چون فاصیه فرسائی من
از مکرمت تو سقّع آن دارم
سازی بتخلص تو مشهور زمن
و فقیر این رباعی برخواند
* نظم *

ای تیر فلک تراست پیوسته بکیش
برجیس کمان نهاده است در پیش
آوازه ز تراز هر گوشه بلند
قواس بود تخلصت بیکم و بیش
و شیخ ابو المفاخر زایرا را قصیده ایست مشهور مصدر بوصف طلوع
نیز اعظم که مطلعش این است *

بال مرصع بسوخت مرغ ملمع بدین
اشک زلیخا برینخت یوسف گل پیزه‌هن
صفحه صندوق چرخ گشت نگونساز باز
کرد برون مار صبح مُهره مهر از دهن
صبح مسیحا نفس از ره بام آمده
ساغر زرین بچنگ چون صنم سیم تن

و شعرا متأخرین بسیار تبع نموده اند از آنجمله خواجه کومانی
و افتتاح بوصف طلوع و بعد از آن وصف غروب ذموده - مطلعش این است *

قطه ز چاک ز لعبدت سیمین بدین
اشک ملمع فشاذ شمع مرصع لگن
صبح برآمد ز کوه دامن اطلس کشان
چون نفس جبرئیل از گلوی اهرمن
سالک دل یافته فنگست روح القدس
چون نبی یثربی بوی اویس از قرن
و ملا هادی را در مدح حسنین صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمَا قصیده طولانی است
که اختتام بمدح حضرت امام رضا و یکی از سادات هصر فموده و در وصف

نه مردمک بود ان دیده که در چشم
نگه بر او شده از طول انتظار گره
و فقیر باین سیاق چند بیتی منظوم نمود *

صبا کشد چه ازان زاف مشکبار گره
زند ز شرم بخاف آهوى تمار گره
شمیم پیره‌ن یوسف است پنداری
کشاده است ز بند قبا نکار گره
فسیم صبح چه بموی بهشت روح فراست
مگر ز چاک گریبان کشاده یار گره
مشام جان شود از نکهت تو صطر آمیز
بیسوی طره کشائی ز دل هزار گره
مگر ز بموی تو در دیده است گلین باغ
که بسته است بیار خود استوار گره
بیموی تست که در هر صباح فروزدین
ز رخت غنچه کشد باد نو بهار گره
بیاد تست که آواز نغمه دف و نی
زند بیاد بعذوان یادگار گره
رسید مژه وصل و هنوز میترسم
که فارسائی بخست افگند بکار گره
لیم ز هم نکشاید چه بلبل تصویر
دام ز بسکه بخون خوردۀ غنچه وار گره
فقیر نظم تو در نظم دیگران رسواست
چنانچه در صفت لولوی آبدار گره

خاطری دارم پویشان چون سر زلگین یار
 سینه آتش فشان مانند حسین تابدار
 چهرا کاهی چه رنگ عاشقان مستمند
 همچه چشم فتنه انگیزان تنی بیمار و زار

و قصيدة دیگر ایضاً بمدح آن سرور بهمین بحرو قافية با تجنبیس قافية -
 و قصيدة دیگر به تتبع قصيدة استاد انوری که متأخرین اکثر تتبع نموده اند -

مطلعش این است - قصيدة *

تیوه روزم بسکه من از ظلمت بد اختری
 پیش چشم من مهبا دارد فروع خاوری
 بسکه رنجورم من از آسیب آلام زمان
 حنظل اندر کام من دارد مذاق شکری
 دشته اوضاع من گردیده سر تا سر گره
 قایم از بس داده دست جور چرخ چنبری

و قصيدة در مدح حضرت سید الشهداء علیه السلام در تتبع قصيدة
 مشهوره خلاق المعانی کمال اسماعیل اصفهانی - و قصيدة به تتبع مولانا فیاض
 رح در مدح حضرت امیر المؤمنین ^ع - مطلعش این است - قصيدة *

دمی که باز کنی از لب ای نگار گره
 بکار قند فروشان فقد هزار گره
 من و صبا تو پویشان مساز و سر گردان
 خدای را مکش از زلف تابدار گره
 ز بسکه از بی داغ تو گشته ام بجهان
 فتاده است بیانی من آبدار گره

متافق ساخته - و بجمعیت تمام بخانه شیخ ناصر رفته استدعای محمد رضا خان نمودند - و شیخ ناصر با جمعی از عشیره مراجعت نموده بکوکبۀ تمام نوّاب عالی را داخل ولایت نمودند - سید فرج الله و موافقان در هر باب متابعت رای او را بر خود التزام نمودند - تا غرّه شهر رمضان شصت و شش بدین متوال بود و بعد ازان خلاف و شقاق تجدد یافته - و قیع و سوانح بسیار رو داده که قابل تحریر نیست - حق سبحانه و تعالی همگی را براه خیر هدایت و از شرور شیاطین الانس و البجی حراست و حمایت نماید
 بِمُحَمَّدٍ وَآلِهِ *

فصل سی و ششم

خواجه ابو تراب بن خواجه علیخان بن حاجی نجم الدین بن خواجه علی نقاش و ملا هادی بن خواجه صادق بن استاد محمد تقی قوّاس از اهل عصر هر دو لطیف الطبع و موزون خیال - و از ادراک معانی دقیقه و ابداع انواع نظم از غزل و قصيدة و مثنوی وغیره بهره تمام دارند - و با وصف اشتعال بمشاغل دیگر و مصروف بودن اکثر اوقات ایشان باکتساب معیشت و عدم تردد ب مجالس شعراء و علماء و سخنوران بحسب استعداد ذاتی و قابلیت فطری قدرت ایشان در این فن از هرگونه منقصت عاری - و تهذیب اخلاق بر وجه کمال نموده اند - و همواره طریقۀ مجاورت و مواسات و موافقت و موافات بینهما مسلوک و مرعی - و در کسب و کار با یکدیگر مشارک و مساهم می باشند - و از خواجه ابو تراب است مثنوی چهار دریشان - و این قصۀ شیوه‌یون مشتمل بر لطیف و نکات بسیار - و ملا هادی را در مدایح اهل بیت و بعض سادات عصر قصاید متعدد است - از آن جمله قصيدة در مدح حضرت امیر المؤمنین صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ - مطلع ش است *

از خانه میرزا عبد الله بیرون آمده بخانه سید عبد الله بن سید محمد تقی مستوفی انتقال نمود - و روز دیگر رای بران قرار داد که انجام این مقدمه را به رای آقا طالب سابق الذکر تفویض نماید - و آقا طالب تعهد انجام آن بر وجهیه که مخصوص مصلحت وقت باشد نمود - و چون محمد رضا خان مطمئن خاطر گردید بخانه آقا طالب نقل مکان نمود - و در همان روز آقا طالب روانه حضور شیخ ناصر و در معاودت شیخ عبد علی بن رملی و شیخ علی بن مطلب ابن حسین بن علی بن عنیفق و شیخ سالم بن حرب را همراه آورده که محمد رضا خان را با اعزاز و احترام و اطمینان تمام از شهر بیرون برده بخانه شیخ ناصر رسانیدند - و بشفاعت آقا طالب تصیرات مردم دستوا و سایر موافقان را بعفو مقرون داشته - در همان روز بر قافت محمد رضا خان کوچ نموده - و مردم از مضيق محاصره بیرون آمدند - و فرمان فرمانی بلد کما کان بسید فرج الله استقرار یافته - ضعفا و فقر از درد سر منازعه روئسا فارغ گردیدند - و مدت این جنگ و جدال سی و سه روز بود - و مقارن استقامت مشتری فرو نشست - و عدد مقتولین از معارف و غیرهم قریب بهشتاد بود - و هر چند بروفق آیه کریمه و آنکو فتنه لا تصيدهن الذين ظلموا مِنْكُمْ خاصه - بر قاطبیه سکنه این مرز و بوم آسیب این قضیه عموم داشت - نهایت بهره را ق این سطور از مکاره و متعاب این فتنه پر شور زیاده از دیگران بود - احتمره و ایش در چار سوی خانه چون خیل مور - و در و دیوار کاشانه از آسیب گلوله پر سوراخ تراز آشیان زنیور - شب تا صبح از صدای طبل جنگ و نعره توب و تفنج مرغ خواب از آشیان چشم پریده - و تیغ ستیره سویه داران رشته مجالست احباب و رفت و آمد اصحاب اطیاب را بریده - مدار صحبت بر هم نشینی سپاه و چریک - و لهواحدیث مکالمات ایشان نا خوشتراز آواز دهل نزدیک - القصه بعد از طی مقدمه بچند روزی آقا طالب جمعی کثیر از اعزه و اعیان را با خود

میرزا عبد الله رسانید - و خانه خان با اکثر خانهای آن محله بمحابی غارت از چرک جیفۀ دنیا پاک گردید - و آتش فتنه بنخوی اشتعال پذیرفت که در این‌گه ساقه هرگز معهود و معمول نبود - و طوفین شب و روز بمحاذنه شغور و حدود بتوب و تفنج مشغول - و همه روزه جمعی مقنول و محروم میگردیدند - و سید فرج الله و شاهزاد خان سابق الذکر که با او رفیق شفیق بود و ابراهیم بیگ کندزلو منجمله شاهزاد خان مذکور و حاجی محمد علی بن ملا کاظم و جمعی دیگر در اوایل این فتنه باسیب گلوله محروم گردیدند - و باین سبب آثار ضعف در جانب ایشان بظهور رسید - و مقان این حال شیخ ناصر با اکثر مشایع آل کثیر بتقویت ایشان وارد ولایت و چندین روز بخصوص تسکین این فتنه توقف نمودند و مؤثر نیفتاد - و هیچک از طوفین از سخن اول خود بهیچ وجه تغییر ننمود - تا آنکه شیخ ناصر با رفقا بناخوشی از شهر روانه شده - بعد از دو سه روز خانه کوچ عرب را بمحاذنه شهر کشانید و محل عقیلی را از تصرف میرزا عبد الله انتزع و مردم خود را بضبط آن موکل گردانید - و املاک محمد رضا خان را که در خارج بلد بود خراب و آشجار را مقطوع و اتلاف بقول و زروع نمودند - و بضمون آن البلایا إِذَا نَزَلَ بِقَوْمٍ عَمَّ الصَّالِحَ وَ الطَّالِحَ إِزْ شَرِّ اِينَ آتش هزار بیگنگاه سوخته - و درد مصیبت در دل اندوخته - و بتکتاز اجلاف اعراب همگی املاک و مزارع خراب - و منحصول ارباب در پاس و اضطراب - و موافقان و مخالفان و کسانیکه مطلقاً ریطی و رجوعی باین امور ندارند همه بایکدیگر بر حاصل حوصلن - و دانشمندان متحیر در چاره این کار بی‌سامان - و علاج درد بیدرمان - و چون موافقان محمد رضا خان این اوضاع مشاهده نمودند و دانستند که زیاده اصرار بیصرفة و موجب ندامت است بجانب سید فرج الله میل نمودند - و فرستادگان ایشان در جزو عهد و میثاق گرفتند - و محمد رضا خان احتیاط نموده

سید فرج الله نمود - و سید فرج الله ببعض معاذیر دران باب تاخیر نموده - این معنی سبب نقار خاطر میرزا عبد الله گردید - نهایت رسم دید و بازدید و رفت و امد و سایر رسوم ظاهره بینهم برقار بود - تا آنکه نیم شبی حاجی نظر علی فرستاد یافته از مجلس گریزان و بزحمت تمام افتاب و خیزان خود را بخانه میرزا عبد الله رسانید - و میرزا عبد الله بزیان ملاطفت او را دلداری و نزد خود نگاهداری و بنحوی که لایق ارباب مرمت بود او را پرستاری و غم خواری نمود - و در ساعت که این خبر انتشار یافت موافقان که تا آن زمان بعضی در شکنجه جفا - و بعضی معتقد زاویه اختفا - و جمعی ملتزم طریقہ مدارا و سکوت - و گروهی از انسودگی فرسوده و فرتوت بودند متناظر گردیدند - و چنان شد که اکثر محلات دستوار بعض محلات کوکره همه همراهی و همیان و بقسم قرآن تجدید عهد و پیمان نمودند - و چون شیخ ناصر از این واقعه خبردار گردید مکتوبی خشونت آمیز در کمال تهدید و فسایت تاکید و تشید بمیرزا عبد الله فرستاد - و او را از نگاهداشتی حاجی نظر علی منع بلیغ نمود - و ایشان اعطا ننموده بزرای خود اصرار نمودند - و مکاتیب محبت آمیز مشتمل بر عذر خواهی مقدمات گذشته و تقاعد از اعانت و امداد در اول وهله بمحمد رضا خان در درز قول فرستادند - و او را بآمدن شوشتار تکلیف و تزییب نمودند - و مشارالیه ابتداء علیقلی بیگ پسر خود را با جمعی درزولی روانه نمود و شب وارد شده - علی قلی بیگ در خانه خود منزل نمود - و همراهان را در خانه ای متعدد در همان محله نزول فرمود - و سویها و سفیرها بساختند - و سید فرج الله مربم خود را مامور نمود که آنچه از سویها دسترس بود خراب کرند - و دو روز بعد از آن محمد رضا خان خود وارد شهر گردید - و سید فرج الله در ساعت جمعیت نموده بیر او یورش نمود - و محمد رضا خان مجال توقف ندیده خود را بخانه

ارقام و فرامینی ملاطفت آمیز مشتمل بر استعمالت خلائق و دعوت رعایا
و زیرستان بسلوک شاهزاد اذقیاد بجمعیع معارف این حدود صدور یافت -
و سجع نگین او این بود - سجع *

دارد ز شاهمردان فرمان حکمرانی * بر جمله ممالک سلطان حسین ثانی
و محل مهر و ثبت پروانچیان و سایر خصوصیات همگی بدستور
ارقام پادشاهی - و متعاقب آن نیز خود حرکت - و بعد از ورود به محل
بیان منجمله محل فیلی مجدداً ارقام متواتره متنضم خبر قرب ورود
و فرمایش سیورسات و سایر مصالحی که جهت مصرف عساکر ضرور بود
او سال داشتند - و چون از شیخ ناصر و سایر مخاطبین بر وفق خواهش
جواب صادر نشد از آنجا عنان عزیمت بجانب قیلاب فیلی معطوف
نمودند - و علی مردانخان جهت تهیه اسباب و تدارک ملزومات سلطنت
بیش افتاده در این روزها وارد بلاد بختیاری و مشغول جمعیت
و ایلچاری است - *

تا خود فلک از پرده چه آرد بیرون

فصل سی و پنجم

شیخ ناصر در اوایل اقدار خود وارد شوشتر و در خانه سید فرج
الله نزول نمود - و حاجی نظر عایی بن حاجی محمد امین فقیره
را که از منصوصان محمد رضا خان برد محبوس و مبلغی کلی مصادر
نمود - و بعد از یافت آن وجه شیخ ناصر روانه منازل خود گردیده - حاجی نظر
علی در خانه سید فرج الله همچنان محبوس بماند - و منسوبان او جهت
استخلاص او بمیرزا عبد الله سابق الذکر توسل نمودند - و میرزا عبد الله
چندین نوبت بالمشاهده و غاییانه شفاقت و درخواست رخصت او از

و چون معارف آن محله را با شیخ ناصر و بوداران از قدیم الایام روابط اختصاص مؤکد بود و بحکومت او قوی حال بودند جمعیت نموده دفعه از جای خود حرکت و بطوف خانۀ محمد رضا خان یوش نمودند - و مواقفان از این محله نیز مواقف نمودند - و محمد رضا خان مضطرب شده از یاران و یکجهتان که بایشان نهایت حسن ظن و اعتماد داشت استمداد نمود - و چون امدادی بعمل نیامد مایوس گردیده اهل و عیال را بخانۀ حاجی قاسم باغبان فرستاده - و خود با رفقا و مخصوصان از دروازه مقام از شهر بیرون رفند - و دران شب خود را ب محل شاهولی رسانیده از آنجا روانۀ حضور شیخ ناصر گردید - و اخربدزفول انتقال نموده در آنجا متوقف میباشد - و ولایت شوشتر بدون منازع و مخاصم بر سید فرج الله مسلم گردید - و همه این وقایع در ماه ذیحجۀ مقارن رجعت مشتری در سلطان اتفاق افتاد - و ایضاً در این سال علی مردانخان بختیاری سابق الذکر با جمعیتی که از عجم و عرب فراهم آورده بود روانۀ بلاد کرمانشاه و فیلی گردید - و کریم خان زند از اصفهان بقصد او حرکت نمود - و در حوالی کرمانشاه تلاقي فریقین و جنگ سلطانی بینهمما وقوع یافت - و شکست بر علی مردانخان افتاده اکثر سپاه او مقتول و مجروح گردیدند - و از جمله مقتولین آقا قاسم شاعر سابق الذکر که از دزفول با ایشان رفیق شده بود - و بعد از این شکست علی مردان خان با محدودی خود را بحدود بغداد رسانید - و از آسیب تعاقب طایفۀ زند و رهانید - و قبل آزان بتواتر خبر رسیده بود که در عراق عرب شخصی پدید امده سلطان حسین میرزا نام - و خود را به بخوشت مذسوب بخواب کامیاب شاه طهماسب مینماید - و مصطفی خان شاملو بیکدلی که از قدیمان دولت صفویه و از اواخر عهد دولت فادری در آنجاها متوقف بود تصدیق نسب او نموده - و سلیمان پاشا حاکم بغداد موسس لازمه معمول داشته - و چون علی مردانخان باوپیوست

برادر شیخ ناصر و شیخ سلامه بن حرب برادرزاده او مقتول گردیدند - و این معنی باعث زیادتی اصرار شیخ ناصر و موافقان گردید تا انکه جنگ سلطانی راچع شد - و شیخ سعد مغلوب و در معرکه دستگیر گردید - و اولاد و اعوان او متفرق گردیدند - و چند روزی او را در خانه شیخ عبد الله بن رملی بن مساعد که عذراده بلا واسطه او بود نگاهداری و بعد ازان رخصت انصاف دادند - و باهله و عیال روانه محل آن خمیس گردید - و منسوبان و متعلقان باو ملحق گردیدند - و شیخ مطلب برادر او نیز باو پیوسته در آنجا متوقف میباشند - و مشیخت آن کثیر بدون منازع و مختص این شیخ ناصر منکور قرار گرفت - و اهالی شوستر و دزفول حکومت او را قبول و مراسم تسلیم و اتفاقاً معمول نمودند - چون مهر علیخان سابق الذکر برابطه که با شیخ ناصر داشت قویحال گردید از قلعه بنديار که تا آنوقت در آنجا متوقف بود اراده دزفول و شیخ ناصر امداد و اعانت نمود - و موافقان که در اصل بلد داشت و تا آن زمان ساکن بودند بحرکت در آمدند - و عدها قلیخان در محله خود محصور گردید - و بالآخره باستصواب حاجی حسینی آقا بن حاجی صوفی که از معارف مصلحون حقانیت کیش است و سایر خیرخواهان رای بارتحال قرار داد - و با اقارب و مخصوصان بمحل کارند که منجمانه املاک مستحده است انتقال نمود - و ولایت دزفول بدون منازع و مختص این علیخان مسلم گردید - و ایضا در اوایل این سال فیمابین محمد رضا خان و سید فرج الله سابق الذکر کدورت و ملال بهم رسید - و بسعایت مفسدان روز بروز غلیظ تر گردید - و هر چند مصلحون و سلطنت نمودند مؤثر نیفتاد تا چنان شد که سید فرج الله از خانه اصلی خود که در محله موکبهان و نزدیک بخانه محمد رضا خان بود بمحله کرکر انتقال نمود - و اهل آن محله بتعصب افتداده مراسم خدمت بقدیم رسانیدند -

پیش اهل فضل مانند ذمّاز جمعه است
در جواز و حرمت آن اختلاف بیشمار

مندای سیمای او در سر غم را علاج
در دندان را ز دوش سم قاتل همچه مار
بیسوجوش انجمنه را نباشد زیستی
محفل از فیض وجودش رشک صحن الله زار

رأفت انساب ازه از این گفتگو دم در کشی
در بَرِ عالیجذب سید والا تبار

فصل سی و چهارم

در اوایل هذله المسنّه شصت و پنج فیما بین مشایخ آل کثیر شفاق
و نفاق بهم رسید - و اکثر ایشان از طور سلوک شیخ سعد ناراضی و گله مند
گردیدند - و رئیس ایشان شیخ ناصر بن کریم بن ناصر بن خنیفر بود - و او
مردی عاقل با تمکین است - و بلطایف تدبیر چنان کرد که اکثر بذی اعمام
و عشیره حتی شیخ مطلب برادر شیخ سعد را با خود متفق ساخت -
و چند روزی مصلحون خیر اندیش تسکین آن فتنه نمودند - و چنان شد
که التیام و موافقت فی الجمله مابین ایشان دست بداد - و رفت و آمد
رسمی باهم دیگر می نمودند - لیکن کینه باقی بود و رفته رفته بظهور
آفتاد - و شیاطین الانس در کار افساد بودند - و ماده بحدی غلیظ شد که
دیگر قابل اصلاح نبود - لاجرم نایر جدال و قتال اشتعال پزیرفت - و طرفین
هر یک علیحده از حاکم و اعیان شوشتار استمداد نمودند - و مردم از امداد
ایشان احتیاط و مصلحت در ان دیدند که خود را با آن فتنه آلوهه نسازند
و چنان کردند - و بین الطرفین جنگها قایم شد - و در ان معارک شیخ طعن

گاه استدلال قولت حجت اهل کلام

وقت برهان هندسی را بر وجودت اقتصار

همدمی فرموده خواهش آنکه در هم صحبتی

یکریان باشد بیاران سخنداں خامه وار

قابل این وصف نبود در جهان جز یک صنم

کان بود در این صفت مطلوب خلق دوزگار

با همه شاه و گدا یکسان انیس است و جلیس

هم نفس با مود و زن هم صحبت لیل و نهار

روز سر سوزی شعارش با دماغ آشقتگان

مونس سودا یکیان عشق در شباهی تار

بیوفیقان خشک لب چون ببلان در فصل دی

با حریقان در فوا سفجی چه دستان در بهار

وضع او با عاشقان یکسر شبیه

بر سر آتش دود در دل عارضش زار و نزار

نژ ارباب بصیرت همچه کشف اهل حال

از عفا چون آب گوهر باطن او آشکار

نشاه اش چون باده سوشار هنگام خیال

چون شراب وصل حاذل مسیه آن بیخمار

یکنفس بی هدمان او را نمی باشد سکون

یکریان در بزم بی بیاران نمیگرد قرار

تلخیش مطلوب همچون تلخیه ماء العذب

تلذیش مرغوب همچون تلذیع دشغام بیار

فسیتی دارد بیزمه باده پیمایان درست
 نشاه و جام و صراحی اب تلخ پر خمل
 باد یا رب سازکار طبع ای عالی جناب
 تا بود دور و دوام گردش لیل و نهار
 بیش از این طول سخن غیق النفس باز آورد
 ختم کن بهر اجابت در دعا دستی برآر
 یا رب این ذات مقدس را که باشد کان علم
 یا رب آن بحر معانی را که باشد مایه دار
 یا رب آن گلزار معنی را که دارد رذگ و بو
 یا رب این ابر کرامت را که باشد فیض باز
 از زوال و از نکال و از بلا و از فتن
 در پناه لطف عام خویشتن محروس دار

جواب آقا قاسم رافت برادر آقا جواد وزیر سابق الذکر

ای چه صبح صادق انفاست دمادم فیض بخش
 وی طراوت ده بگلزار سخن چون نو بهار
 حکمت العین اشارات شفا بخش قلوب
 چشمہ سار خاطر قاموس معنی را بحصار
 از معانی در بیانت هر زمان طرحی بدیع
 منطقت را از مطالع لمعها خورشید وار
 چون عرض بر جوهر ذات تو قایم هر کمال
 چون عدد حد کمالات برون از انحصر

نخبه اهل جهان در جمع اخلاق نیکو
 تاج فرق اهل فضل و مقتدای روزگار
 فرق العین اعظم قطب ارباب یقین
 قبله اهل سلوک و صدر بزم افتخار
 لعنتی را کت قلم کردی بوصفحش در فشنان
 رتبه افزوش از این قطعه نظم زرنثار
 طرفه این باشد که در وی باوجود یکمزاچ
 عنصر اضداد را باشد یکایک سازگار
 خاصه طبع بلغمی را مانع از فربه شدن
 تانه بینند جانش از سفگینی جسمش فشار
 طبع خونی را دمادم از دممش فیض دگر
 میکنند مسدود دودش راه خلط ماء و نار
 طبع صفر را بهر طیفت صداعی لازم است
 وین عجب کان دود بنشاند بخار آن شرلو
 طبع سودا را موافق باشد از حیثیتی
 چون دو هم مشرب که در بزمی بهم گردند یار
 قهوة و تریاق را دارد برادر خواندگی
 این سه باهم میشوند اکثر بیک مجمع دو چار
 صبح و شب اندر سرا او از برای همدست
 هیچ کس را اینقدرها نیست سوز اعتبار
 قالب روح مثالی را نباشد اختلاف
 دارد اما این بقالب اختلاف بیشما

از وفا میسوزد از بهر عزیزان چون سپند
 چون که میاردن بروون از سینه ددو و از دمار
 همدمش کاهی کند ادراک اسرار اليقین
 گاه دیگر میروند از خود چه مستان از خمار
 مایه وجد و سماع عارفان اهل ذوق
 آتش جوش و خوش صوفیان حق شعار
 بیگناه و بی جریمت از گلوبیش میکشند
 بر زبانها قصه اش چون قصه منصور و دار
 این سخن پایان ندارد چون غم و درد قریب
 اینکه گفتم رایگان حاضر اگر داری بیمار
 این چنین حیثیت صرا افزوده از این نظم پیر
 رفع این حیثیت فما ای مرشد کامل عیار

و این قطعه را موزون طبعان جوابها بسیار گفته اند - و جهت اختصار
 بر نقل دو جواب اقتصار می نماید - جواب ملا فتح الدین بن ملا کرم الله
 ابن ملا فتح الدین بن ملا صالح بن درویش شمس متولی مسجد جامع *

قلمیان را بعنوان لغز بنظم بیان نموده

ای جنابت از کمال و فضل خورشید اشتهر
 وی بمیزان حقيقة دانشت کامل عیار
 حایط ملت ز پشتیبانیت محکم چه کوہ
 وز وجودت کرسیع دین و شریعت پایه دار
 لی زین حکمت آموز تو مقتاح العلوم
 وی بیانت از معانی در آنوار بخار

پیکرش باید مهیایی شکستن همچه دال
 یا چه عهد دوستان این زمان نا استوار
 عارغش افروخته چون بیک گل در بستان
 فامتش موزون و رعما همچه سو جویدار
 ناز پوردمی چه جان ناز میانی همچه عمر
 دوامت ان باشد که بی خون دل آید در کذار
 همچه گلبرگی که از خاک غریبان سرزند
 لاله اش یا چون دام باشد سراپا داغدار
 زنگهای کهنه و نو در دلش باشد نهان
 رویش همچون آینه از یکنفس گیرد غبار
 گردد از باد صبا همچون دل عاشق ملول
 میشود از آتش تر نازه چون رخسار یار
 جلوه گه چون ماه تابان می نماید ساده رو
 گاه آرایش دهد خود را بشتمان آن نگار
 گاه تنهایی شود افسرده چون فصل خزان
 گاه عشتر میشود خرم نر از فصل بهار
 گاه از بی همدمی خاموش گردد از سخن
 گاه دیدگر میزند چهچه به از بلبل هزار
 گاهی از نخوت نمی چند ز جا مانند خم
 گاه دوزان بر حیفان میزند پیمانه وار
 سحرم خلوت سرای نازد ازان همچه شمع
 مطرب بزم حربان همچه رو دیدسار
 مونس غمگین دلان سرمایه بیحائلان
 هدمم ژولیده حalan بیم لال و بی نق از

تذکرۀ شوشان

وقت خفتن چون در آمد بار دیگر شد حرام
ذوقت آخر پاتا و ریم میگردید شد قرار
این علم تحریم و تحلیل پیاپی از چه رواست
بی طلاق و بی علاق و بی عان و بی ظهر
فرض این صورت بسی گویندۀ مشکل بی قیافه
حل این مشکل نمایی میشود گامی عیار

جواب للحاج علی ابن الحاج میرعلی

طفل ابجده خوان فکر باشدادی شد روان
در دبستان تعلم بی تھیل کمال
دید میگفت از رۀ دانش معلم نکته
با خردمندان مکتبخانه فهم و خیال
شد نخست از مدرج و از تمجید او شکر شکن
بعد ازان برخواند چو طوطی مسلسل این مقال
بعد فرض کفر اعلی از برای مرد و زن
حل این مشکل باین یکقطعه میاید بمال
از دو اسلام زن و مرد ز کفر هر یکی
بین اسلامین هر یک با رضاعی در مآل
اینهمه تحریم و تحلیل پیاپی رو نمود
بی نکاح و بی طلاق ای مرجع اهل سوال

اویاف قلیان بطور لغز

* قطعه آخری *

نکته دانی صبحدم گفتا بمن کای دوستدار
بو العجایب لعجی بکدم مرا باید بکار

بدی شوهر ان زن عشوه گر که بودی دل آسوده از هر گذر
 رای حضرت فاطمی دین پنجه!
 که او را ز هرسو بحق بود راه
 که باز آمدند از سفر دون او
 محقق شدش فوت آن نوجوان
 پس از عده داده بعهد جدید
 پس آنکه از مال آن نوجوان
 ز بهر صلوٰه و صیام قضایا
 بر قند در خلوت بوستان
 یکی بود از بهر او روزه دار
 سوم فارین دلبر عشوه ساز
 که ناگه در آمد جوان زنده سو
 دو را گشت باطل صلوٰه و صیام
 منم بندۀ آنسهاب العلوم
 شود طالع روی عالم تمام
 پردازد از تیره گی و السلام

* قطعه آخری *

دوش میدقتام بمسجد بهر فرض کردگار
 نکره دیدم عجب از مفتيان حق شعار
 زوجه وقت سحر بر شوهر خود شد حرام
 شد حلال آندم که شد خورشيد تلاب آشکار
 ساعتی بگذشت ازان و بار دیگر شد حرام
 بار دیگر شد حلال آندم که شد نصف النهار
 چون نماز دیگر آمد بار دیگر شد حرام
 بار دیگر شد حلال آنزن بوقت استمار

چون قامت رعای شاهد معنی را در طراز نظم زیبی نازه و چهار دوشیزه
مدعیرا لفظ موزون بمنزله غازه و دلام منظوم در شنیدن خاطر چون نسیم
نبول و قوت حافظه آنرا بغایت سریع القبول است لا جرم این این بضاعت
احیانا جهه تشخیص ادهان ناظران و ترتیب دماغ حاضران و تموزن خاطر
و تسهیل حفظ بحسب اقتضای حال بعنوان ارتیجال بعض نکات ادبیه را
بصورت مقطعات در نظر افروختن شمع شعور بجمله ظهور در آورده و جهه
اموزج پاره از آنها با اجوبه دار اینفصل ایزاد نموده * قطعه *

بس هر را شدم دوش نزهت کفان
بديدم بخاوه و بستان
سه زن حلقه زن شمه په خيل بري
بايدن داداري و دلبری
يکی روزه دار و يکی در فماز
يکی با جوانی برآز و نیاز
ذشسته دل آسوده از هر گذر
که ذاگه جوانی در آمد زد
دورا گشت باطل صلوة و صیام
سوم گشت بر شوهر خود حرام
شود لطف حق رهبر آن خبیر
که این شمه را حل نکند از فقیر

جواب للمولى محمد بن الحاج مهر علي

خرد گفت با من که آن نسوجوان
آمد بسر حلقة آذن زنان

فقیر شریک حجرا و یگانه بود و در شوشتر در عداد طبقه مذکورین
بمدارسست علوم اشتغال داشت و بعد ازان تبع طب و شعر نمود و در
ایامیکه محمد علیخان نواد این اصلاحخان والی فارس بود و گاهی که
بنظم شعر اقدام می نمود ملا موسی با او همطرح و همداستان بود و نژاد
را غزای مشهور است که مطلعش اینست *

* غزل *

تیر مژگان میزند زگ نشتری درکار نیست
عالائم بیدمار هجوم بستروی درکار نیست
و شعرای عصر از کل بلاد فارس و عراق تبع نمودند و فقیر نیز چند بیتی
نظم نموده *

جوهر مردان حقروا زیوری درکار نیست
در کف شیر زیان انگشتی درکار نیست
نیست با رخت تعلق حاجت روشندهان
شمع بزم طورا طشت زری درکار نیست
خانه بر دوشان ز آیین بخیلان فارغند
خانه زن رانه دریان نی دری درکار نیست
تازک تا کی شود منت پیزیر از قاج کی
شمعوا جز شعله زیب افسی درکار نیست
چند سر گردان بمانی برسرو سامان راه
راه عشق است این نه سامان میبیری درکار نیست
چند از هر رطب و یابس میکنی بارت گران
جز لب خشکی و مژگان تری درکار نیست
عشق پاکانرا بحق معراج قرب آمد فقیر
مذهب عشاقرا پیغمبری درکار نیست

و الهی آقای مشتاق از طایفه فرازنش چکنی با زیب امتعاض و معارض بود و با یکدگر لطایف شاعرانه داشتند که فيما بین مودم مشهور است و وفات مشتاق در عهد حکومت اول عبد الله خان بود و در وقت سکرات این ریاعی بزرگان او جاری شد و وصیت نمود که بسفگ قبر او بخوشنده * زبانی *

روزیکه بخشنده داد خواهیست مدرس

چون کار برهمت الهیست متدرس

گو رهبر علیست ناخدایت بخدا

هر چند که کستیت تباہی است متدرس

و این دو شاعر هردو بلا عقب رفتهند و بعد از ایشان حاجی نقد علی بن استاد رجب قلاس شهرت نمود و او موسی درویش قانع مجرد بود و اکثر عمر خود را بسیاحت گذرانیده بود و از معاشرت اهل دنیا نهایت اجتناب و احتراز داشت و اینقدر مطابق حال خود گفته * شعر *

کشت ما از ابیو پیوسته سیر آب خود است

دانه ما چون زمره سبز از آب خود است

* وله *

دلی چون غذچه خونین از غم آن سیدمن دارم

گریبان چاک از دست همان گل پیرهں دارم

بود همچون نمک بیدقدر در دکان حلوانی

برانشاهد شیرین سخن شوری که من دارم

و او را با حاجی جدید ای شیمرازی ساکن شوشتار مطابقات و معارضات بود و این هردو بعد از واقعه الله داد بسهول فاصله ایضا بلا عقب وفات نمودند و الحال ازان طبقه کسی که باقی مانده ملا موسی بن ملا میرزا قلی بن ملا موسی است و در مجاہی حال در مدارس اصفهان با والد این

بگویید که همه نقش و نگار بیمه‌غذی است
همین ورق که سیمه گشته مدعماً این جاست

و فقیر باین سیاق چند بیتی تتبیع نموده * غزل *

مرو ز بزم حربی فان بروون که جا این جاست
سعادت ابتدی سایه هم‌ا این جاست
حدیث خضر و سکندر فساده خواب است
فلوح هر دو سرا چشم‌ه بقا این جاست
مرو بزم زمه عدو و نخمه داور
قرنده هم‌ه مرغان خوش نوا این جاست
رموز قصه بلقیس از که می‌پرسی
درا بچرگه ما هدهد صبا این جاست
بگو به بوالهوس این جا بیند لب ز طلب
که آرزوی دو عالم جدا جدا این جاست
شفیع‌دم از در و دیوار طور آوازی
که تختگاه شبان برهنه پا این جاست
دم برهمن از اسوار فیض خالی نیست
غذیمتی شمر این‌دم که پیر ما این جاست
مبین بغیر که غیر از خیال باطل نیست
بخود بیین تو که مرأت حقنما این جاست
نشان کعبه بدیدم در آستانه دوست
اگر غلط نکنم خانه خدا این جاست
فقیری ثمر است این خرابه گردیها
سر از بچیب کشی گذم مدعما این جاست

میان کعبه و دل امتنی از اگر خواهی
 شمین بس است که اذخانه و خدا این جاست
 لباس کعبه فیض است ظلمت شبهه
 مسرا و اگر طلبی قبله دعا این جاست
 در ابخلة افتادگان و فیض بخواه
 که همچه خاک نجف خاک اولیا این جاست
 بود ز مرگ غم اهمل دین زمانه و من
 چه شمع داغم از این زندگی بلا این جاست
 نمی فهیم چه خم پا بر رون ز میخانه
 کجا رویم که بیت الحرام ما این جاست
 اجل ز ضعف تذم در نظر نمی ارد
 خجل ز زندگیم درد بیدوا این جاست
 بچشم زخم حس و دان سینه میسوزم
 بگنج فقر که آسودگی مرا این جاست
 ز طوف کسو تو زایر نمی رود جائی
 که کعبه و حرم و زمرم و صفا این جاست
 و حکیم نیشابوری را باین قافیه غزلی مشهور است که اولش این است

* غزل *

حریف دردی و صافی نه بلا این جاست
 تمیز ناخوش و خوش میکنی خطای این جاست
 ز فرق تا قدمش هر کجا نظر فگنی
 کرشمه دامن دل میکشد که جا این جاست

من کور و حاجی محمد امین بن حاجی فرج الله خراط که از معارف ابراز و دانشنمندان فرخنده آثار است همگی از او استفاده علوم نجوم نموده اند و مبدع انتشار این علم در اعصار لاحقه در این بلد از آخوند مولانا احمد خاتون آبادی اصفهانی بود که در سال سی و شش وارد این بلد گردیده و این فقیر برفاقت ملا علی نقی سابق الذکر کمر خدمتگاری او را بر میان جان بسته و آن حضرت با والد فقیر در مبادی حال در اصفهان شریک درس و رفیق و با فقیر با قصی الغایه مهربان و شفیق بود رحمة الله و رضوانه علیه ملا زاد علی بن استاد تقی شالباف در جمیع مکارم با یاران سابق الذکر مشارک و مساهم است خواجه عبد المحمد زایرا فصیحی صاحب کمال و شاعری شیرین مقال بود و بالاصل شاگرد ملا کاسبی سابق الذکر است و در مدایع و اخشنو خان و حسین پاشای بصری و سایر معارف آن عصر قصاید و مقطوعات بسیار داشت که اکنون اکثر آنها از میان رفته و غزلیات و منظومات بسیار از او در مجموعها موجود است که از نسخه دیوان او که بنظر رسیده افتاده است و همواره با مشاهیر شعر مانند میرزا طاهر و حیدر و شفیعی اثر و میر نجات و نجیبیات کاشی و میرزا هادی شریعت شیرازی و مخلصاً وغیرهم همطرح و همداستان بود و قا عهد حکومت بیجنون خان معمر شد و در سال بیست و شش وفات نمود و این غزل در دیوان او من کور است *

دلا بگوشه عزلت نشین که جا این جاست
مقام راحت و امنیت رضا این جاست
ز کینه خلوت دلرا مکن غبار آلو
که جای هم نفس و یار و آشنا این جاست

سابق الذکر است ملا محمد تقی ابن استاد عبد الله سیمایی تقوی
 از ناعیمه‌اش ظاهر و انوار توفیق از مجامع احوالش ظاهر طبعش سلیم
 و فهمش مستقیم است ملا محمد تقی ابن نظر علی چیت ساز در نهایت
 حدت فهم وجودت ذهن و حسن ادراک و دامان ایمانش از آلایش مناقص
 پاک است ملا محمد حسین بن حاجی خضر سابق الذکر جامع کمالات
 صوری و معنوی و در فن طب و تنجیم دست تصریش قوی است
 آقا محمد رضا بن حاجی نصیر بن حاجی رضا بن حاجی عذایت الله
 با حداثت سن کاملی حقیقت نهاد موفور الاستعداد است و این
 سلسله است آقا طالب بن حاجی محمد بن حاجی زمان بن حاجی
 عذایت الله که در جودت ذهن و استقامت سلیقه و حسن فهم و حدت
 شعور و علو ادراک یکانه زمان است و در مبادی حال تمامی اوقات را
 مصروف اشتعال داشت و تا مغذی الابیب و مفاتیح و خلاصه حساب
 و مقال ثالثه زیج که متعلق باستخراج است و شرح افسرایی طب در کمال
 دقیق از نظر گذرانید و دران بین والد ماجدش از این سوابی عاریت
 ارتحال و بسبب تراحم موانع و اشغال در سورشته اشتعال آنستوده خصل
 اختلال بهم رسید لیکن استعداد اصلی و صفاتی ذاقی و کمال فطري
 او بهیچ وجه خلل پذیر نیست و باندراک التفاتی و ادنی نظری بقوت
 شعور ادراک مغامض امور می تواند نمود و الحال نظام این بلاد و صلاح
 اندیشی امور عباد مفوط برای زین و فکر متین اوست و ابن عم او ملا
 عبد الله ابن حاجی عذایت الله ابن حاجی زمان در جمیع احوال با او
 شریک و اندیاز و در فن طب دستش دراز و ذهنش نکته پرداز است ملا محمد
 زمان بن ملا محمد علی صحاف در مضمون کمالات سابق و در فن طب
 و تنجیم ماهر و حاذق است و ملا نعمت الله برادر او و آقا علی رضای

ساخته و اکنون سالها است که رحل اقامت در این مرز و بوم انداخته و رایت
افاده و افاقت افراخته است و مولانا را بصحبت شعر و سایر بطالات
چندان رغبتی نیست اتفاقاً روزی در بعض مجالس مفادمت این شعر
بر زبان او جاری شد *

به رکاری ده همت میگماری نصرت از حق جو
که بر گنجشک دام افگندم و صید هما کردم
و فقیر چند بیتی باین سیاق تبع ذموده

* غزل

ز غم رستم دل از قید تعلق تارها کردم
طواز خانه چون مسجد ز نقش بوریا کردم
زند صد بوسه بر اندام من خورشید تا خود را
خلاص از زیر بار منت بال هما کردم
کره چون غنچه در دل داشتم در فکر خود سازی
شگفتم این زمان چون گل که پی راهی قبا کردم
نفس روح الامین در سینه میدزدید از خجلت
هزار آمین ملک میگفت چون او را دعا کردم

ملا محمد بن حاجی عبد الحسین ساقی الذکر جامع فضیلیین علم و عمل
و مبرا از هر گونه منقصت و خلل و در امامت مسجد کرکر قایمقام
والد ستدوده سیرو است حاجی محمد بن خواجه محمد علی عالمی محقق
تحریر و فاضلی صاحب قصیف و تحریر در اندی مباحثات شرحی
بر استدصار و حاشیه مدونه بر شرح نجده نوشته و رساله در تحقیق عصیو
در غایت بسط و تنقیح ملا محمد بن حاجی میر علی صراف گنجینه
نفایس علوم و معارف و مخزن اسرار فضایل و لطایف در نهایت صفائی
ذهن و دقت طبع و سعیت فکر و در جمیع کمالات مشارک برادر مهتر

* ریاعی *

ای مهر مغیر روشنی بخشش جهان من ذرا بیقدر و تو خوشید زمان
 خواهم ز عنایت که تابد بر من نوازی که تخلص عیان باشد ازان
 و فقیر در ظهر رقعه این ریاعی نوشته * * ریاعی *

ای صیرفي نقود افکار و خیال گنجینه دل زدنشت مالامال
 رایج بتتو شد کمال چون سکه بزند اکسیری و حاجت نباشد بسوال
 ملا علی اکبر بن ملا محمد بن خواجه معز الدین مذکور در اعلی مراتب
 ذکا و شعور و در جمیع صفات حمیده و اخلاق پسندیده مشابه والد مسطور
 است - آقا علی رضا ابن آقا سمیعا بن خواجه عنایت الله ابن خواجه
 عبد الباقی مقدمی در دقت طبع و سلامتی ذات یگانه و در فن نجوم
 کامل و فرازنه است - و الحال مدار تقاویم این بلاد بر استخراج آن معرفت
 نهاد است - ملا علی نقی ابن حاجی عبد الحسین سابق الذکر مرات
 خواطرش نقش پذیر صور کمال و جام ضمیرش از شراب معرفت مالا مال
 و در زهد و تقوی و سایر محامد اطوار مقتدي بسته والد بذرگوار است -

ملا علی نقی بصیر ابن ملا محمد تقی ابن ملا عبدی محمد قاری
 مذکور مصباح حقیقت در فانوس خیال افروخته و در عرض قوت باصره
 نور بصیرت در دل اندوخته حاجی محسن ابن خواجه حیدر علی بهبهانی
 قافله سالار ارباب یقین و سرخیل زمرة سابقین و در مبارکی حال در بلده
 طیبه بهبهان سالها ملزم صحبت شیخ عبد الله بن صالح بحرین رحمة الله
 و رضوانه علیه که از مشاهیر علمای روزگار و فضلای عالیمقدار بود بوده
 و بعد از این در مشاهد مشرفه و سایر بلاد از فیض سایر علمای عصر انواع
 استفاده نموده و در فقه احکام دین بر طریقه متوسطه مابین اخبارین
 و مبجتهدین که صراط المستقیم ارباب احتیاط و یقین است قدم ثبات استوار

اکنون باضعاف مضاعفة بیوجوده و پایمال و لکد کوب ارباش و زنودند با وصف آن طباع ایشان را ملالی یا اذهان ایشان را گلالی یا در مبادی که ایشان دهنه‌ی یا اختلالی یا در عقد عزیمت ایشان انحلالی متصور نیست - سید احمد بن سید محمد برادرزاده ابن ضعیف ذهنش در غایت اشتعال و جمیع اوقاتش مصروف اشتعال است - ملا رفیع الدین بن حاجی محمد بن ملا کاظم ابن خواجه افضل شمع شعورش کفلة الاصلاح و ضمیر مغایرش کمشکاة فیها مصباح و والد او از معارف اعیان عصر که از هر جهت مشمول نعمت الهی و در اصلاح امور مسلمین سالک طریقۀ نصیحت و خیرخواهی است سید زین الدین بن سید اسماعیل ابن سید صالح ابن سید عطاء الله ابن سید محمد ابن سید حسین صیاد موفان اولی اجفنه معانی و صدر نشین النجم شعائی و نکته دانی اکثر کتب مشهوره از نظرش گذشته و در طی مباحثات بر معنی اللبیب و مطول واستبصار و شرح لمعه و شرح نخبه حواشی متفرقه نوشته و سید صالح خان سید نور الدین و عم بلا واسطه سید نعمت الله است - حاجی عبد الرزاق بن حاجی خضر سابق الذکر خجسته سیرتی حمید الخصال محمود القوال و الافعال است - ملا عبد الله بن ملا محمد النجاش امام جماعت و پیشوای اهل تقوی و فناعت است - حاجی علی بن ملا فرج الله بن درویش خدا داد مذکور پارسائی مقبول السیرة و دانشمندی کامل البصیرة است - حاجی علی ابن حاجی میر علی صراف نقاد صنوف معارف و علوم و چواهری عوالی المؤلّفی منقطع و مفهوم است - طبعش موزون و کمالتش از حد افرون و بر اوائل شرح نخبه حاشیه مدون نوشته که مبلغ علم و استقامات سلیقه او از انجا معلوم میشود - و روزی در بعض مجالس منادیت این زیامی را در رقعة نوشته بدست فقیر بدای -

راه خدا - سالان مسالگ هدی - آبله پایان وادی طلب و تحصیل - سرگرمان مقاصد علیه بتفصیل - ثابت قدمان موافق وفا - روشن جبیغان مقام صدق و صفا - حاویان محسان خصال - سابقان مضامیر کمال - رهوان طریق موافقت و مسالمت - حافظان حدود مخالفت و مخالفت - همنشینان مجلس شهود - هم سفران کعبه مقصود - حلقه چون سیماei پاکان پر نور - و مجمعی چشم روزگار ازان کور * * بیت *

این رفیقان همه گلچیین گلستان همند
هم نوایان هم و بلبل دستان همند
نیک بختان همه در مصرا مواخات عزیز
همه دلدار هم و یوسف کنعان همند
جمع گردیده بیکجا همه چون رشته شمع
همه دلسوز هم و سر بگردیده همند
همه همنوش ز خمخانه یک میکده اند
همه همچوش زیک باده و مستان همند
میکند عکس یکی جلوه در این این روزها
چشم بکشوده بروی هم و حیران همند
یکسر مسو نگزیندند جدائی از هم
همه چون زلف بتان سلسله جنبان همند
و هرچند در این جزو زمان بسبب غلبه اهل فساد متاع معرفت کساد
و بهراهل علم منحصر در اذیت اعادی و حساد است - ارباب فضایل
چون اشجار حریف پزمرده و اهل کمال چون بلبلان دی افسرده اند -
و آن مقدار که این سلسله علیه در اعصار سابقة معزز و مکرم و از روابط
احسان خیرمندان مرفه و مفعم و از همه جهت مقبول و مسلم بودند -

صحاف در کمال تقوی و تعفف و پرهیزگاری و نهایت ورع و زهد و دین داری است سلمه الله تعالی - شیخ محمود بن شیخ محمد بن حاجی علی بن امیر محمود ورع شعاعی که جمیع صفات حمیده در او موجود و صفات زمینه مسلوب و مفقود و فی الحقيقة از اولیاء الله معدود بود . و در سلامتی نفس و پاکی طینت و نصیحت و خیرخواهی و حفظ الغیب اصدق و احباب و صدق قول و وفای عهد و قضای جوانج مؤمنین و سایر مکارم اخلاق نظیر نداشت - و در مراتعات حقوق ایمان اصلاً دقیقه فرو گذاشت نمی نمود . و دو سال قبل از این وفات نمود رحمة الله عليه مولانا مقصود بن علی النجgar برادر مولانا محمد و مولانا علی مذکورین بمودای فریه بعضها من بعض برازنده منحراب سداد و فرازنده منبر وعظ و ارشاد بود - و در سال سی و شش وفات نمود . میرزا مهدی ابن میرزا حبیب الله بن میرزا هاشم سابق الذکر در غایت ذکا و شعر و علو ادراک بود نهایت در اواخر حال ترک اشتغال نمود - و سه سال قبل وفات یافت *

فصل سی و سوم

اخوان الصفا که این فقیر بملازمت ایشان دایم الاستفاده و از برکت معاشرت ایشان ابواب فیض بر وجنات احوال کشاد فروزندهان شمع تحقیق و سیر ایان رحیق تحقیق اند - واقفان رمز طریقت - عارفان اسرار حقیقت - دانشمندان نکات تنفیع و تذہیب - آگاهان دقایق آداب و ترتیب - مستجتمعان مکارم اخلاق - متبدران آیات انفس و آفاق - عالمان معالم اصول و فروع نظامان معاعد معقول و مشروع - مستنبطان احکام تنزیل - مستکشfan استادان تفسیر و تاویل - سرشاران شراب طهور - متفهمان علوم بطون و ظهور - متعرضان نفحات رحمت - متیقظان اوقات غنیمت - ملتزمان

کاظم ابن استاد قاسم بن بخشی کرکری مردی صالح دیندار بود - سید محمد بن سید طاهر ابن سید عبد الله بن سید غیاث جمیع اوقات را مشغول مصروف اشتغال داشت - و در اوآخر حال ببعض بلوکات بخیاری انتقال و درانجها وفات نمود - آقا محمد بن فتح علی آقای مذکور عالمی تحریر و فاضلی بی نظیر بود - سالک طریق رشاد و ناهج مذاهجه اجتهاد و ذهنی دقیق و فکری بغایت عمیق و دستی در فنون منقول و معقول دران و سلیقه مستقیم نکته پرداز داشت - و بعض فنون ریاضی مانند هیئت و اسطرلاب و حساب از افادات او در این بلد منتشر کرد - و سه سال قبل از این وفات نمود - ملا محمد بن خواجہ معز الدین کرکری عالمی خجسته نهاد و صالحی موصوف بغایت سداد بود - و او را با ملا فرج الله و ملا کاظم مذکورین مدت الحیات عهد موافقت استوار و عقد مرافقت برقرار بود - و در هیچ وقت جداگانه از یکدیگر روا نمی داشتند - و همواره در اکتساب آداب مستحسنہ و اجتناب احوال مستحبجنه طریق همراهی می نمودند - آقا محمد بن قاضی نعمت الله مذکور اوقات خود را صرف اشتغال و در حدائیت سن تهذیب اخلاق بر وجه کمال نموده بود - نهایت آن مهلت نیافت - و در عهد جوانی روی از این جهان فانی بر تافت - میر محمد حسین بن سید محمد شاه مذکور ذهنی ثاقب و فکری صایب و شعوری بلند و فطری ارجمند داشت - و در اوسط حال باصفهان انتقال و مدتی مددید در مدرسه شاه ساکن و بعد از این بمحل جعفر آباد اختیار سکنا و درانجها وفات نمود - ملا محمد صالح بن درویش جلال در غایت معرفت و شناسائی و اعلیٰ مراتب درع و پارسائی اسمی با مسمی و لفظی پر معنی بود - و در پنجاه و پنج وفات نمود - ملا محمد علی ابن ملا محمد زمان بن ملا محمد رضا بن حاجی فتح الدین

سیرت و سیرت اختر اوج یقین بزم افروز حلقه متین دانشمندی که بذیان بیانش معقاد مشکلات حل پذیر و بلمعات افاداتش اذهان مستفیدون از ظلمات جهل مستنیر رشحاب فیضش قلوب مستعدون را از مراحم رینی نشانه و زاجر وعظش در تنبیه اهل غفلت بمفرله تازیانه و بالجمله ظهاب در وصف آنچنان از مقوله مساحت ساحت غیرا نمودن و بحر معیط را بمکیال پیمودن است - و چندی قبل از این جمعی از تلامذه در خدمت مولانا بمباحثه نخبه محسنه اشتغال داشتند - و چون در عبارات آن کتاب صفت ایجاز و اختصار زیاده از حد لایق بکار رفته و در اکثر موضع شاهد مدعای در تدقیق اخنف از ناظران روی ذهن و جهت استیضاح مقصود رجوع به کتب مرسومه ناگزیر بود - و بعض اوقات بسبب فقدان کتب یا موضع دیگر میسر نمی شد - لاجرم اشاره ازان عالی جناب بشرح آن کتاب صدور یافت و بمعونت و توفیق الهی و همت آن فضایل پناهی بر وفق مرام با تمام رسید - و تا حالت تحریر بمباحثه همه روزه آن جناب و سایر اصحاب قریب نصف آن تصحیح و تدقیح یافته و اگر در اجل موعده مهلهقی باشد عقریب با تمام خواهد رسید - انشاء الله تعالى ملا علی رضا و ملا علی نقی اینی ملا محمد باقر سید محمد شاهی و ایشان در حلوم عربیت فایق بودند نهایت ملا علی رضا را در اواخر حال مرض مالیخولیا عارض شده از خیز انتقام افداد - و از عقب ایشان الحال کسی باقی نیست - ملا فرج الله بن درویش خدا داد کرکی ذهقی وقاد و فکری نقاد و طبیعی سلیم و سلیقه بسیار مصدقیم داشت - و علوم عقلیه را از حاجی عبد الحسین سابق الذکر استفاده نموده بود - و در اواخر سال چهل و شش وفات نموده میرزا فضل الله ابن میرابوالقاسم مذکور در کمال صلاح و تقوی و قناعت بود - و در چهل و شش ایضا وفات نمود - ملا

یا کوکبا ما کان اقصیر عمره و کذا تکون کواکب الاسحصار
و جاودت اعدائی و جاور ربه شقان بین جواره و جواری
و وفات او در سال چهل و هفت بود رحمة الله عليه - سید عبد الرشید بن
سید مقیم الحسینی در غایت زهد و صلاح و ورع و تقوی و فلاح بود -
و در سال چهل و سه وفات نمود - ملا عبد الرشید بن ملا نظر علی در
اوایل حال بتجارت مشغول بود - و بعد ازان همت بد تحصیل علوم مصروف
نمود - و در اصفهان بانفصال هندی رحمة الله نهایت ارتیاط و اختصاص
داشت - و این سلسله همگی ایشان موصوف بصفات حمیده و اخلاق
پسندیده اند - و حسن سیرت ایشان مثل زد السننه و افواهه و زبان بدگویان
از تناول اعراض ایشان کوتاه است و از این سلسله است حاجی نعمت الله
بن ملا محمد زمان طبیب سلمه الله که فی التحقیقت ملکی است
بصورت انسان وایه ایست از آیات رحمت حضرت رحمن نفس
مبارکش نمونه انفاس مسیح و حدس صایدش را بر حدس بقراط
و جالینوس هزار ترجیح و میرزا محمد طاهر ولد او با حدائیت سن در
صفات مذکوره کامل و توفیقات الهی مجتمع احوال او را شامل است -
و از همه جهت مقبول و مسلم و من یشابه ابه فما ظلم و سایر منتبطان
عصر که الحال مدار معالجات مرضی بر ایشان است - همگی شاگردان
بلا واسطه آنحضرت و خوشة چینان خرمی پر برکت اند ملا عبد اللطیف
برادر ملا عبد الغفار سابق الذکر و او در مبارکی حال باصفهان رفته تا آخر
مدت حیات در انجا متوقف بود - و از آثار او کمال ذکا و فراست مستفاد
مولانا علی النجgar سلمه الله برادر مولانا محمد سابق الذکر شمع انجمی
هدایت و ارشاد و مرکز دایرہ مکومت و سداد مجموعه انواع
مفاهیم شیرازه اجزای مناقب و مآثر نور حدقه بصیرت نور حدیقه حسن

فصل سی و دوم

طبقه ثانیه که بعد از این طبقه نشو و نما نمودند همگی شاگردان سید نورالدین بودند - خواجه افضل ولد خواجه علی سابق الذکر و او در مبادی حال بعد از تحصیل مقدمات باصفهان رفته و در مدرسه شاه حنجره گرفته هشت سال درانجبا مقیم بود - و در علم موسیقی و تالیف نعمات نظیر نداشت - و اهل این فن در مشکلات خود با رجوع می نمودند - و در ایام ماه رمضان که در مسجد جامع تلاوت قرآن می نمود خاص و عام جهت استماع صوت او مجتمع میگردیدند - و در سال پنجماه و چهار و نهاد نمود - حاجی خضر بن ملا محمد حسین بن ملا جاگیر این حاجی خضر موهبی سلمه اللہ در سلامتی ذات و محمد صفات و حسن سیرت و صفات سیرت و سایر اخلاق فاضله و ملکات عادله بگانه زمان است - و برادر او ملا علی نقی رحمة اللہ از مبداء حال با این فقیر رفیق جانی و برادر رضاعی و ایمانی بود - و در حسن فهم و ذکا و جودت ذهن و سرعت انتقال از مبادی بغايات و از مقدمات بنتایم نظیر نداشت - و قبل ازین که کمالات او تمام از قوه بفعل بیاید و ابواب مراد بر وجنات احوال آن رفیي الخصال کشاید در عنفوان شباب شریت کل نفس ذاته الموت چشید - و مستوفی اجل صحیفه وجود آنفرز کامل را بخط بطلان کشید - و این شکسته بال بر فقدان ان مجموعه کمال اشک خسرت از دیدگان می بارید - و مضمون ایيات این اینی السرایا را مطابق حال خود میدید * * بیت *

حکم المفیہ فی البریة جاری ما هذہ الدنیا بدار قرار

جبات علی کدر و انت تریدها صفووا من الاقذار والاكدار

ومکلف الایام ضد طباعها متطلب فی الماء جذوة نار

القلوب بود - و حسن خطی داشت که با جریت کتابت قناعت می نمود - و از نلاش هدایا و صلات اهل دنیا مجهتی بود - و در سال بیست و هفت وفات یافت - میر محمد هادی برادر میر ابو القاسم سابق الذکر مستجمع صفات رضیه و مکارم اخلاق بهیه بود - و خطی بغایت نیکو داشت - که ارباب سلیقه از بlad بعیده طالب بودند - و در سال سی و هفت وفات نمود - و چهار پسر از او مختلف شده میر محمد علی و میر محمد مجید که در عنقران شباب وفات یافتد - و میر محمد شریف که الحال قاضی این بلد است و میر محمد کریم که بالفعل در اصفهان است مولانا نظر علی این خواجه محمد امین زجاجی حاوی صنوف کمالات و مفاخر و مستجمع صفاتی باطن و ظاهر بود و طبعی بغایت لطیف و نفسی عفیف داشت - و فقیر کتاب مفاتیح را نزد او خوانده و در سال چهل و شش وفات نمود رحمة الله عليه - و یک پسر از او عقب مانده ملا عبد المکریم که الحال در نهادن است قاضی نعمت الله برادر قاضی عذایت الله سابق الذکر عالمی عامل و دانشمندی کامل بود - و در سال صد و دوازده وفات یافت - شیخ یعقوب بن ابراهیم در علوم عربیت از نحو و صرف و لغت و معانی و قرأت نظیر نداشت - و در فقه و حدیث و اصول نیز مسلم و مرجع الیه بود - و مصنفات بسیار مبسوطه و مختصره و حواشی بر اکثر کتبی که از نظر گذرانیده بود نوشته نهایت چون در امر فتوی قدری تعجیل و بروایات شاذه و اقاویل مجهوله متربوکه بسیار تعویل می نمود - مصنفات فقهیه او مهیجور و فواید و تحقیقات او غیر مشهور مانده - و او از جمله معتمدین بود - و در سال چهل و هفت در

* حوبیزه وفات نمود

میرفتند - و در سال سی و پنج وفات یافت - ملا فرج الله بن ملا محمد حسین سید محمد شاهی طبیعی دقیق و فکری عمیق داشت - و بحدیث شعور و اشتغال ذهن از اکثر اقران ممتاز بود - و تمام اوقات را مشغول اشتغال داشت که لمحه بیطالالت مصروف نمی نمود - و این فقیر اندر الیات را بخدمت او خوانده و از انفاس شویقه او فیض بردا رحمة الله و رضوانه علیه - و در سال بیست و هشت وفات یافت - مولانا محمد بن علی النجgar عالمی عالی مقدار و موشدی کامل عیار و فاضلی فرخنده آثار بود - و در امور دین بغایت راسخ و متصلب - و در امر معروف دنیی مفکر مساهله و مداهنه روا نمیداشت - و در علوم شعیعه خصوصا تجوید و تفسیری نظیر بود - و از آثار اوست کتابی بکیر موسوم به مجمع التفاسیر و کتابی فارسی در سیرت ملوک و قدوین حواشی قرآن و جمع مایین شرح و متن تهذیب و استیصار و وفات او در سال چهل و یک بود رحمة الله علیه ملا محمد باقر بن ملا محمد رضای شاهزاده تراش بغایت درع موصوف بود - و ترجمه باب حادی عشر از مصنفات اوست ملا محمد باقر سید محمد شاهی بوادر ملا فرج الله مذکور بغایت فضل و سداد و در علوم عربیه و شرعیه استاد بود - و اکثر مبتدیان نزد او تلمذ نموده و از برکات فایضه او بهره یافتند - و بر اکثر کتب عربیت و تفسیر و حدیث حواشی نوشته که مبلغ اطلاع از ازاجا مفهوم میشود - و فقیر کتاب شرح لمعه را نزد او خوانده - و در سال سی و پنج وفات نمود - سید محمد شاه بن میر محمد حسین از احفاد میر نور الله سابق الذکر بود - مردمی ظریف لطیف شیرین مقال بود - و طباعرا بصحبت او میلی تمام و رغبتی ملا کلام بود - و در سال بیست و پنج وفات نمود - ملا محمد طاهر بن ملا کمال الدین کواف مردمی خوش خمیره محبوب

بمصاحبت و تعطیل و در فن مخطوط مسلم بود - و در سال بیست و هشت وفات نمود - حاجی عذایت الله برادر حاجی ابوالحسن مذکور و او تا آخر اوقات عمر دست از اشتغال باز نداشت - و در فنون کمالات خصوصا علم طب بی نظیر بود - و در معالجات او کمتر خطأ اتفاق می افتاد و حدس او بحدی صایب بود که بمجرد ملاحظه قاروهه یا نبض مریض با اطلاع بر مجمل احوال او اخبار بغدادی سابق و مبدع مرض و سبب آن و سایر خصوصیات می نمود . و آنچه از حذاق اطبای یونان وغیرهم بعنوان قدرت و غرایت در کتاب متقدمین منقول است از مشاریه مکرر بظهور میرسید . و وفات او در سال چهل و هفت بود - قاضی عذایت الله بن قاضی معصوم بن قاضی رضای سابق الذکر مودی خلیق نیکو سیوت خوش مخاطره بود - و از حکام و اهل دنیا قبول تمام داشت - و مدت العمر بقضای این بلد مشغول بود - و در حکومت اول عبد الله خان وفات نمود - ملا عیدی محمد قاری بن ملا صالح بن درویش شمس و ایشان از قدیم الایام متولیان مسجد جامع بودند - مردی و قیع خوش صحبت بود - و از علم لغت و قجوبید و ادبیات و شرعیات خصوصا فقه مواریث بهره تمام داشت - و مدت الحیات محرر مکمله بود - و در سال سی و هشت وفات نمود - و ولد او ملا محمد تقی خلیفه او شده و او طبعی موزون داشت . و کتاب نهج البلاغت الحق علامه حلی را رحمة الله عليه ترجمه لطیف نموده که مبلغ کمال او (از انجا) معلوم می شود - و در سال پنجمان و هفت وفات نمود - فتحم علی آقا ابن آقا محمد ابن آقا اسد الله و او بالاصل از طایفه قزباش جعتا بود - و فطرتی بلند و طبعی ارجماند داشت - و بوساطت سید دست از خدمت دیوان کشیده و به تحصیل علوم اشتغال ورزیده و همیشه سالز قوافل بود که بمشاهده مشرفه بزیارت

و کم مععدم مستعدم بذیوله
طلول المعالی او حشت بعد فقدة
جزعنًا و كان الصبر منا سنجدية
و لکنما للعید لیس وسیله
بتوات من رض الجثان مبسو
یغما و ریحانا و روحنا و انهروا
میر ابو القاسم بن میر محمد بن میر عیسی شیخ الاسلام از احغا و میر
نور الله سابق الذکر و در اجازتیکه سید بخط شریف خود جهت او در
ظهر بعض کذب حدیث نوشته اطرا مبالغه بسیدار در وصف او نموده و در
عقولان شباب وفات نمود - ملا احمد بن ملا کاظم کجایی مردی خلیق
شیرین گفتار بود - و بمهن قضا چند وقتی قیام نمود - و چون مردم
از طور سلوک او فاراضی بودند تغییر یافت - و در چهل و شش وفات
نمود - حاجی عبد الحسین بن حاجی کلب علی کرکی مردی عالم
عامل پارسا بود - و مدت‌ها در اصفهان و خراسان اقامـت و از فضـلا و علمـی
آن بلاد استفاده نموده بود - و همواره بالطبع مایل بازدا و خمول و از
صحابـت اهل دنیا منحرـف و ملول بود - و در علوم عقلـیه یـد طـولی
داشت - در سال چهل و یک رخت از این سرای عاریت بودـاشـت -
ملا عبد الغفار بن خواجه تقی بن خواجه طالبـ بن خواجه اسماعیل این
خواجه افضل سابق الذکر مردی خوش صحبت بود - و از امراء و حکام
حظ تمام داشـت - و بـایـن سـبـب اـکـثـر اـوقـات هـنـکـامـه درـس او معـطل
و سـرـوـشـتـه اـشـتـغـال او مـخـتـلـ بـود - و در چـهـل و هـفـت وـفـات یـافت -
خواجه علی بن خواجه اسماعیل بن خواجه افضل صراف و او بـقوـت شـعـور
و مـزـید ذـکـار و حـسـن اـدـرـاـک اـز اـکـثـر اـقـرـان مـمـتـاز بـوـه - و با وـصـف کـثـرـت
اـحـتـیـاج وـشـدـت فـقـرـ بـقـعـفـف وـاسـتـغـفـاـ مـدارـ مـیـ گـذـرـانـید - و اـکـثـر اـوقـات نـیـز

فصل سی ییکم

چون حضرت سید ذعمت الله رحمة الله و رضوانه عليه در دارالمومنین
شوشتراختیار قوطن نمود - و مردم را با تنساب علوم و معارف وغبت
انزو - همه مشتغلون و مستعدون بمدرس آن عالی جناب شناختند - و در
ظلال تربیت آن بزرگوار نشو و نمایافتند - و اسامی جمعی از ایشان
بدرتیب حروف بذهجیکه در ذکر رجال معروف است در این تذکره
ثبت می شود - حاجی ابوالحسن بن حاجی زمان بن حاجی
عذایت الله سابق الذکر دانشمندی آگاه و در صفاتی ذهن و حسن فهم
و سرعت انتباه آیه بود - از آیات الله و در مرثوت و فتوت و حسن سیرت
و علو فطرت و سایر مکام اخلاق و محاسن خصال بحد کمال بود - و در
شهر صفر چهل و سه وفات نمود - و این ضعیف چند بیتی در مرثیه او
گفته * مرتیه *

دا زه لاله شجاعم صبحاً دم در رخت گل
 خنده بازیچه با لولوی عمانی کند
 گرد راه شوخ چشم ان در فضای کوچه باع
 سرمه در آوازه کمال صفا هانی کند
 عقد ها چون تاک دارم در دل پر خون فقر
 حل مشکلها مگر ساقی باسانی کند
 ساقی کوثر جوانمردی که هر انگشت او
 صد ید بیضایا بکار پیو عمرانی کند
 سر در ارباب همیست آنکه بر روی پلاس
 حکم رانی بر سر تخت سليمانی کند
 از ازل همداستان گردیده تا در درگهش
 خضر سقائی کلیم الله دریانی کند
 آن شهنشاهی که هرجا گستراند مائده
 صد مسیحیا بر سو خوانش مگس رانی کند
 از دم پر فیض او جبریل با لوح و قلم
 معرفت ادراک چون طفل دبستانی کند
 مختصر باید سخن در مرح آن عالی جذاب
 بی ادب باشد گدا چون قصه طولانی کند
 یا امیر المؤمنین از فیض عامت همی
 کشیدیم در چار موج غم نگهبانی کند
 فامه ام یکباره سازن از خط باطل سفید
 فارغ البال مزقيید وهم ظلمانی کند
 درستانت شادکام و دشمنانت نابکام
 تا جیین صبح از فروغ مرور نورانی کند

بر فراز کوه و زوی دشت از فیض سحاب
 سپره نو خیز خیز مسوی زندانی کند
 آنچه را در عرض سال آماده ساز چرخ پیش
 گستراند جمله چون مفلس که مهمنی کند
 جوش گل هرسو در اطراف خیابان جشنها
 چون چراغان شب نو روز سلطانی کند
 قازه گودد در چمن هرگونه طرح بزم و عیش
 بلبل شوریده آهنگ غزل خوانی کند
 هر طرف باد صبا دامن کشان دوران زبان
 وز طرب گل در گلستان رقص شروانی کند
 نسترن چادر بسر پوشیده از نا محروم
 با حریفان در لباس آلوهه دامانی کند
 بوی گل چون نگهت پیراهن یوسف ز مصر
 نور بیفایی بچشم پیش نفعانی کند
 دمیدم از مهر مهد سیز طفل غنچه را
 دایه باد صبا گهواره جنبانی کند
 شاخ گل سنبل زدم باد صبا چون زلف یار
 گاه جمعیت کند گاهی پوشانی کند
 حسن گل هر صبح افروزد عذر آتشین
 خون حسرت در دل لعل بدخشانی کند
 سر بطحایی کشد چون غنچه از شاخ انار
 رنگ خجلت در دل یاقوت رمانی کند
 گستراند لاله در صحراء بساط مخملی
 خار در پیراهن کلهای بستانی کند

شیخ عالی معرفت صنعت صفت پیروانه سر
 کار خود را سخت بیند مست ایمانی کند
 کم کند از بیخودی صوفی شمار اربعین
 دست در جیب هوای نفس شیطانی کند
 سرکشد مستانه از خم فلاطونی حکیم
 آنچه دارد جمله صرف جسم روحانی کند
 پارسا بیرون شتابد از حريم اعتکاف
 در خرابات مغان کاری که میدانی کند
 پیر مکتبخانه علم و ادب چون ابلهان
 از هوس بیهوده بازیهای طفلانی کند
 حاجی از راه حرم نیست کند احرام باع
 عشق را بیگ گوید جان بقراطی کند
 خواجه جان سخت از همیانچه بکشاید گره
 رایگان ریش چه کشیدیان طولانی کند
 دل بصرهای جفون هر دم کشاید بال شوق
 خنده کبک دری بر عقل یونانی کند
 نسخه دستور استاد رصد بند خیال
 چون خط تقویم پاری کهنه بطوانی کند
 دست استاد ازل بهر رمز معرفت
 نقشها بر گل بشکل خط سریانی کند
 قفل از مخزن کشاید ابر و بر دریا و کان
 چون کف ارباب همت گوهر افسانی کند
 روح بخشاید بعالم جندش رگهای ابر
 هم چنان کاندر بدن رگهای شریانی کند

نموده و اکفون احفا و عیشی و عبانی و غیبی معروفند نهایت از دیگران احدي معروف نیست - و از ملا حلمی خود نیز بهیچوجه اثری و نشانی و بغیریگ ذسخنه سقیم از دیوان او چیزی بنظر فریسده - و این ضعیف در ایام طفویلیت از خواجه عبد‌المنعم زایرا که مسلم شعرای عصر و مفجعه معمربین بود - و ظاهرا در اویل حال خود ادراک اواخر عهد ملا حلمی نموده باشد - استماع نموده که هرگاه ندما از مولانا تاریخی سؤال می نمودند - بدیهه ماده آن بزبان او جاری میشد - و بعد ازان قطعه موزون می نمود - و ملا کاسبی سابق الذکر شاگرد ملا حلمی است - و در دیوان ملا حلمی در مدح علی پاشا والی بصره قصيدة مسطور است از بعزم و در دیوان ملا کاسبی ایضا به تبع آن مطلع ملا کاسبی است *

* مطلع *

عید قربان شد که چشم یار فدانی کند
هر که را بیند بثیغ غمرا قربانی کند
و این ضعیف در مدح حضرت امیر المؤمنین تبع نموده چند بینی
ثبت میشود *

نو بهار آمد که نرخ عشرت ازانی کند
می فروش از گرم بازاری گرانجانی کند
محتمب از کف دهد بیرون عفان اختیار
توبه کار از کرده اظهار پشماني کند
زاهد دیفدار ترسم روزه بکشاید بمی
کیش قرسائی در آیین مسلمانی کند
آنکه از شب زنده داری مهر دارد بر جبین
چون برهمن بت پرسنی نقش پیشانی کند

در ای وادی عشق و ذرا بنگر
 صفائی وادی ایمن سفای آتش طور
 چراغ بزم محبت بود نه خورشید است
 که هر صبح جهانی ازان شود پر نور
 صفائی ظاهر و باطن مجو که ممکن نیست
 مگر دمی که زنی آستین بشمع شعور
 ز دل برون نکنی تا حدیف چون و چرا
 رمز نشیوی از ساکنان بزم سرور
 دلا ز مردم دنیایی دون صنیع و کبیر
 وفا مجو که از ایشان نیاید این دستور
 گمی بسجده انصاف سرفود آرند
 که شهسوار امامت کند ز غیب ظهور

و له في الغزل

سر بخرا بی دلم چند دهی تو ناز را
 کرم کند نگاه تو زمزمه نیاز را
 شمع حقیقتم مگر نور هدایتی دهد
 ورنه چه روشنی دهد مجمرة مجاز را
 از پی بردن دلم چند بشیوه فریب
 بر سر یک دگر زنی سلسله دراز را
 و ملا حلمی در صنعت تاریخ دستی دراز و دهنی نکته پرداز داشت .
 و اکثر وقایع کلیه و جزئیه را تواریخ مذاسبه گفته و قطعات مزوونه نظم نموده
 مانند وفات ملا عیشی و ملا عبادی و ملا حامدی و ملا سلیمان و رشید او
 عذیبی وغیرهم و ضمن قطعه تاریخ هر یک مبالغه بسیار در مدح او

بن شاه سلطان حسین در ایامیکه نادر شاه بهندوستان بود حسب الامر
رضا قلی میرزا ولد اکبر و ولیعهد او در سبزوار مقتول و بعد ازان نادر شاه نیز
مقتول و جمیع اولاد و برادرزادگان او در عرض مدتی قلیل همگی بهت
سلطنت مقتول واحدی از ایشان باقی نماند * بیت *

سر بلطفی مکن اندیشه که همچون ناخن

هر که در بند ترقیست سرش در خطر است

فصل سی ام

مولانا محمود حلمی شوشتاری شاعری تیز زبان و فصیحی نکته دان
دبو - و او را در مدح علی سلطان و طهماسب سلطان و شبلی سلطان
سابق الذکر قصاید متعدد است که در دیوان او مذکور است و در مدایع
میر محمد باقر و میر صدر الدین ابن میر سید علی صدر و مراثی ایشان
مقاطعات بسیار دارد مشتمل بر انواع صنایع شعری از ترجیع و ترکیب و توشیح
وغیر ذلک که ازانجا کمال قدرت او در فن سخنوری مفهوم میشود - و او را
با ابو طالب کلیم معارضات و تعریضات بسیار است که ناظران از سیاق
سخن او استنباط می نمایند - و انچه از دیوان او موجود است قریب بشانزده
هزار بیت می شود - سوای انچه اسقاط نموده اند از هنریات و اهانجی
ریکه و او را در مدح استاد ملا حامدی غلو و مبالغه بی پایان است -
و قصیده در مدح حضرت صاحب الزمان علیه السلام بتکلیف استاد
حامدی در دیوان او مسطور است - و چند بینی ازان جهت انمزوج
* قصیده *

شراب اهل محبت بود می منصور

شهید عشق نفوشد بجز شراب طهر

اصفهان نمود - و چون استیلا یافت پادشاه را در یکی از عمارت مخصوصه محبوس و برادران و اولاد او را که در اصفهان بودند همگی را مقنول نموده و جمیع خزانی و خایر سلاطین سلف را از نقوش و اسلحه و درواب و غیر ذلک متصرف گردید - و قشون باطراف فرستاده اکثر بلاد فارس و عراق بر او مسلم شد - و سکه او در همه جا جاری گردید - و چون او را خبیط دماغی عارض شد که بعض سخنان و حرکات بیهوده از او بظهور میرسید - اشرف سلطان بن حاجی انکره که عمرزاده او بود او را مقنول و خود بجای او جلوس نمود - و چون اشرف شاه از اصفهان فرار نمود در عرض راه که بقندهار میرفت او هم مقنول گردید - و در خلال این احوال شاه سلطان حسین بدست یعقوب خان افغان مقنول گردید - و صفوی میرزا که در خوزستان صاحب طبل و علم بود در کوه کیلوبه ایضا مقنول و شخصی دیگر در محل دینگاران ظهور نموده خود را عیاس میرزا نام و بسلسله صفویه منسوب می نمود - و اراده شوشتار نموده در حوالی شهر جمعی از طایفه افشار کندزلو او را استقبال و در همانجا مقنول نمودند - و سید احمد خان بن میرزا ابو القاسم بن میرزا را دو متولی روضه رضویه که از جانب مادر نسب بصفویه میرسانید - در بلاد فارس مدتی نوبت دولت کوته بالآخر مغلوب افغان و مقنول گردید - و اسماعیل میرزا نامی در بلده ماسوله طپرستان ایضا باد عالی نسبت صفویه ظهور نموده آخر الامر مقنول و ملک محمود سیستانی را از نسل ملک کیان تدیم در مشهد مقدس صاحب سکه و خطبه و جیقه شده بالآخر او هم مقنول و شیخ احمد مدنی در بلاد بنادر و سواحل فارس رایت ریاست افراخته و بخدایع و لطایف التحیل خلقی کثیر از عوام الفاس را مرید خود ساخته مدتی مددی در امر خود مستقل بود - و عاقبت مقنول و شاه طهماسب

خود را تغییر داد همین اسمعیل میرزا بن شاه طهماسب بود که در ایامیکه پدر بزرگوار در یکی از قلاع خراسان او را محبوس داشت بسبب همصحبتنی یکی از علمای مخالف که در آنجا نیز محبوس بود مذهب تسنن اختیار نموده بود و چون پدر او وفات یافت و نوبت دولت باو رسید منظاهر با انحراف از طریقه اسلاف گردید و او خود منجمی بی نظیر بود که از معاشرت همان عالم استفاده نموده بود و جلوس در مجلس پادشاهی و سکه و خطبه و جیمه و سایر خصایص سلطنت را موقوف داشت بساعتنی مسعود که خود اختیار نموده بود و قبل از رسیدن آن وقت اجل او رسیده چون بسبب غلو در تسنن قلوب از او منحرف بودند او را مسموم نمودند و برادر او شاه محمد خدا بندۀ منصوب گردید و سلسله صفویه سادات و علماء و اشراف را بغایت تکریم و تعظیم می نمودند و مساجد و مدارس و بقاع التّخیر بسیار بنا نهادند و رظایف و ادرازات و سیور غالات و اوقاف و روابط فراوان مقرر داشتند و طبله علوم را نیکو تربیت نمودند و در مالوچهات و ماخوذات دیوانی تخفیفات و مسامحات بسیار از ایشان واقع میشد و رعایا برفاۀ حال و فراغ بال زندگانی می نمودند لیکن شاه سلطان حسین مردی عاجز ضعیف الرای بود و از عهده نظم مهام سلطنت بیرون نتوانست آمد و در امور عظیمه عزیمتی که ملک را می باید نداشت و در ضبط قواعد ملک فرو گذاشت بسیار می نمود - و چون این احوال بطول کشید قوانین مقررة اسلاف خلل پذیرفت - و نفوس شریره آغاز خلاف و عصیان نمودند - و در هر طرفی صاحب خروجی پدید آمد - و فتنه ابریا شد و معمورها بخراجی کشید - و در مالیات دیوان کسر فاحش بهم رسید - و رظایف و سیور غالات مقطوع گردید - و سپاه از استعداد افتادند - و رفته رفته باینچه منتهی شد که محمود از قندهار قصد دار سلطنت

آل کثیر طریق مواصلت و مواخات مسلوک گردید و ابواب رفت و آمد از طرفین مفتوح و عهود صداقت و یکجهتی را بایمان و مواثیق مغایظه استوار نمودند و شیخ علوان بن شیخ سعد خان با فوجی از ملازمان در منزل بقوار بختیاری بمعسکر علیمردان خان پیوسته تا اکنون در انجا متوقف میباشد و از معارف دزقول نیز جمعی کثیر ملحق و رسم خدمتگاری بتقدیم رسانیدند و معظم الیه باقتضای سخاوت ذاتی و فتوت فطری نسبت بهر یک علیحدۀ انواع مکرمت و مررت معمول و انجای جوايز و ملای لایقه مبدول داشته همگیرا مشمول ریزش و احسان فراوان نمود و با رصف آنکه اکثر ذخایر و نقوان سوکار بسبب فتوی که رخ نموده بود از دست رفته بمدلول مصدوقه ما بالذات لم یتغیر در همت ذاتی و فطرت جباری بیچوجه نقصی و قصوری راه نیافته و باشاعه صنوف مواهب صیت کرم باقصی بلاد عالم رسانیده و رکاب عنم باستفتاح مقامه عظیمه متوجه گردانیده و نزد زبردستی با فلک حقه باز باخته بمضمون بیت حافظ شیرازی مترنم ساخته *

* بیت *

کمد صید به رامی بیفگن جام جم بردار
که من پیمودم این وادی نه بهرام است و نه گورش

فصل بیست و نهم

نواب مالک رقاب شاه سلطان حسین بن شاه سلیمان بن شاه عباس بن شاه صفی بن صفی میرزا این شاه عباس بن شاه محمد خان بذله بن شاه طهماسب بن شاه اسماعیل صفوی پادشاه هشتمین این سلسله بود و ایشان همگی امامی مذهب بودند و در تربیجه این مذهب و نسخ حایر مذاهب مساعی بالغه مبدول می داشتند و از این سلسله کسیکه مذهب

مشارالیه نهضت نموده از هواخواهان و مفسودان جمعی کثیر مقابعت نمودند و آل کثیر باین جمعیت قوی حال گردیده در کفار رود کرخه منزل ساختند و مولی مطلب با عساکر خود در مقابل ایشان در انظرف شط نزول نمود - و چون موسوم بهار و آب سیل در طغیان و عبور از شط متعدد بود طوفین مدققی مددی از تناول یکدیگر ممنوع بودند تا بعد از فرو نشستن آب و پیوستن عباس قلی خان بمولی مطلب باین طرف عبور نمودند و نایره محاربه و مساجده و قتال اشتعال ورزیده مدت چهار ماه بین متوال بگذشت و همه روزه جمعی از طوفین مقتول و جمعی مجرح میگردیدند - و باین قریب بسیاری از زروع بخلاف رسیده حفسرانهای کلی و ضررهای بی پایان بعداد الله رسید و ضعفا و دردمدنان بغایت متضرر گردیدند و در اکثر معارک سید فرج الله لوازم فرزانگی معمول و اعراب بوجود او مستظره بودند تا اوایل ماه مبارک رمضان آن مقدمه بخوبی از انحا صورت نوعی پذیرفته هر یک منزل خود مراجعت نمودند و در خلال این احوال نواب اسماعیل شاه باتفاق جمیع امرا و امما و ارکان دولت و عساکر رکاب از دارالسلطنة اصفهان بقصد تادیب و تنبیه سرکشان فارس حرکت نمود و اختیار امور دولت و حل و عقد کلیات و جزئیات احوال سلطنت از هر جهت با علی مردان خان بن علی حیدر آقای ناظر بختیاری چارلیک بود و در حین معاودت از شیراز فیما بین امراء اختلاف و نزاع طاری شده نواب اقدس باتفاق کریم خان زند و علی صالح خان هفت لنگ بختیاری و سایر خوانین روانه اصفهان و علی مردان خان با اتباع خود را بکوهستانات گرسیز بختیاری کشیده و چون سلسله سر خیلان بختیاری را از قدیم (الایام با آبا و اجداد کرام سید فرج الله مذکور رسم پیری و مریدی درمیان بود بواسطت سید فرج الله فیما بین علی مردان خان و شیخ سعد خان سابق الذکر و سایر مشایع عرب

این سلسه بفراغت روزگار گذرانیده بودند کار اخلاق بمشقت و پریشانی افتاد و ناخن فکر بهیچوجه عقده از فو بستگیهای ایشان فتوانست کشاد اتی الزمان بنوہ فی شبیهه خبرهم او قیناہ علی الهم

فصل بیست و هشتم

در شهر صفر هذه السنة عباس قلی خان سابق الذکر که در محل پشتکوه فیلی مقیم بود بدزقول معاورت نمود - و اهل بلد با او یک جهت گردیدند و مهر علیخان که تا آنوقت حاکم بود از شهر بیرون آمده بقلعه بقدبار که خود در یکفر سخی بنا نموده بود قرار گرفت و مفسویان و اتباع درانجا با پیوستند و عباس قلی خان در دزقول مستقل گردید و شیخ حرب بن کریم بن حنیفر که با مهر علیخان نسبت مصاہرت داشت تعصب نموده شیخ سعد خان را با سایر مشایخ آل کثیر بمحاصره دزقول کشانید و حاجی طالب بن حاجی صوفی بن پرویز آقای کرجی دزقولی را که منجمله مخصوصان قدیم عباس قلی خان و جهت انتظام مهم او وارد حضور مشایخ شده بود مواخذه و مصادره نمودند و در این مولی مطلب باقیان ثامر بن القادر بن عبد الخالق بن فریج و شیخ مذکور بن عبدالید بن بلاسم و سایر مشایخ آل سلطان آهندگ تاخت و تنبیه جماعت آل کثیر نمودند و قبل از حرکت از حوزه این معنی را ببعض اعیان این ولایت اعلام داشان را از حقیقت اراده خود مطلع ساختند و مشایخ آل کثیر بعد از استماع این خبر از محاصرة دزقول بر خواسته باستعداد مدافعة دشمن پرداختند و شیخ عبدالله بن عرمان بن خنیفر بخصوص استمداد از اهل این ولایت عموماً و از نواب محمد رضا خان خصوصاً وارد شهر گردید و سید فرج الله بن سید محمد صادق کلانتر که با نواب عالی نسبت مصاہرت داشت برفاقت

ومضامات آن مهک و لبانک و غیر ذلک و در دست جریب از مزارع حوزه
و از عسکر مکرم و زامه مز و سایر بلوکات خوزستان و او را رهیار و صد دینار نقد
شمه ساله بخواهی که از ایام خلفای بغی عباس مقرر و مستمر بوده با اقطاعات
دیگر که الحال اسم هیچک معلوم نیست الا کشتی سرخکان و اذچه از طاشات
کوشک بسبب احیاء موات شرعی اختصاص یافته و تاکید و مبالغه بسیار
در مراتعات و تقویت جانب مزارعان و بر زیکران و کارکنان شیخ زاده معظم و معاف
و مطلق داشتن بساتین و ذخیرات و مزارع برچ و جون و سایر حبوب صیفی
و شتوی که در بلاد خوزستان داشته باشد از کل تکالیف دیوانی هوایی
و مستمری و بیکار و تحمیل و سخره و وجوه تمعا و غیر ذلک بهر اسم و رسم
کائنا ما کان و دیگری سورخ بتاریخ سبع و خمسین و سبعماهه بدزقول بضمون
تحسین بنای مدرسه و خانقاہ شوشتر و اینکه چون عالیجناپ مشارکه
بقبول ادراج جهت مصارف این دو بنای خیر راغب نبود قریه مرغما من
اعمال دستوار با رعایا و زارعین آن محل بصیغه اقطاع تملیکی بجناب عالی
و اولاد او نسلا بعد نسل الى ان یرث الله الارض و من علیها ارزانی داشتیم
فمن بدله بعد با سمعه فانما ائمه علی الذین یبدلونه و از مطالعه این
پروانجات مفهوم میشود که سلاطین سلف را بعمارت بقاع الخیر و ابواب البر
عنایت عظیم بود و این معنی را سبب نیکنامی و رو سفیدی دنیا و اخرت
خود میدانستند و باین سبب هر لاحق بر سابق میافزود و علماء و اشوفرا
روز بروز کار بالا میگرفت و ترقی در احوال بهم میرسید و مردم را باین سلسه
رغبت و حسن اعتقاد زیاد میشد و چون این شیوه بنهایت رسید بضمون

اذا تم امر نقصه ترج زوالا اذا قبل تم

باصابه عین الکمال قصر جلال این طایفه خلل پذیرفته و کوکب رفعت این کوهه
از اوج شرف و قبول بحضور هبوط و افول منزد گرفته و آنقدر که اسلاف

بازان تا متصل به بشارآباد و اراضی برونان و بستان طاش علیا واقع در برونان و دولابها و شیب و شاد روان و اراضی سعدآباد و مزارع و بخش شکرستان و بستان ملکدار و قریه کنگاو بیشه میقاتان و انها بهاء الدین شریف و از این مقوله موقوفات بضمیار ذکر یافته که اکنون حقیقت هدیچک معلوم نیست و چیزیکه اسم آن بر جا مانده همین طاش علیاست فهایت رسم و قفیت ازان مسلوب و در عداد املاک خالصه محدود و محسوب است و در اصل بلده و موضع بقعه معروف بشیخ اسمعیل میباشد یکی حوالی رود دودانگه در محله مالمیران الحال خرابیست دیگری مایین محله خرواطان و علافان وان نیز مشرف بخرابیست و محتمل است که یکی از این دو همان شیخ اسمعیل قصری باشد و این عمارت موجوده الان بنای شخصی از ارباب خیر است حاجی جلال نام معاصر ملا کاسبی سابق الذکر و تاریخ آن در دیوان کاسبی بدین وجه مذکور است *

* شعر *

شیخ اسمعیل قصری آنکه بود بحر تقیوی زیده خیل کرام
در طریقت قدوّه اهل سلوک در شریعت پیشو خیرالاذام
در دل حاجی جلال الدین فگند تا کند تعمیر این عالی مقام
کسود آفمومن زفروت اعتقاد جهد تا این کار باید انتظام
عبدی بنا دگر از روی صدق کرد در این باب سعی و اهتمام
کاسبی تاریخ آن جست از خرد گفت کو نیکو مقامی شد تمام

و با این وقفنامه دو طغرا رقم بیرون آمده طوماری بسیار طولانی مشتمل بر و صلات بسیار و همه جا بر سر وصل از رو باسمه بسیار بزرگ بسرخی زده اند مشتمل بر کلمه تبلیل و اسماء حضرت رسالت پناه و چهار بار و در یکی ازان دو اسم صاحب رقم الواثق بالمعبدود محمد بن محمد بن مورخ بتاریخ اربع و اربعین و سیعه مائده بمحویزه بضمون امضای اقطاع مزرعه مرغا از دستوا

* شعر *

گیرم که فلک همدم و همراز آید نا سازی بخت بر سر ساز آید
یاران عزیز از کجا جمیع شوند این عمر گذشته از کجا باز آید

فصل بیست و هفتم

در این سقوط قحط بسیاری از خاندانهای قدیم بر افتاد و مردمان
عزیز از آبرو بیرون رفتند و ذخایر و نفایس آن روزگارهای دراز در زیایی
مخازن و مخازر مضبوط بود در معرض بیع دست بدست افتد و باین
تقریب نوشتگات کهنه بسیار آن بعلت بعد عهد احده از اهل عصر
بر مضامین این ها مطلع نبود بیرون افتاده مردم بضمون آنها اطلاع حاصل
نمودند ازان جمله و قنایمه مسجیل بسجلات بسیار از اعیان علما و سایر معارف
مورخ تاریخ خمس و سنتین و سبعماهه که اکنون چهار صد سال تمام است باین
ضمون که محمد بن اسماعیل بن عبد اللطیف بن اسماعیل ابن غیاث الدین
محمد بن شیخ الوری کهف الدین اسماعیل الفصیر در محله جهنه شوشتار
بقعه مشتمل بر مسجد و مدرسه و خانقاہ بنا و املاک بسیار ارثی و احدهایی
و ابتدایی و اقطاعی بموجب ارقام موجوده ملوك عصر جهت مصارف اینچه
مذکوره بشروط و قیودی که بتفصیل تمامتر در نهایت دقت و احتیاط مرعی
و منظور داشته است وقف نموده و قنایمه بخط واقف مذکور است و از
شروعی که از جهت حزم و تایید امور مزبور و کوتاه کردن ایدی متغیرین
تحریر نموده فهایت رزانست رای و مذانت خیال او معلوم میشود و املاک
بسیار دران نوشته نام برده شده اثر آنها الحال مجهول و مغیر الاسم و الرسم
از ازان جمله قیدصویه بزرگ و کوچک و آسیایی صرایی واقع در بند ترازو
و آسیایی واقع بر پایه پل بونان و اراضی شرآباد و طاشان از بند ماهی

املاق - در دیوان بندگان عالی همه همین عرایض شکوه روزگار خواندنی و در سرای دولت پیرا همین مهمان عزیز آمدنی و ماددنی - بمیر و تان بجمع ذخایر در کار و فنون معامله منحصر در ذمیمه احتکار - گوشت چون کبریت احمر روی نهفته - و مرغ و چود عنقا گرفته - بزغاله در بازارها عزیز از قوچ اسمعیل - و ماده گاو هم بهای بقره بقی اسوانیل - ماهی از چشمها سفره دام صیادان نهنگی جسته - و در قعر طبقه هفتم بماهی زمین پناه جسته - گلنگ از های و هوی قهال دست اندازان لانگیر خود را بغلک رسانیده و از هول جان بزیر بال نسر طایر کشانیده - آهو از بیم سگ شکاری در پشت کوه قاف قلت متواری و گرگان رویاه باز شیرشکار در کمال خجلت و خواری - چون بهله بدست تهی معاودت و طعمه توشا را از قصابخانه مصاعدت - اسپان تازی از بیعلیقی بصورت اسپ شطونج فزار و خران گران بهای مصری ولحسانی از زار گرسنگی در زار زار - و چند سال حال بدین مذوال بگذشت و قساوت بر قلوب مردم غالب شد و رحم و صروت بالمرة زایل گردید - و مهر مادر از فرزند برخواست و ضعفا باطعمه غیر معتاده میل نمودند و انواع امراض عزیبه پدید آمد و موت شیوع به مرسانید و چنان شد که اکثر خلق از اصل بلد و بلوکات خصوصاً بلوک میاناب بدلف رسیدند و بقیه السیف در کمال پریشانی و ذاتواني با منتظر اجل موعد باقی مانده لیکن در اوایل این سال آثار فی الجلال فی الجملة بظهور رسیده و محصولات بهتر از سوابعه بعمل آمدند و تسعیرات مقداری معند به تنزل نمودند و اگر این فتنه که بالفعل در عربستان بروپا شده است زود فرو نشینند و اشوار مدفوع شده امنیتی در طرق و شوارع پدید آید امید هست که حال مستقبل بهتر از

* عماضی باشد

عصفور - و متوسطان چون ابن جواليقي بغير مسئله حاصل و متحصل
و توسعه ظرف و جار و مجهور - و مذهبیان چون میر باقر تاپو در سر محلا
بتحریر مسئله احتکار و تغییم نصاب غلات - خدمه باقی مدتها آش حیز
نخورده و عمله موت از حسرت نان و حلوا مرده - مهمنان از آمدن و نرفتن
چون آزار ضيق النفس و طفیلیان طبع آزار زنده تراز خرمکس - گرسنگان
در سرگذرها از حرکت افتاده مگر بهوس لقمه دهن کشایند که فتحه اخف
حرکات است یا بامید پارچه نان از جا بجنبد که الساکن اذا حرک حرک
بالکسر - مقریان بامید یکدانه هزار تسبیح هزار دانه گردانه و برسو یک لقمه
آش هزار و یک قل هو الله احد خوانده - مذهبگدان را نافله راتبه منحصر
در صلاة استطعام و ذکر حیز عبارت از سوره مایده و ختم انعام - سحر خیزان را
آواز خراشیده و کوئی شیطان در کوششان شاشیده - درویشان صاف ضمیر دائما
در این اندیشه که از کدام جهت فتحی رخ نماید یا از کدام مطبخ بوسی
عشقی آید که بقدم صدق و زاد تقوی بان شتابند و مقامات خمسه اهل حال
اعنی شوق و اذس و انبساط و قرب و اتصال بذوق آن دریابند - صوفیان چون
کبوتر یا هو بهوی یکحبه دشت پویان و حاجیان احرام بادیه حجاز بسته
بصلای یکدانه خرما چون بلبل بانگی لبیک گویان - محتسب در بازار
bastibahat میته مضطران را دستوری داد و باسقاط عقوبت از سوقة طعام
بالش نرم در زیر سوها نهاد - مالوجهات دیوانی همه مفسر و موقوف بمحال -
واهل دفتر بسر گردانیدن ارباب حوالات مانند بوقلمون از افعال - انبار دار
بصورت نازی لاغرمیان و تحویلدار هوایی را باد در همیان - طایفه قزیباش قدیم
که ترکانه دعوی قلکی می نمودند سر بر روزی دست نهاده بکنج ناصرادی
غندند - و از زحمت کفش و چاقچور آسودند - گفتوهای متحکمه قضات
مفحص در دعوی اتفاق و شقاق و طلاق و قطع ارحام و نفی اولاد خشیته

و موبیه کنان و عشقبازان را معشوقه ماهر و عبارت از قرص نان - رخسار گلعداران گاهی تراز طلعت ماه و خرمون حسن گندم گون هم بر یک پرکاه - شقنه نان دلربا تراز سیمای ماهپاره و بوی سفره چون شمیم پیراهن یوسف روشی بخشش نظاره - سروقدان خشک ایستاده و نرگس چشمان دیده حیرت کشاده - سیده زلغان از پریشانی سودایی و مشکینی نافان وحشی تراز آهی خطاوی - شیدرین دهنان تلخکام و آئینه بدنان زنگام - لاله عذاران داغدار و گلچهره گانرا بخون دل مدار - گل اندامان چون آشفته گل و دل آرامان بی آرامتر از بلبل - پریرویان سبکتر از طرف خالی و سنبل موبیان پایمال تراز نقش قالی - شمع فروغان با چشم گویان آتش در گریبان افروخته و پروانه وار خرمون هستی خود سوخته - سیم ذقنان چون نقره قلب در ناروایی و یاقوت لبان چون نگین دلایی برسوایی - مخدرات تدق احتجاب را سرادق عصمت سرنگون و غمازان باشاعه فاحشه در سخنان گوناگون - نو عروسانرا حجله کامرانی زاویه بیت الاحزان و تازه نگاران چون رنگ حنا از دست رفته بهارشان خزان - در هر کمین گاهی هزار بک دری بیدانه شکار و در هر گوشه هزار زهره مشتری چای بندگار - و مشاطه را نقش پریشانی از پیشانی خوانا و حنابندان را بامید یک پنجه نان پنجه بخنا - قوال با دف دریده چون جلاحل در کف بکف سودن و آهندگ شیون سرودن - پیر خرابات که مراد دهندۀ جوانان بود چون پیران بی معجز خراب و دیر مغان از بس اضطراب بر همانخوردۀ تراز آخر مجلس شراب - حمامی از سوخت گران کاهیده و دلش از کار و بار چاهیده - دلاکرا چنان روزگار فسرده که گوئی موى سرشار اباد بوفه - سقايانرا مدار بدوندگی و با آب ناشتا زندگی - گدایان در اطراف مساجد چون صفو ف جماعت در حال فتوت و ملایان از قطع وظایف مدارس متفرق در طلب قوت لایمود - مبتدیان بیعوامل برس خرمذها بصورت این

را دل چون خامه تحریر خواشیده - و صحافرا شیوازه اوغامع از هم پاشیده -
تصور مانند قالب تصویر خشک - و حیران - و مهندس چون زیانه پر کار
سر گردان - منجم در طالع غیر مسئله چیزی ندیده - و کف الخضیب را بیک
کف نان ذخیریده - طبیب را امعای سته منحصر در معای صایم - و مرض جوع
لازمتر از قب دایم - رمال هرچند نقطه رانده جز بخاذه باد نرسانده - ارباب
کمال در کمال بی اعتباری و فرهنگ دانان چون تقویم پاری - لعنت باز
بصورت فرا گوز قالبی بیجان و مارگیر مانند مار گزیده بر خود پیچان - هنگامه
معروکه گیر سرد تراز بزم کوکناریان - و دهن قصه خوان خشکتر از دهن
ماهاریان - قهوة چی را از بخت سیاه دیگ سینه در جوش - و پروش
دل بر خواسته تراز دو دو مارکلیان فروش - شب باز را روزگار تیره و آتشباز
چون موشک آسیا خیره - پهلوان چون کمان کباده و کشته گیر بخاک
افتاده - مسخره هگانرا دیده پر آب و قلندران را بغداد خراب - نرادانرا ششدر
مردان بسته و شاه اندازان مات نشسته - باده نوشان را از کباب دل مزه
و طنازان را مدار بپوست خیار و خربزه - نوجوانان را بیاض خط رخسانتر
از صبح صادق و زیان حال بایین مضمون حقیقت مشحون ناطق * بیت *

شد از فشار گردون موى سفید و سر زد

شیری که خورده بودیم در روزگار طفای

ماه طلعتان در این شنکنجه متالم تر از قمر در قوس و والا فطرقان از غایت
انضرار پرسماجت تر از عباس دوس - کاظبعان را که از پالوده مثلف
حنجره مأوف بود رند کی بخار زد و نازک مرا جان مشکل پسند را آب گرم
و نان سرد - توانگران را مایه تفگیر از ظرف دنی زادگان و کدخدایان را خانه
پاک رفته تراز دل آزادگان - بزم حربیان از بی برگی پر آشوب تراز آشیان
زنیبور دماغ مطریب خشکتر از کاسه طنبیور - شاهدان از قحط رجال موى کنان

مانند فرهاد بکذدن جان شیرین کمریسته - فنجار چون کمان دوال همین پوست و استخوان - و قنداق تراش در لیسه کشیدن تخته خوان - خراط سوگشته تراز کوی چوگان نوسواران - و شانه تراش پریشان تراز ژلف گلعداران - و دولابی از همه اعضا گریان و زاران - و همگی از حیرت سرافگنده تراز تیشه و مته غم در کاویدن گر و ریشه - آب بند چنان افسرده که پنداره چهانرا آب برده - لکچی چون ماهی بخاک طبیده گوئی فرشته بر مغزش کوییده - قلاش را چون شبک دریده بند از بند بریده - عصار در این تگنا در فشار و باز خواست کفجده افشار - سیافرا کار بچان و کاره باستخوان - پشت کمانگر خمیده - و روده زهمال بریده - و صورت تیرگر گردیده - چشم زره گر تفگیر از حلقه زره - و گلوی تفگیساز چون میل تفگ پرگره - چلسمه از خجلت اسم نی مسمی شرماده - و خورده فروشانوا آه در بساط نماده - دلال از کساد کار دست بر دست نهاده - و صراف چون زر مالیده از سکه افتاده - جواهری دانه زمرد سیراب را بدانه گندم سبز داده و طبق لولوی لا لا را پهلوی طبیقیزه نان کشاده - زرگر چون سیماب از بیدخودی و حکاکرا اشگ یاقوتی درنگ زمردی - علاقه بند چون ابریشم مقراض بریده - و چکین دوز تاجیاف فلک را بچوی نخریده - گازر را گوئی قیزاب بلا برده - و سمور دوز سوزن به پهلو خورده - رفوگر را پرده عنیقتوی پاره - و ساروقچی را کار خرابتر از قفس قفسه مغاره - سوزنگر از درد ضعیفی در خار خار - و شماع را روز روشن شب تار - ذی ساز را پوست بر استخوان کشیده - و دود در دل پیچیده - جیلا نگر را رنگ زرد و میان چون میدانه قلیان پر از درد - شیشه گر در کوره غم چنان گداخته که گوئی بینای فلک سنگ انداخته - کوزه گر بیوچون تراز خم بی باده - و کاشی ساز چون سفال شکسته از مالیت افتاده - کاتب را چون لیقه دوات امعا بهم چسپیده - و مغز استخوان مانند قلم خشکیده - مذهب

تذكرة شوشتار

مروشی آردی نه علاف آرد بیدخته و آرد بیز آویخته مداع دکان خبائی
منحصر در نان خبائی چون فطیره کودکان - و جنس بقالی در استخوان
خرماو پوست بادام و گرد گان حلواهی چون سرکه فروشان روی ترش بر تافه -
و بهوس یک انگشت عسل هزار نیش خورده و نیافته - قناد از جان شیرین
دست شسته زلف عروسانش چون رشته خطای ژولیده و گسسته - ریشش
گرد آلود تراز حلوای پشمک دلش از جوش غم چون نان مشوش نازک
و مشبک - قصاب چون بسمل زمین کیرو طباخ را اب بلویر - کبابی را دل کباب
و جگر بریز در خوردن خوناب جولا تار و پود کار بریده و مداع زندگی نوردیده
از غایت اضطراب در شوتیدن و دلش چون خایه حلاج در طهیدن - حلاجرا
چله کمان گسسته و گرد ملال بر رخسار احوال او نشسته - چهره رنگز از سیلی
جوع چون ته خمرة نیلی - و زنگ چیت ساز مانند پر طاوس کاهی
و پسته و کل پنبه و آسمانگونی و فیلی - بزار را بکفن فروشی مدار و زبان حال
متوجه باین بیت آبدار *

را حتی نیست نه در مرگ نه در هستی ما
کفن و جامه همه از سریگ کرباسفند

عطار اگرچه از کافور گرم بازار اما از هزار جهت دیگر در آزار - خیاط را از
حسوت بیخوردی و بیخوانی سوزن بچشم - و نمد مال بروزگار خود گرفتار
تراز بدل در پشم - چرم سازانرا بشره پوست اناناری و جفتی و بفتش -
و چرم دوزانرا از دهشت مشت بدرفتش - بر روی مسکر فشان الفقر سواد
الوجه کرده - و آهنگر بکدازیم کوره اشتها را اتش کرده - بیطار از کساد کار
داغ در دل - و مکاری از بیکاری فرو مانده تراز خر در گل - پالان دوز را
کار پیززی - و قاتمه تاب چون موى از لاغری - بنا را دست بخاک یک -
و ادای ناله بکهشان فلگ - خشتمال با قالب تهی خسته - و سفکتراش

زیاده از حد لایق ساختگی بهم رسید و چون این احوال مدتی بطول کشید بمودای ان الانسان لیطفی ان راه استغفی بیحوصلگان پا از گلیم شکر و تعظیم بیرون کشیدند و از وحامت عاقبت کفران بهیچ وجه نیزدشیدند و بی فهایت استخفاف نعمت نمودند و بیغوله غفلت و جهالت پیمودند چون بدلول لئن شکرتم لازیدنکم ولئن کفرتم ان عذابی لشید شکر گذاری موجب مزید و کفران نعمت موجب عذاب شدید است حکمت بالغه الهی جهت تادیب خلائق مقتضی شد که آن اسباب ظاهره و خفیه بالمرة مقطوع که فکرتم بانعم الله فاذاقها الله لباس الخوف والجوع لاجرم خیل یاجوج فساد استیلا یافت و شاهد کامرانی و شادمانی روی بر قافت و ابواب مکاره از شش جهت کشاد و زمانه دگر گونه آیین نهاد و دست تطاول اشرار دراز گردید و مسند عزت اشرف درهم پیچید و سالها در وقت موس قطرا از آسمان بزمین نیامد وقلیلی ممحصول که در بعض فاریابات قریبه بعمل میامد همه ساله بتقریب فتنه که در وقت حصار بریا میشد پایمال سم ستوران سپاه کیم و صاحب ان کم نصیب تر از مور خوشه چین لاجرم تسعیرات بالا گرفته بهای یکم جو بیکهزار و پانصد دیغار رسید و بسایر اجناس نیز سرایت نموده بهمین نسبت بهای هر جنسی مضاعف گردید *

زبس کردند صردم روسياهي * بدل شد با غصب لطف الهي
 بهم مستوفیان آسمانی * نشستند وز روی کاردانی
 برق هر کسی دفتر کشادند * برات از نامه اعمال دادند
 زراعتکار بسفت سفیه با با آدم بهشت برین را بدو دانه گندم فروختند -
 و با غبان از تاب این غم چون خوشه تاک عقدها در دل پرخون اندوخته -
 خانه دهقان در بسته تر از میخانه در شب آدینه و در خانه آسیابان دم

شهر رجب المرجب هزار و شصت و چهار است بدین متوال است ذا من
بعد در کارخانه تقدير رب العالمين چه نقش صورت پذيرد *

فصل بيست و ششم

در اوایل جلوس نادر شاه چند سال متوالی باران بسیار بغارید و مردم
بکشت و زرع بسیار بکوشیدند و دست تعدی اعراب و الوار از همه جهت
کوچه بود و بسیب امنیت طرق و شوارع ارباب ثروت و مایه داران بتجارت
و مسافرت مشغول بودند و باحتکار و خربید و فروش اطعمه التفات نمی نمودند
و اجفاسی را که عمال دیوان بصیغه مالو جهات از زرایات باز یافت می نمودند
در آخر سال بتسعیرات نازله بمواجب غازیان وغیره تذخیره میدادند
و اضافه آنرا باصناف رعایا بطرح میفرختند و باین اسباب و اسباب خفیه
دیگر که در علم مسبب الاسباب قرار گرفته بود محصولات وفور بسیار بهم
رسانید و تسعیرات زیاده از حد معناد تنزل نمود و چنان شد که احدی را
بداد و سند غلات بهیچوجه رغبت باقی نماند و جو را که درین ولایت
مرکز جمیع اطعمه است در بازارها پانزده من شاه بیکصد دینار میفرختند
و این ارزانی اطعمه بسایر اجناس سروایت نمودحتی اجناسیکه از بلاد بعیده
جلب می شود از قبیل شکر و فلفل و قهوة و عقاقیر وغیر ذلک وبالبسمه
و امتعه قطفی و حریر و کنان وصف و بعیوانات و دواب نیز سروایت نموده
بحدی از همه جهت نعمت فراوان شد که معمرین در اینه سالغه ندیده
و نشنیده بودند و اهل مکاسب ضعیفه که همیشه اوقات در مضيق فقر
و شکنجه بیسامافی گرفتار و هرگز دخل یومی بخرج یومی ایشان وفا نمی
نمود با وصف کثوت اصراف و تانقی که دران سنتات التزام نموده بودند
همگی مایه دار و صاحب ثروت و اعتبار گردیدند و در اوضاع عموم خلق

و شاهزاد خان در خدمه شیخ سعد مقید و محبوس تا آنکه نیم شبی فرصت نموده بگریخت و شب دیگر خفیه داخل شهر شده بخانه نوروز خان بیگ برادر خود در محله کر کر قرار گرفت و اهل آن محله تعصب نموده جمیعتاً کردند و اسباب حکومت او ترتیب دادند و شیخ سعد با اعراب آل کثیر و اهل محله دستوا اتفاق ورزیده بدفع او کوشیدند و چون این مقدمه بطول کشید شاه مراد خان از شهر بیرون رفته در عقیلی جنگی عظیم بین الغریقین واقع شد و شاه مراد خان شکست خورده خود را بکره کشید و مجادله و محاواره منقطع گردید و محمد رضا بیگ در امر خود مستقل و اعراب بمساکن خود معاورت نمودند و چون دولت ابراهیم شاه نیز سپری شد و شاهرخ میرزا این رضا قلی میرزا این نادرشاه در خراسان جلوس نمود و صالح خان بیات سابق الذکر در بلاد فارس جمیعتی داشت و چاپاران او بار دو رفت و امد می نمودند رقم ایالت شوستر بناریخ ربيع الاول شصت و سه با اسم محمد رضا بیگ رسید که فرستادگان او از اردو آورده بودند و آن عالی حناب اجلاس عام نموده رقم مطاع خوانده شد و تمامی اهل ولایت باین خبر مشعوف و همت باطاعت او مصروف داشتند و این معنی ملایم طبع شیخ سعد و قبیله نبود باین سبب در مقام انکار قطع و شوائع و بجمعیت باتفاق محله کوکر بمحاصره محله دستوا پرداختند و اعراب تا حوالی باغ حسن بیگ و مستوفی آمدند و در این بین رقم ایالت با اسم شیخ سعد خان از پادشاه جدید که در اصفهان جلوس نموده اسماعیل شاه بن میرزا مرتضی بن میرسید علی خلیفه سلطانی رسید و چون اهل ولایت با محمد رضا خان صادق الكلمه و راسخ العزم بودند بالآخره کار بمحصالحه انجامید و شیخ سعد خان تفویض امور حکومت بمعنی الیه نمود و او را در هر باب صاحب اختیار و بحال سبق برقرار گذاشته مراجعت کرد و حال تحریر که یوم الاحد ثانی عشر

افقاد و بعض سادات و آفایان کندزلو اسماعیل بیگ بن مهرعلی خان را که در شوشتار بود بر خود حائم نمودند و عباس قلی خان محمد خان را با جمیعیتی از یکجهتان بامداد حاجی ابوالحسن فرستاد و ایشان از راه رود خانه خود را بقلعه رسانیدند و صدم شهربود را بمشایعه عرب رسانیده بنای موافقت با ایشان بعهد و میدان استوار نمودند و در دزفول نیز شورش سانح شده اهل دزفول بقلعه ریختند و محمد رضا بیگ را از جمیس بیرون آورده و چون عباس قلی خان این اوضاع بدید خود با مخصوصان بسمت فیلی برفت و محمد خان از استماع این خبر ضعیف شده از قلعه شوشتار بیرون آمده در چهارم شهرشوال در میان بازار بغوای عام مقتول گردید و محمد رضا بیگ از دزفول بمشایعه آل کثیر بیوست و ایشان نیابت شوشتار باو مفروض داشتند و در شهر ذی قعده داخل شوشتار شده اسماعیل بیگ بیدخل گردید و دران ایام مکاتیب از محمد رضا بیگ فیلی پل نگی که در خواسان بود رسید متنضم اینکه حکومت شوشتار باو مرجوع گردیده و نوشته نیابت باسم محمد رضا بیگ میرشکار فرستاد و قبل از اینکه خبر حکومت او اشتها را بیابد مکاتیب متعدد مشتمل بر حکومت شاهمراد بیگ بن قوا بیگ بن بولی آقای کندزلو که مقجمله افشار مامورین بخراسان بود رسید و شاهمراد خان با فوجی از سپاه رکابی و اسماعیل خان نسابی حاکم بروجرد تا حدود قلعه بیدرویه رسیده و درانجا ما بین بعضی از ملازمان ایشان و طایفه الوار فیلی که دران سرحد بودند ممتازه واقع شد و چند روزی درانجا محصور گردیدند و اعراب آل کثیر این معنی را فرست دانسته بسرعت تمامتر خود را بانجا رسانیدند و شاهمراد خان را گرفته اموال و اسباب اورا باقشونی که همراه داشت صاحب شدند و همگی را همراه آوردند نزد خود نگاه داشتند و اسماعیل خان را فی الجمله مراجعت می نمودند

و سید مطلب خان عباس قلی خان را مرخص و مخلع نموده بذوق فرستاد و محمد رضا بیگ روانه حوزه شد و محمد بیگ برادر عباس قلی خان در محرم شصت و یک بقیابت شوشتار آمد دو سه ماه بین متوال گذشت و در ماه جمادی الثاني سید مطلب خان بقصد تقبیه شیخ سعد بن شیخ فارس و سایر مشایخ آل کثیر از حوزه حرکت و ایشان بسمت شوشتار تکیه نمودند و محمد بیگ نایب و سایر معارف ایشان را تقویت و مهداد و در محل سرخکان محاربه واقع شده مولی مطلب مغلوب و عنان عزیمت بسمت حوزه مغلوب گردانید و محمد رضا بیگ که با او بود بر امیر مهرمز برفت و مقارن این حال عباس قلی خان از ذوق بشوشتار آمد و سپاه لالوی و نخی را که با مولی مطلب بودند و در جنگ گاه بمحاصره عرب افتداده بودند مستعمل نموده فرد خود آورد و در کمال اقدام در شوشتار بفرمانروائی نشصت و محمد بیگ برادر خود را با جمعیتی تمام بر امیر مهرمز فرستاد که محمد رضا بیگ را از رامهرمز آوردند نزد خود در قلعه نگاهداشت و از اثار عباس قلی خان در این حکومت آخر مغاره‌های امامزاده عبدالله و مسجد قریب بحمام خان است و دران بین ابراهیم خان برادر عادل شاه با برادر خود مخالفت و لجاج نمود و عادل شاه مغلوب گردیده ابراهیم شاه بر چار بالش سلطنت مربع بنشست و رقم حکومت دورق برای محمد بیگ فرستاد و چون مردم دورق اعتمادی ننمودند معمول نشد و محمد خان بقیابت شوشتار برقرار ماند تابعیت مفسدان عباس قلی خان باو بدگمان بذوق نزد خود طلبید و حاجی ابوالحسن بن شمخال بیگ را که همشیره زاده او بود بقیابت فرستاد و او مردمی سختگیر بود و در تقدیم مهامات دیوانی مسامحه و مهلت روا نمیداشت تا در اوایل ماه رمضان ولایت بر او شورید و مردم غوغای نمودند و او در قلعه بمحاصره

خوردگی و اختلال از جمیع اطراف نعنوان تواتر مسموع میشد جهت مصلحت وقت بتویی از مصالحه بنا گذاشتند و رفت و آمد فی الجمله در بیست و سوم شهر رجب دست داد و محمد رضا خان بمعسکر مولی مطلب برفت و درانجا گرفتار شد و چند روز قبل ازان چون موای مطابع عباس قلی خان بد مظنه شده بود او رانیز محبوس نموده بود و در بیست و پنجم شهر مذکور فيما بین سرخیلان طایف لایوی و سنجی که منجذب شد سید مطلب خان بودند شقاقی بهم رسید و به محاکمه انجامید و اعراب که با او بودند خیانت نمودند کار بجهائی کشید که تمام بند و بارگاه و کارخانجات گذاشته بسمت حویزه فرار نمود و قورخانه اتش کشیده جمعی کثیر از معارف شوشتار که دران حوالی بودند با آتش بلا سوختند مثل سید محمد تقی مستوفی و سید نور الدین پسر او و میرزا رضا ابن میرزا یعقوب و میرزا حسین بن میرزا فتح علی و محمد علی آقا ابن فضل علی آقا قرلو خواجه محمد ابن خواجه رفیع الدین جرو خواجه محمد علی بقال و ابوالقاسم آقا رفوگر و محمد علی مقصور و قاید رجب علی مهدی آبادی و استاد حسین دهنه ساز وغیرهم و چون مولی بحویزه برفت و محمد رضا خان و عباس قلی خان را همراه بود امور ولایت از هر جهت به محمد رضا بیگ سابق الذکر مسلم شد و دران بین خبر قتل نادرشاه بصحبت پیوست و مردم از تشویش صولت و سطوت او آسوده خواطر گردیدند *

فصل بیست و پنجم

چون علی قلی خان ابن ابراهیم خان که برادرزاده نادرشاه بود بر سر بر سلطنت جلوس و خود را بعادلشاه مرسوم نمود رقم ایالت حویزه باسم مولی مطلب خان و حکومت شوشتار باش عباس قلی خان فرستاد

ابن اسفندیار بیگ نایب شوشتار بودند و بسهول فاصله صالح خان حاکم بالاصله و بهرام خان سابق الذکر حاکم شوشتار و بعد از دو سه ماه قبل از رسیدن شوشتار معزز و حکومت بمحمد رضا خان افشار قرخلوا بیوردی بودار علیرضا بیگ سردار سابق الذکر تغییر یافت و در دوازدهم ذی قعده داخل شد و در اوایل ذیحجه قشون او زیگ داخل شوشتار گردیدند و انواع زحمت و بلا و قحط و غلا بر وقوع پیوست و در شهر شعبان پنجاه و نه محمد خان ولد سرور سلطان قراچور لو بحکومت حویزه و عباس قلی خان بوکالت مالیات آنجا آمدند و در شهر ربیع الاول سال شصت مقارن رجعت مریخ در عقرب مولی مطلب خان بن سید محمد خان بن سید فرج الله خان حاکم دورق بموافقت مشایخ عرب و عباس قلی خان طبل طغیان کوفته محمد خانرا محبوب نمود و ابراهیم خان ابن بابا خان حاکم خیلی چون مطلع گردید بدون انتظار فرمایش پادشاه تمام ایلچاری فیلی و قشون او زیکرا که در آنجا ساخلو بودند بر گرفته روانه عربستان شد و محمد رضا خان با سپاه و چویک و اعیان شوشتار در دزفول باو پیوست مولی مطلب خان نیز با جمعیت و استعداد خود باستقبال ایشان آمد و بود در ثامن شهر جمادی الاول در حوالی دزفول تلاقی فریقین شده قشون عجم مغلوب و منکوب گردیدند و ابراهیم خان فرار نموده روانه ولایت خود شد و محمد رضا خان بلا توقف روانه شوشتار گردید و غذایم و اسباب بسیار بدست سپاه عرب افتاده قویحال گردیدند و بعد از سه روز عباس قلی خان بمحاصره شوشتار آمد و در روز هفدهم سید مطلب خان نیز وارد و در اطراف شوشتار نزول نمودند و مردم شوشتار پای اصرار استوار و قبیه اسباب حصار نموده بمحافظت برج و ثغور قیام و رزیدند و عرایض محمد رضا خان را که باردو فرستاده بود انتظار جواب میکشیدند و چون خبر اردو مقطوع و اخبار بیرون

و پنج طیب خان افشار رومی بحکومت آمد و دکیل مالیات خان احمد بیگ کمره شد و در سال بعد خواجه خان سابق الذکر بسرداری بصوره وارد شوشتار و چند روزی توقف نموده روانه حوزه شد و طیب خان مذکور و بهرام خان حاکم حوزه و فرج الله خان حاکم دورق با قشونات و مشائخ عرب بمتابعه او مامور بودند و نواب اقدس بکرمانشاه و حدود ولایت روم بود و علما و قضات ممالک محروم سه را جهت مذکوره مذهب بحضور طلبیده بود و از حوزه شیخ محمد شیخ الاسلام و از شوشتار آقا شریف قاضی بسفر رفتند و خواجه خان با خوانین و اتباع بتاریخ شهر رجب از حوزه حرکت و روانه بصره گردیدند و ولایت را محاصره و تا شهر شوال توقف نمودند در این بین ققیخان این میرزا محمد علی میواب شیرازی قدم بر جاده خلاف نهاد و پادشاه از استماع این خبر بسیار برجیج و عنان عزیمت بر مراجعت بلاد ایران معطوف گردانید و قلعه کرکوک را که از بلاد روم مفتوح نموده بود با ولیای دولت رومیه ردو با احمد پاشا بنای مصالحه را مستحکم و میوکد نمود و ارقام معدده بسردار بصره فرستاد که دست از محاصره پارداشته قشون را مخصوص و خوانین را بحضور طلبیده و ایشان در ماه ذیقعده روانه اردو گردیدند و طیب خان و بهرامخان هر دو معزول شده صالح خان بیات خراسانی حاکم شوشتار و خواجه خان بیکلر بیکی حوزه شد و در محرم پنجاه و هفت داخل شوشتار گردیدند و دران وقت ابوالصالح سلطان ترشیزی دکیل مالیات همه اینولايات بود و در اواخر این سال خواجه خان وفات نمود و حاتم خان کرد بعرستان آمد و چند روزی توقف نمود رقم اقدس با حضار کل عمال و اعیان و قضات و سرهنگان رسید و در شهر محروم پنجاه و هشت همکی باتفاق حاتم خان روانه اردو گردیدند و صالح خان مذکور روانه اردو گردیدند و صالح خان مذکور نایب عربستان و محمد رضا بیگ

نمود و معاودت باصفهان و ازانجا روانه قندهار شد و چون قندهار را مفتوح نمود بهندستان رفت و محمد شاه پادشاه هند با شاه بی پایان استقبال و جنگ سلطانی بین العسكريین واقع شد اتفاق فتح و ظفر از مشرق دولت نادری طموع تا آنکه بوساطت بعض امروای دولتین صالح وقوع یافت و نادر شاه باقفاً محمد شاه داخل شاه جهان آباد گردید و دران واقعه کلبعلي خان بن مهر عليخان که بااتفاق محمد علي خان ايلچي بهند رفته وبعد از فوت محمد عليخان درانجا توقف نموده بود بقتل رسید و در ایام خواجه خان حاکم حوزه حاجی سیف الدین خان بیات نیشاپوری بود و ازان وقت مقرر شد که حاکم شوشتر قول بیکی بیکلر بیکی حوزه باشد و بعد ازان قول بیکی بیکلر بیکی کوهکیلو بود و حاجی سیف الدین خان مردی ضابط هوشمند بود و جهت تمشیت امور مکرر بشوشتر رفت و آمد می نمود و نهر عباس قلی خان را با تمام رسانید و آب جاری ساخت نهایت سیلاپ آن را خراب نمود و حکام بعد متوجه آن نگردیدند و نادر شاه از هندستان متوجه بلاد اوزبک و اورکنج گردید و خواجه خان را مامور بسفر بلخ نمود و بعد از رفتن او بقليل مدتی قاسمخان قاجار استرا بادی حاکم شده دو سال و کسری حاکم بود و وکيل ماليات محمد بیگ براذر عباس قلی خان و عباس قلی خان خود وکيل ماليات حوزه بود و وکيل رعایا حاجی معصوم و مستوفی حاجی ابوالحسن بن خواجه عنایت الله مقدمی و او از ایام حکومت عباس قلی خان مستوفی شده بود بعد از وفات عم او آقا عبدالله ابن خواجه عبد الباقي وزیر آقا جواد ابن آقا کلبعلي بن آقا ابوالفتح نبیره حاجی محمد شریف سابق الذکر و از آمدن پادشاه بدفع علی مرادی بختیاری وزیر شده بود و وزیر سابق میرزا علی اکبر ابن میرزا زکی بحوزه مامور بود و در سال پنجاه

فصل بیست و چهارم

در سال چهل و هشت طهماسب قای خان در صحراى موقعان من بلاد اذربایجان تمامى اعيان و معارف بلاد و بلوکات ایرانرا مجتمع ساخت و ازان جمله از شوشتر و دزفول پنجهای و سه نفر بود و در دویم ماه رجب از راه کوهکيلو روانه شدند و در اوایل ماه شوال باردو رسیدند و بنای اين جماعت بر تصدیق سلطنت او بود و مردم همگی تصدیق نمودند و محضی دران باب مشتمل بر خط و مهر خلائق بقیود و شروطیکه خواست تمام نمود و سواد انرا بصحابت نجاعلی پاشا ایلچی روم که دران مجتمع حاضر بود بسلطان روم فرستاد و سکه باسم فادر شاه بتاریخ التخیر فیما وقع معمول گردید و جهت مصلحت وقت و استعمالت سایر سلطانیون و رفع اختلاف مذاهب مقرر شد که سبّ و لعن بعض مشایخ سلف که در دولت صفویه استمارار یافته بود موقوف وهم چنین گفتن بعض اوزاد و اذکار که از خواص مذهب الگی عشري بود متوقف کرد و مامورین مدت یکماه درانجا توقف نمودند و عباس قلی خان از راه همدان روانه اردو شده بود و بسبب شدت برف و اندقطاع طرق تا وقت رخصت مامورین باردو نرسید و همه روزه در وقت سلام فواب اقدس استفسار احوال او می فرمود آخرالامر خواجه خان بن حاجی شاهویوری خان کرد کیوانلو قوچانی را به حکومت شوشتر تعیین و با تفاق مامورین روانه نمود و خواجه خان در شهر محروم چهل و نه وارد شوشتر گردید و مدت چهار سال درانجا حاکم بود و فادر شاه در این مدت باصفهان آمد و در جبال بختیاری شخصی علیمرادی نام ظهور نمود و جسته و گریخته بسیار بی او مجتمع گردیدند و قطع طرق می نمودند و نواب اقدس بختیاری آمده و او را بدست آورده مقتول

از سادات و اعیان را بحضور طلبیید و با ایشان قدری گفتگو نمود چند نفری را که بی تقصیری ایشان درون مقدمه بر او معلوم شد رعایت نمود - و مستحبه بخانهای ایشان فرستاد و بقیه را با ابو الفتح خان متحبوس و بخایل بیگ چندهول بسپرد و قشون را بنهیب و اسر ولایت مرخص نمود نهایت در منع از قتل مبالغه بسیار کرد در ساعت طوفان بالائی برپا شد که طوفان نوح بگردان نرسید و مخدرات حجج عصمت را کار برسوانی کشید حرایرا بکار در کوچه و بازار چون اسرای یهود و نصاری به بیع و شری دست بدست افتاد و خوش این مصیبت آوازه فتنه چنگیز را بر طاق نسیان نهاد و این واقعه هایله در یوم الاربعاء سادس شهر شعبان بود و صبح یوم الجمعه هشتم طهماسب قلی خان بسمت کوهکیلو روانه و متحبوسین را همراه بود و در رام هرمنز بعضی از ایشان را مرخص و ابو الفتح خان و خواجه حسین بن حاجی قاسم بن خواجه میرزا علی قیانجی را مقول و مابقی را تا اصفهان متحبوس داشت و اسلمس بیگ را بشوشتار گذاشته بود که میرزا عبد الله و میرزا سید علی بن میرزا اسحاق بن میرزا شاهمیر را با کوچ ابو الفتح خان از راه فیلی بمحال کرت کوچانید اخرا لامر بالتماس اسلمس بیگ همگیرا مرخص نمود و نجف سلطان در شوشتار بحکومت ماند تا اوخر شهر شوال که از اصفهان فرمان رسید که پانصد خانه وار از رعایایی بلده شوشتار بخراسان بکوچانند و نجف سلطان خانه کوچ را برداشته روانه شد و عباس قلی بیگ در امر خود مستقل گردید و بعد از دو ماه رقم حکومت و خطاب خانی باسم او صدور یافت و مدت دو سال در کمال استقلال گذرازید و در انوقت نهری از کبوتر دره ابتداء نمود که بالا دست پل منتهی بر دو خانه شود بسیار عریض و عمیق که بقدر احتیاج آب بردارد و از بعد میزان رفع احتیاج تواند شد و با تمام نرسید *

نموده بدرزبول رفت و روز دیگر محمد خان و ابو الفتح خان اجلاس عام نمودند و مردم را از حقیقت اراده خود مطلع ساختند و طوعاً و کوشا مردم با ایشان اظهار موافقت نمودند و شیخ فارس و بعضی دیگر از مشایخ دران مجمع حاضر و با ایشان هم زیان بود و در همانشب رسول جهت استتمالت عباس قلی بیگ بدرزبول فرستادند و بعد از دو سه روز محمد خان روانه کوه کیلو شد و ابو الفتح خان در شوشتار فرمان فرما بود و عباس قلی بیگ صورت ماجری را بطماسب قلیخان عرض و نوشتہ جات محمد خان و ابو الفتح خان را بجنسه انفاذ نمود و دران بین طهماسب قلی خان باعساکر رومیه مختاریه نموده غالب آمد و تواند با اکنون پاشایان و سرکردگان سپاه رومی مقتول شدند و طهماسب قلی خان با احمد پاشا صاح نموده به دفعه محمد خان متوجه این حدود شد و قشون را از راه بادر و بیات روانه نموده خود با معده دی بخوبیه رفت و نجف سلطان کرد قراچور لورا بحکومت شوشتار نامزد و اسلامس بیگ را باستتمالت مردم شوشتار فرستاد و ابو الفتح خان اسباب حصار آماده و اکنون خلق را با خود متفق ساخته بود و چون اسلامس بیگ بحوالی شهر رسید و رسالتها بهم دیگر نمودند اخراج امر آن عزیمت مدخل و رای باطاعت قرار داد و اسلامس بیگ داخل ولایت شد و کس بطلب نجف سلطان که در محل جلکان بود فرستاد و او هم با تشونیکه داشت بیامد و در خانه حاجی محمد قلی فرود آوردند و بعد از دو سه روز طهماسب قلی خان نیز از حوزه بیامد و شب داخل شده بخانه معصوم آقا نزول نمود علی الصباح عباس قلی بیگ و کدخدایان دزبول را که بخدمت آمده بودند بفواخت و چگونگی مقدمه شوشتار را از عباس قلی بیگ و میرزا مرتضی پیروزاده که بمیزی مداخل مدتی در انجا بود بتفصیل استفسار نمود و ایشان حقیقت را معرفه داشتند روز دیگر جمعی کثیر

در حوالی شوشتار است هر قدر که تواند شد قیر تحمصیل و بیگداد حمل و نقل نماید و ابو الفتح خان بعد از تقدیم آنخدمت برفاقت اسلامس بیگ بن محمد علیخان درانچا توقف نمود و محمد علی خان درانوقت بایلچی گری بهندوستان رفته بود تا در شهر صفر چهل و شش که عثمان پاشای توپال از جانب سلطان روم باسپاه بیکران بامداد احمد پاشای بگدادی و مدفعه قزلباش فردیک شد و طهماسب قلیخان باستقبال ایشان رفته جنگ عظیم واقع شد و شکست بر قزلباش افتاد و خلقی کثیر از ایشان مقتول و اضعاف مضاعف ان از بی آبی بهلاکت رسیدند و سردار با بقیة السیف قشون فرار نموده خود را بهمدان رسانیدند و رسول نزد توپال فرستاده مهلت دو ماه طلبید که خود را ثانیاً مستعد و هرچه مصلحت حال باشد از جنگ و صلح معمول دارند و بقیه قشون شکسته را بولایت خود مرخص نمود که تدارک احوال خود نمایند و چاپاران با طرف فرستاد و ایلخی و رمه و اسباب سفر و قشون جدید و هرچه بیرون گشته را نزد خود طلبید و محمد خان بلوچ را که حاکم کوه کیلو بود اختیار کامل در تمامی آن حدود بداد و بموعد دو ماه مرخص و بکوهکیلو فرستاد و محمد خان در ذهاب و ایاب هر دو بشوشتار مرسو نموده و ابو الفتح خان همراه او بود در مراجعت خیال عصیان نمودند و شهرت دادند که ثانیاً طهماسب قلیخان شکست فاحش خورده مفقود شده است و مراجعت نمودند و جلو دار از برای افسای این خبر شکست پیش فرستادند و انجلو دار شخصی دزفولی بود و چون بدنی امداد راست از این بگفت و مردم دزفول جمعیت نموده دروازه را بر روحی ایشان بستند و ایشان از اب عبور نمود روانه شوشتار شدند و مردم شوشتار چون از حقیقت حال بیخبر و خبر شکست بذهن ایشان رسخ یافته بود ایشانرا استقبال و خدمت نمودند و عباسقلی بیگ نهضت

فصل بیست و سوم

چون طهماسب قلیخان از شوشتر حکمت نمود و بلاد فیلی و گیلان و آذربایجان را که بتصرف اولیای دولت رومیه و روسیه بود متحالص ساخت بخراسان مراجعت نمود و محمد علی خان والی فارس شد و ابوالفتح خان در شوشتر مقندر گردید تا سال چهل و چهارم که طهماسب قلیخان باصفهان آمد و جمیع حکام و عمال ولایات را بانجها طلبید شاه طهماسب را از سلطنت خلع نمود بکجاوه سوار کرد بخراسان فرستاد و سکه و خطبه باسم ولد رضیع او عباس میرزا معمول داشت و محمد بیگ کنجلو خراسانی را بشوشتر فرستاده بود و میرزا زکی ابن میرزا محسن وزیر و خواجه عبد الله ابن خواجه عبد الباقی مستوفی و معصوم آقا بن بهبود آقا نایب و از کخدایان حاجی محمد و حاجی محسن و جمع دیگر را باسمه باصفهان طلبید و موعمن بیک قوللر آقاسی مرد را نایب الایالة و عباسقلی بیگ بن مرتضی بیگ عباس قلی بیگ بن ایلدرم بیگ سابق الذکر را وکیل مالیات نمود و علی رضا بیگ افشار خراسانی را با فوجی از سپاه باین حدود فرستاد و خود در اصفهان بود که مردم بختیاری احمد خان بن قاسم خان حاکم خود را مقتول نمودند لاجرم بختیاری آمد و در منزل بنوار جمعی را مقتول و نتمه را بکوچ خراسان مامور نمود و در کمال استعجال بذوق تمام اختیار شوشتر و ذوق و علی رضا بیگ و مومن بیگ را بانجها طلبیده تمام اختیار شوشتر و ذوق بالاستقلال بعباس قلیخان بیگ مسلم شد و ابوالفتح خان در شوشتر خانه نشین بود تا اینکه محاصره بغداد بطول کشید و از برای ساختن کشتی جهت جسر قیر ضرور شد فرمان بعده ابوالفتح خان صادر شد که از منبع قیر که

و قدری از کارهای کهنه و نو خالی پذیرفت و احمدی در مقام سددان در نیامد و جرات عرض مطالب بنوای سابق الذکر ننمودند و روز بروز خرابی ان زیاد و بگات و بسانی را از لهب تشنگی آتش در نهاد افتاد اشجار ترنج و نارنج خشکتر از اجزای شترنج درختان آمی و توت از بی آبی فرتوت و دار بست تاک که نمونه ظل عاطفت کریمان بود او هن من الیوت لبیت العقیقوت میب بسبب قحط آب در آسیب نار از تاثیر اسم خود سوخته و چنار آتش در درون افروخته انواع لیمو معدوم و از ذکر انجیر جز در سورة والتين چیزی معلوم نه دلها افسرده و گلها پژمرده انهار سراب و دهکدها خراب صحرای میاناب که نمونه جنات تجروی من تحتنا الاذهار بود نمونه دشت کولا و بازارگانان ان بلوک که همواره طریق مکرمت مسلوک می داشتند

در طلب یک مجرعه آب متحمل هزار گونه بیکار و بلا *

دم ماهی شده در قعر کرداب * غبار انگیز چون جاروب بی آب خضر را از دم آبی نشان نیست * زمرگ خود خبر هست وازان نیست انون چند سال است که مخصوصات صیفی از بقول و حیوب از بلاد قریبہ بانجا می آرند و مخصوصات شتوی را بامیده بازان می کارند و چون دو سه سال متوالی قبل ازین کم بارشی شد پار سال که مردم بصحرای عسکر باستسقا رفته بودند خاص و عام درانجا مجتمع شده اراده بستن بند و آبادی ولایت نمودند و روز دیگر جهت تاکید امر همگی بمسجد جامع حاضر و هر یک بقدر وسع و استطاعت چیزی قبول نمودند که از خالصه خود بان مصرف برسانند چون انجا این مدعی در کارخانه تقدیر رب العالمین صورت وقوع نیافتد بود در عقده تعویق افتاد و هم چنان موقوف بماند لعل الله یحدث بعد ذلک امرا *

و دو وارد شوشتار شدند و خود با محمد علی خان و عساکر مخصوصاً در سالیع ماه رمضان داخل شدند و طهماسب قلی خان در خانه معصوم آقا و محمد علی خان در خانه میوشکار فرد آمدند و سیوسات قشون را سه روزه اسفندیار بیگ تدارک نموده بودند و دران سه روزه ده روزه دیگر حواله شد و بسهولت از مردم باز یافت شد که خلق چندان ستم نکشیدند و شیعی ناصر بن حمید آن را با چند نفر دیگر که از مشایخ عرب پیخدمت آمده بودند در شوشتار محبوس و همراه بودند و چون مقدمه بند میدان و خوابی ولایت را محمد علی خان بسردار اظهار نموده بود مقرر داشتند که اهل خبرت و سنتوفیان اخراجات تعید آن را بر آورد نمایند و مبلغ هزار و چهار صد و هفتاد تومان که استیقا نموده بودند بمالوجهات کاشان حواله و اسفندیار بیگ را بسکاری آن مهم مامور و حاجی محمد بن حاجی زمان و حاجی محمد علی بن حاجی عبد الحسین مولا و حاجی محسن بن خواجه میرزا علی و حاجی معصوم بن حاجی تقی قلاس را که کخدایان بلک و معارف کل آن سرحد بودند بتحویل داری وجه مزبور معین نمود و بعد از ذهبت نواب مشار الیه بسمت فیلی حاجی محمد علی و حاجی معصوم بکاشان رفته وجه را باز یافت و مراجعت نمودند و اسفندیار بیگ اهتمام تمام معمول داشته بمشورت و استصواب حاجی محمد مذکور که بگفتوں معرفت معروف و بجمعیع م Hammond ذاتی موصوف بود در سال بعد کار مزبور با تمام رسید و چنان شد که خلائق از بالای بند بصرهای کوکر تردد می فمودند و کثرت محصولات و ارتفاعات صیفی دران سال بحدی رسید که مردم ادای شکر نعمت نتوانستند نمود و مقارن این حال اسفندیار بیگ از این سرای عاریت بدار آخرت انتقال نمود و آب سیل دران سال طغیان زیاد نمود

خود را برداشتۀ بسمت فارس فرار نمودند و اصفهان از اوغام خالی شد و پادشاه و طهماسب قلی خان و عساکر داخل اصفهان شدند و پادشاه درانجا توقف و طهماسب قلی خان با عساکر بتعاقب اوغام روانه فارس شدند و چون کلب علی بیگ ولد مهر علی خان در شوشتار و کوهکیلو قلیچ قورچی صفا میروزا بود و در جانکی قتل او داخل بود و یوزبایشیان کوهکیلو این خدمت را از او بپایه سریر اعلی در خراسان معروض داشته بودند و دران ایام رقم حکومت شوشتار باش او رسیده بود نهایت چون طایفۀ اعراب صاحب یدو مالک تمام ان صفحه بودند این رقم ابواز نشد و جز معدودی بر مضمون آن اطلاع حاصل ننموده بودند و بعد از آنکه خیر شکست افغان در رشمه خوار رسید مردم فی الجمله مطمئن گردیدند و ارقام متعددۀ باش کلب علی خان متعاقب آمد و اعراب ضعیف شدند مضمون ارقام معمول گردید و کلب علی خان در درقول متقدّر شد و اعیان شوشتار را بانجها طلبید و بقایای مداخل را که در محل عازده بود باز یافت و خود و قشون را مستعد نموده روانه اردوی معلی گردید و قبل از ابوالفتح خان روانه شده بود و چون در اصفهان بشرف بسا طبوسی ولی نعمت رسید اورا بخدمت سردار مامور نمود و در حدود شیراز بطهماسب قلی خان ملحق شد و محمد علی خان بن اصلان خان همراه سردار و حاکم کوهکیلو بود بوساطت او حکومت شوشتار بابو الفتح خان تفویض شد و کلب علی خان حوالی بروجرد بود که بر عزل خود مطلع شد قشون را مخصوص نمود و خود مخفف روانه خدمت سردار شد و چون سردار از شیراز بکوهکیلو امد ابوالفتح خان را باستمالت علی مردان خان به فیلی فرستاد و کلب علی خان را بتحصیل هزار نومان پیشکش ورود بشوشتار فرستاد و ایشان هر دو در اواسط ماه رمضان چهل

وزرا و مستوفيان و صاحب جمعان و سرنشته داران ماليات ديواني از
مضمون مسطور انحراف ورزیده درانجا مدخل نمایند در روز فرع اکبر
در محضر شفيع محشور و سيد بشر حضرت پيغمبر علی الله علیه وله
شومسار و خجول و از روی ساتي کوثر حضرت امير المؤمنین حیدر و ساير
اممه اثني عشر علیهم صلوات الله الامک الکبر سو افگنده و منفعل باد
فمن بدله بعد ماسمه فانما اثمه علی الذین يبدلونه وقد وقع الاشهاد
بذلک فيشهر ربیع الثانی من السنه الثالثة والاربعين بعد المائة والالف
(۱۱۴۳) والشمس فی اول العقرب والحمد لله اولا و اخرا و ظاهرا و باطنا *

فصل بیست و دویم

بعد از قتل صفي میرزا اسفندیار بیگ مذکور جهت حفظ نظام
و حصول اطمینان و آرام با شیخ فارس مدارا و سازش نمود که آسیبی
برعایا و ضعفا نرسید و طرق و شوارع فی الجمله مامون و مسلک بود و دران
ایام شاه طهماسب بخراسان بود و نادر قلی بیگ افشار ابیوردی باو
پیوست و خدمات نمایان بتقدیم رسانید و مورد الطاف خسروانه گردیده
خطاب طهماسب قلی خان یافت و سجع نگین او این بود * * بیت *
شاید بغلک ساید از اقبال رکیم * طهماسب قلی خان شده از شاه خطاب
واشرف شاه افغان که بعد از محمود شاه خلیفه شده بود قصد خراسان
نموده و ایشان بمدافعته او نهضت نمودند و تمام اختیار را از هر جهت
با طهماسب قلی خان بود اولا در رشمه خوار محاربه بین الفرقین شده افغان
مغلوب گردیدند و روی بفرار آدرند و ایشان را تعاقب نمودند تا مورچه خوار
مابین اصفهان و کاشان و درانجا جنگ دیگر واقع شد و شکست ایضا بر
افغان روی داد تا آنکه خود را با اصفهان رسانیدند و بلا توقف کوچ و بنه

خوشید کشور هنرمندی و دانشوری نیز اعظم عالم ضعیف نوازی و فراغ پژوهی
 تایید مداری که همواره رکاب عزم جازمش در دفع یاجوج فساد سریع السیبرو
 وجهه همت والا فهمتیش تربیت ازیاب استعداد و قهقهه اسباب و امور خیر
 است معدالت شعرا که در عهد امانتش گرگ و میش در کوچهای تزگ
 سربکوش یک دیگر می کذارند و غزالان شوخ چشم رفتار عشوه کار در موسوم
 بهار و جوش ریاحین و ازهار تا از روزی کمال اطمینان و فراغ بعنوان تفنن
 و ترطیب دماغ بمرغزار و باغ خرامند اطفال شیرخواره خود را بپستان
 شیرسپارند مظہر آیات مرحمت و صروت ناصب آیات مکرمت و فتوحات
 عالیجاه عدیم الشبهه ایالت و امارت و اقبال بناء مآثر و مفاخر و سعادت
 دستگاه معالی و مناقب اکنناه زینا للمجلالة والعظمة والشجاعة والمهابة
 والعدل والاحسان ابو الفتح خانه ضاعف الله اجلاله و ادام اقباله که همواره
 همای میمفت انتقامی سعادتش ابا عن جد بمنابه فرقدان ابدی الظهور
 بر مفارق سکنه این دیار پرتو انداز ونهال احوال اهالی این الکا بپشت
 گرمی خوشید عنایت و هواداری لطف بی نهایت و دست پژوهی
 تربیت و رعایت این سلسله علیه والا در ترقی و اهتزاز است
 وفي الحقيقة مقیاس قاطبه این‌گو از اقتباس مشعله فروزان دولت این
 دودمان مناعت توامان افروختگی گرفته و وقوع پذیرفته نواب مستطاب
 معزی الیه بتحویل داعیه مساحت در این مثبت حسنی و امتنال
 فرمان و تعانو على البر والدقیق قبیة الى الله و طلبها لمرضاته مقرر فرمود
 که مال یک باب دکان بقالی مزبور که بسرکار دیوان متعلق می باشد بدستور
 سایر موقوفات مسطورة در وجه مصارف مذکوره مسجد و مدرسه مقرر بوده
 عمال و مبدلاشین امور دیوانی از محل عمل خود موضوع خارج شفاسند
 و بهیچ وجه مذکور نگردیده بمتولی شرعی واگذارند و هر یک از حکام

فروش مسجد و مدرس و موسوم خادم بقدر احتیاج و نحو ذلك مقدم داشته ازچه انصافه بماند یک ربع آن بعنوان حق التدریس مخصوص مدرس و سه ربع آن فيما بين سایر مشتغلین بالمساوات تقسیم شود و توییت موقوفات مزبوره بحالی چنان وقف مذکور و اعلم اولاد ذکور بطنها بعد بطن و اکمل علمای بلد مرتبا ای ان یرث الله الارض و من علیها مسکن و مرجوع است و عزل و نصب و اخراج و ابقاء ملایان و تعیین حجرها منوط برای و اختیار مدرس و تعیین امام مسجد منوط برای متوالی و خواهش اهل محله و تصدیق مدرس است که بحسب قابلیت و اهلیت اختیار نمایند مقرر آنکه مدرسان و ائمه و متوالیان و منصرفان و منتصدیان و سایر مبدشیرین اوقاف عامه که از جانب صدور تعیین می شوند مدرسه و مسجد و موقوفات مزبوره را از محل تصرف خود خارج و مستنی دانسته بهیچ وجه من الوجه درانجها مدخل ننمایند و از همه جهت قدم و قلم کوتاه و کشیده داشته بمتولی شرعی مراحمت نیسانند و هر یک دینار و یک حبه که بعنوان رسوم وغیره ازانجها توقع و تصرف نمایند مانند سخت و خون خنزیر بر ایشان حرام و باز خواست آن در روز قیامت در مجتمع خاص و عام و محضر سید الانام علیه و علی اولاده الصلوة و السلام خواهد بود و صیغه وقف شرعی بر فرج عالمیم صرعی بشرح و قانون مذکور بلفظ ماثور وقوع یافته شرایط صحت و سداد و لوازم تسجیل و اشهاد معمول و مرتقب گردید و چون این بدایی درکت انتما در ایام سعادت نظام ایالت بندگان ثوریا مکان والا شان رفیع الجفیان فایض الامتنان منبع الاحسان نواب مستطاب معلى القاب فلک جناب سامی قیاب قطب فلک حکومت و امارت و جلالت مهر سپهر عظمت و شهامت و بسالت کوکب درخشان اوج حشمت و نجدت و ایالت اختر قابان برج مقاعت و شجاعت و اصالت

و روشنگانی و خادم وغیره در کار و سکنه مدرسه را نیز مرسومی که وجهه معیشت ایشان باشد لاید و ناچار است و بدون این ممکن بود که در سهل وقتی بایر و منهدم بلکه بالمرة از حیز انتفاع افتاده رسم آنها را بالکلیه بر طرف و منعدم گردد و خاطر عاطر معظم آنها را باستدامت این آثار واستمرار آنها بمروز روزگار متعلق بود بغا بر این جهت صرف مصالح مزبوره از املاک و مستقلات معموره خود که بانحصار شرعیه و وجوه صحیحه مرعیه در تحت تملک مشارالیه داخل و بدون مقابع و مزاحم بر وجه استحقاق در انها متصروف و مستقل بوده وقف موبد و جلس مخلد نمود تمامی و همگی و جملگی یک باب دکان بقالی متصل به حجره هفتمنی که بانضمام قطعه زمین بیاض محل این هر دو بغا از مالکان شرعی از اولاد و احفاد حاجی فخر الدین بوز بموجب قبالچه علیحده بشارالیه انتقال یافته و تمامی و همگی و جملگی یک باب دکان دیگر متصل بان که درینولا بهال و رجال خود بغا و احداث نمود و تمامی و همگی و جملگی حصه مشاهه خود را از دو حجر طاحونه یکی دایر و دیگری بایر واقعیتین در قریه دو بندار من توابع بله طبیه و زفول و تمامی و همگی و جملگی حصه مشاهه خود را که نصف است از دو حجر طاحونه واقعیتین در زیبند ماهی باز آن یکی معروف بحسن بکی و دیگری احمد بکی که حاصل و مداخل موقوفات مزبوره بعد از وضع مصالح الاملاک هر یک بعلاوه مبلغ یک تومان و پنج هزار دینار از حاصل نقد و جنس حصه معزی آنها از قریه نجف آباد و توابع که در تحت نهر کلانتری واقع است سال بسال بمصارف لازمه مدرسه و مسجد صرف شود باین قرار که اولاً اخراجات ضروریه اصل را از اندود پشت بامها و پا بست دیوارها و اصلاح ناو دانها و مرمت مبالغها و چاه و حوض و آلات و ادوات آب کشیدن و سرانجام روشنگانی مسجد و تجدید

جرعه از حوض ببریوش چون سوئر مؤمن شفائی بیقرین و هو قطره تازه تر کن ایوی شهدان ان الله يحب التوابین و يحب المتطهرين عفای طبور چون سیمای پاکان از دور فمایل و نیفیت وضع ان و دیرگ میدان مناسب تنزیل مرج البحرین یلتقیان بینهما بزخ لا بیغیان اساسش در رفع احداث صغار و کبار و تنزیه ارجاس وسوس خذاس نایکار متنق و استوار و اطرافش چون حوالی حوض کوثر مجتمع متقین و ابرار خدمه چون ولدان جفان باکوب و اباریق و کاس من معین ایستاده و نشسته و شریک علیحده بامثال امر و طهر بینی للقائین و العائین و الرع السجود میدان بسته حریمی با بیت الحرام یک جهت و منخصوص و جماعتی فی سبیله عفای کانهم بفیان موصوص از فضای پیش بعلاوه عفه طولانی پیش حجرها تا بحد محادی ستون مشرقی مسجد برسانی متعلق مدرسه است که مکنون خمیم مذییر و ذخیره خاطر خطیر واقف معزی اليه آنست که در انجا بعض اشجار متممه مانند فاکه و نخل و رمان که ممدوح بذن قول و احادیث و آثار مستفیضة در استحباب غرس و تریب آن مقواقر و بیکران است غرس نمایند تا ان مکان ملایک آشیان فیض صویی و معفوی را مجموعه و بهشایه ریاحین جنان جامع و فاکه کثیره لا مقطوعه ولا مفروغه گردیده سکنه آن ذرهت سرا از تناول بیکات مباحه بیچون و چرا شیرین مذاق و دائم الانبساط و از تعیش دران ظلیل عشت انگیز و سماع هزاران خوش الحان سحر خیز همواره در وجود و نشاط باشند و از محادی ستونهای طرفین مسجد برسانی بمسجد متعلق است و تدمه که بمغربی واقع سرت با چاه و حوض و همر و مدخل و فضای خلف با او بخانها که در انجا است از مشترکات است ر چون مدرسه و مسجد را مصالح ضروریه بسیار از هرمت و فرش

ز عطرو حور بهشت آن زمان برآید بوى
که خاک مدرسه ما عبیر جیب کند

و چون اطراف قریب مدرسه و آن حوالی از مسجدی که مجمع صلوت
و مقام دعوات اهل محله باشد خالی بود جهت تسهیل بر همسایگان
و تناول ثواب رایگان و نظر بکمال ارتباط علم و عمل در خل مدرسه مسجدی
مصدق امسجد اسس علی التقوی من اول و مشارک آن در فضا و ممر
و مدخل مشتمل بر ده گنبد بذا نمود کویمه تلک عشرة کامله گوئی اشاره باان
است و باطن و اتممهاها بالعشر همانا مرجعیش همان است اساطیفیش بتعظیم
شعایر دین مبین مانند عدل مومنین راست و باقامت شهادتین (ستگاری
نشاتین) با جمع ان الذین قالوا ربنا الله ثم استقاموا موافق یی کم و کاست
محرابش باستقبال جماعت رحمت کشاده آغوش ایستاده و منیرش
معراج الیه یصعد الكلم الطیب استوار نهاده خشت خام و پخته طاق
میمیش رایت بگنبد مینای افواخته زیفت روان غفور چین را چون
سفال شکسته از طاق دلها انداخته سنگ خطای آب و رنگش در نظر
صاحب خبرت مشتری افزون بهادر از سنگریزه اسکدری و قندیل
بیعدیلش کمشکاه فيها مصباح . المصباح فی زجاجة الزجاجة کانها کوب
دری نقش ساده فوش افتاده اش نگار قلمکار را پایمال و از تمواج نباتی
رنگ ملمعش بوقلمون رنگ برنگ از انفعال صلای بلند آوای کلبنگ
والایش چون اوراة دین محمدی صلم بآفاق عالم رفته و باعلای کلمه علیای
ولذکر الله اکبر در اوقات خمس لیل و نهار نوبت لمن الملک الیوم لله الواحد
القهرار کوفته بر صیدموزش نمونه چاه زمزم ورشته مدار پایدارش پرتاب تراز منطقه
فلک اعظم برج آبیش ماء معین از اعماق زمین بجذبه صفائی مشرب
کشیده و رشحات چرخ دولایش گوئی استادگان چرخ دولایی چکیده هر

معارف یقینیه وقف و مسبل نمود حججه وسطین مکان مدرس و ایوان
بیش آن مجمع تدریس و شش حججه دیگر از یساو و یمین با ایوان محضر
بیش هر یک ازان سایر مشغلهین است مدرسی که دانشمندان رموز لوح
و قلم از جهات سه عالم غیب و شهادت بقصد استفاده و استفاده بانجا
شتابند و مدرسه که خضرو و الیاس بتوار و سکون مدت الحیات باطراف
رمع مسکون سیرو فمایند مانند آن نیابند بقائی چون ولاق کویمان محکم
اساس و فضائی چون وادی این تجلی گاه انوار قدس بی اندازه
و قیاس صفحه صفائش کوی از کوی ابو قراب فیض بردۀ و از رشک
روان بخش جدول سلسال و لطافت زالش که هدا عذیب فرات آب حیات
زی بظمات نهفته نسیم روح آفرای دل رایش هوای وطن را از سر دور
نوده و هوای عطوسایی کویت زدایش افسانه شمال نجد و نسیم الصبا را
از الواح دهها سخوده فیض گستردۀ اش از اجنحه متنی و ثلاث و رباع
و شندگان سدره اشیان در هم بافت و رواش پر فوش را کوئی از ستایی بقعده
مبارکه پرتویی ذائقه نوییان درام از انجام این بقایی جفت فرجام بشوق
نواضع و خدمتگاری سکنه آن مقام منبسط و دل شاد و حفظ اعمال عباد
شکر کنان ده نعم الزاد کیوم المعاد و بسکنا گزینان این مکان برکت نهاد
دانشاد هنینا لارباب الفعیم نعیمهم در تهییت و مبارکباد جواهر گران بهای
معانی چون قطرات سحابی فیсанی از تقریر دلپذیر ایشان می بارد
و بد طولای تحریر بی نظیر ایشان است که صور علوم و معارف بر الواح
ذهان مستعدون می نگارد حافظ این بزم در مقامیکه آهندگ میاهاست
نماید اگر این نوا سراید گنجایش دارد *

* شعر *

حدیث مجمل مس ما محتوشک و زیب کند

دعای ملست که روح الامین بغایب کند

پیوایش قحط رجال عرب و عجم سواد العاکف فیه و البدادکوی رفیعیش
مجمیع امانی / بسعادات نمونه عیدگاه منی و بیت عتیقش وجهه اولیایی
ارادت و من دخله کان امضا خدام کرام مقام با احترامش از فضل بیدریغ
باقدام سعی بلیغ بدعوت حاجتمدنان پریان و در قیام بمراسم میزانی
با کمال کشاده جبیفی و چرب زبانی از روی ملاطفت و نواش و نهایت
شوق و خواهش و رد سلام علیکم طبیتم فادخلوها گویان از خبز حواری
خوان احسانش مائده حواریین رشک بوده و نعمت الوان فراوانش فیها
ماشتهی الانفس و تلذ الاعین در پیشگاه تمدنی صادر و وارد غیر ممنون
گسترش سلاطه الاماجد و الاعاظم و الاکابر نقاوه الامائل و الصنادید کابرا
عن کابر شجاعا للغور و الرفعه و الامارة و الاقبال زینا للمائه و المفاخر
و المعالی و الاجال اسفندیار بیکا احسن الله احواله و اصلاح بالله و حقق
فی الدارین امالة صدق عالی قدر رفیع مقدار گرامی تبار مرحومت و غفران
پناه رضوان جایگاه المیروز المشکور المقتول الى رحمة الله رستم بیکا
تعمد الله بغفرانه و اسکنه اعالي جفانه که همواره انتظام مصالح این دیار
بسو اذگشت کار کذاری آن توفیق آثار بوقوار و حل معائد امور عموم سکنه
این مرز و بوم بدستور آبا و اسلاف بزرگوار بعقدة کشائی رای زین د ذهن
متین آن سعادت یار عالی مقدار است حاضر و حاصل و توفیق ادراک
این فوز عظیم مجامع احوال معظم الیه را شامل گردیده این طلس قدمی را
که باسم سامی آن شهر یار گرامی انعقاد یافته بود بقوت بازوی تایید مدخل
گردانید و لسان حال آن ارجمند باواز بلند صدای کم ترک الاول للآخر
بمسامح ارواح سابقین رسانید و بقدر اهتمام وجد تمام در زمانی قایل سبیل
این مقصد جلیل را با وصف کثیر اشغال بالانفراد والاستقلال پیمود و این
بنای مبارک را مشتمل بر هفت حجره بر مشتعلین علوم دینیه و طلب

ذیک بختان کہ اشیعہ انوار توفیقات یزدان برو ساحت احوال ایشان تافنه در ائمہ بلاد مشهورہ مدارس و مساجد متعددہ معمورہ وجود یافته و در دار المؤمنین شوشتر صیفت عن الافت والشوكه از مشاهیر بلاد قدیمه اسلام و نقد کامل عیار خالصہ اهالی ان منقش بسکه ولایت شاه مردان علیہ و علی اولادہ الصلوۃ والسلام است نیز مساجد عدیدہ و جوامع قدیمه و جدیدہ ساخته و پرداخته گردیده و سکنی انجما باقامت جمعه و جماعت و رسوم دین و ادامت تہجد و اعتکاف و ادب و آیین سرآمد و معروف و در السنہ و افواہ بوصف رجال لاتلیم تجارتہ و لا بیع عن ذکر الله منعوت و موصوفند و درس و بحث و مزائوہ علوم بیز بحد الله بیفهم شایع و منقش و دواعی و رغبات ایشان بتعلیم و تعلم متوفرو متکثراست نهایت دران دیار فیض آثار تا بحال وجود مدرسه کہ بخصوص درس و اشتغال بنا شده باشد اتفاق نیقتاده و احمدی از اکابر آنچا توثیب حلقة پایدار که بحضور روزگار محیط دایره جمیعت طلبہ علم و معرفت باشد بنا نهاده هرچند در مبدء فیاض بخلی و امساکی نی نهایت ادراک این قسم سعادات عظیمه جاودانی و دریافت لطف و توفیق یزدانی موقوف باستعداد جوهر قابلیت نفسانی و مسبوق بسر نوشت روز اول و تقدیر ربانی است تا بعد از تمامی روزگار و القضای دھرو اعصار که بعد ایات بی نهایت اعلیٰ حضرت باری همگی اسباب و شروط این خیر جاری بوجود فایض الجود و افر السعوں عالیجذاب مبادی ادب سامی القاب نیابت و نجابت و اقبال پناہ محامد و مکارم و معالی دستگاہ دقایق و معارف انتباہ مشعلہ افروز دودمان رفعت و عزت و نجدت و مناعت مسند آرای انجمن ارادت و عظمت و مکرمت و شجاعت و الاتیاری کہ ساحت پر سعادتش مقصود طوایف ام از آفاصی بلاد و سرای دولت

و فی الحقيقة غرض اصلی از بعثت انبیاء و تفسیل کتب سماویة و تاسیس شرایع و نوامیش الهیه و تقویر ادیان و ملل همین استکمال نفس و انتظام سروشته علم و عمل است تا بروکت انبیاء هدایت گستر در استخراج مجهولات از خطایین هر دو سر محفوظ و بدلالت اربعه مناسبه کتب الهی بجمع سعادات و حصول مرادات بهرمه مند و محفوظ باشند و نصوص سویحه کتاب و سنت در باب شرافت و ایجاد تحصیل علم و معرفت و قیام باعمال صالحه که مسبوق و مربوط باقی است از غایت استفاضه و شهرت مستخنی از ایوان و بیان است و بضمون وللارض من کاس درام نصیب مجالس و مجتمعی را ده در این خصوص انعقاد و ترتیب یافته باشند بر سایر اماکن و یافی مسکن ثابت و ظاهر و بمقتضای شرف المکان بالمکین مزیت و رجحان واجه و باهو است و لهذا در جمیع اعصار ارباب ثروت و اعتبار که از جویبار توفیق حضرت کوکار سیداب و سرشار گردیده و از شریتخانه الطاف بی فهایت جذاب احديت شهد شناسائی و معرفت چشیده در تهیه مجالس افادت و استفادت و بنای مدارس و مساجد و مجتمع عبادت جهت رونق امر تعلم و تعلیم و اجتهد و گویی هنگامه تقوی و صلاح وسداد سعی بليغ بر ذمت همت واجب وجود و اهتمام در ترویج و انتظام افها بافصی مراتب نموده اند که هم باعث انتشار صیت و بلندی اوza و هم موجب نیکنامی بی اندازه و هم از بقای اثر بیموز روزگار ذکر ایشان زنده و بیقرار و مصدق ان اثارنا تدل علينا فانظر و ابعدنا الی الاثار بوده از مشارکت در اجر و مثوابت حسنه باهر که در انجا تردد و سکنا نماید در این امر شایسته جزای فاما من اعطی و اتقی و صدق بالحسنه فنیسوسه للیسری و یوم لا ینفع مال و لابنون من جمله لا خوف علیهم و لاهم یتحذرون باشند باین جهت از مأثر

دموده بسعادت علم و عمل از سایر مکنونات علوی و سفلی ممتاز و یوم یاتی
 کل نفس تجادل عن نفسها بدعوت یا ایتها نفس المطمئنه ارجعی
 الی ریگ رانیه هر خیه فاصلی فی عبادی و ادحی جنی دستوری
 یافته در حظایر قدس و مجامع انس باشاره اولنک مع الذین انعم الله
 علیهم من النبیین والصدیقین والشهداء والصالحین وحسن اولنک وفیقا
 مشار اليه وبنشریف ویلیسون تیابا خضرا من سندس واستبرق سو افرا
 کوئند بلنه اقوی وجوه ظاهره و اوضاع حکم باهوده در آمیختن جان و تن
 وبرهم زدن جوهر نورانی نفس به پیکر ظلمانی بدن شمین حصول قمکن
 زام و تصرف عام و قدرت بر استعمال قوت عملیه و اقامات طاعات و عبادات
 بدفیه و انتظام مصالح شخصیه و مدنیه است که وظایف اعضا و ارکان
 وجود آلات و جوارح موقوف علیه آنست و چون این استنادات
 و حصول این کمالات مشروط بمهال اجلی است که خروج آنها از قوه
 بفعل دران میسر قواند شد و مدت حیات عبارت ازان است بالضوره
 در مدت مزبوره شارع حکیم جهت بقای شخص و نوع و دفع الم شهوت
 و کسر سوت قوای حیوانی بعض لذات جسمانی را مانند اکل و شرب
 و نگاه بر قانون مقرر شرع انور مباح فرموده تا از تناول آنها چاشنی گرفته
 نمونه لذات حقيقی عالم دیگر نشانه فیها ما لا عین رات و لا اذن سمعت
 ولا خطر علی قلاب بشرشنا سند و هر یک که قوتین مزبورتین را باطل
 و مهمل و استعداد اصلی را ضایع و معطل کوکه فطرت ذاتیه خود را
 مختل و همگی همت را مصروف شهوت حیوانی و درست ساختن
 مشرب و منکح و مائل داشته باشند مصدق اولنک كالذعام بل هم اضل
 وبعلت دعوی انسانیت بحسب شکل و صورت و بمحض حیوانیت
 در باطن و سیرت داخل جمع ان المذاقین فی الدرك الاسفل خواهد بود

اما بعد بر سکفی نزدیکان مدارس داشت و بینش و محققان مقاصد حکمت آفرینش که از تصور مقدمات عرفان بتصدیق جذن و عمل ارکان نتیجه ایمان یافته و از مطالعه مصنفات بدیعه عالم الغیب و الشهادة بقوت اجتهد فظ و استفاده روش مسائل معضله حقایق دانی و اصول عالم مشکله دقایق معانی را از هم شگافته اند صورت این معنی در صفات وضوح ذمایان و صدق این دعوی در محض عقل نکته دان ثابت و مسلم البوهان است که حضرت پیرزاد: جلت قدرته پیکر انسان را بضمون و بدا خلق انسان من طین از عصر جماد و ماده سایر موالید عالم کون و فساد ایجاد و تکوین فرموده در اصل جسمیت و لوازم یا باقی اجرام و اجسام مشارک و مساهم است و بعد از افاضه نفس حیوانی که صفت حیات و امتیاز از بعض مرکبات مانند جماد و نبات پیدا نموده منشاء آثار ارادیه می تواند بود در اکل و شرب و فوم و وقوع و سایر لوازم حیوانیت مساوی و مساوی سایر اندواع است و بافاضه نفس مدرکه معقولات استعداد و استعلام مجهولات و انتقال از ادله بدلولات و از عمل بعلولات یافته ترتیب افکار و خدایات و تصرف در وجوده دلالات و فنون کمالات و دیقیقت انتقالات واستعمال قوی و آلات میتواند نمود و در این مرتبه اورا بر جمیع عالم مزیت ثابت و مسلم و بنص مسکم اینی جاعل فی الارض خلیفه بر سایر عالمیان سرور و محکم و بمودای و لکد کرمنا بذی آدم شایسته تشریف و تکریم و مصدق لقد خلقنا انسان فی احسن تقویم است و بشهادت مقبوله فطرت و تصدیق تصور و فکر نفسم ناطقه انسانی از قوتین نظریه و عملیه مزج و ترکیب و این معجون کبیر بدبست قدرت حکیم خبیر از این دو جزء مناسب تخمیر و تقویت یافته که بقوت نظریه ادراک علم و معارف عقلیه و سمعیه و بقوت عملیه امتدال تکالیف و آداب شرعیه

بمصارف شایسته حمیده و اعمال عالیه پسندیده بذخیری که موافق شرط و متناسبی جزای او مؤسس این اساس بوده باشد صرف فمایند و بجهت اکمال نعمت و اتمام حجت صاحب کتاب و شفیع روز حساب و کشاف طریق صواب و جامع جوامع حکمت و فصل خطاب هادی سبیل و عقل کل ختم رسول را صلی الله علیه و الله بر مسند صدارت و بروزی و وساده سیادت و سوری بذخیر مقاصد حکمت و شرح هدایت و توفیق موافق معرفت و درایت و ترتیب مبادی وصول و تهذیب معالم اصول و تمہید قواعد شرح مفیض و احیای موات دین حلیف و تسهیل تکالیف شرعیه و تلخیص زواید اعلیه و فرعیه و انتقامی وظایف مقررة عبادات و تلقین عتقادات معین و مخصوص و اشرف اصحاب و برگزیده ان عالیستگان و خواجه منیر و مختار و راز دار اسوار الى من العلم الف من باب یذفون من کل باب الف باب سور عقرة طاهرة مخصوص بخطاب انت اخي في الدنيا والآخرة بدب مدينة علم و هدى معلم قدسیان ملاع اعلى حضرت مرتضی و سایر شایستگان این دوده ستدۀ را بمرتبه رفعیه امامت و خلافت و ممتاز سنه کرامت و شرافت و توضیح شرایع الاسلام و تتفییح احکام حلال و حرام و امارت مسالک افهام و تفصیل جمل علوم و تکمیل آداب و رسوم و اقامت حدود و سیاست و سایر فنون ریاست نامن و مخصوص فرموده کریمه انما یزید الله لیذھب علکم الرجس اهل البیت و یطھرکم تطهیراً از عصمت و طهارت و علوشان و بدلول ان فیما اهل البیت فی کل خلف عدد لا مرتبه سیادت و امامت تا قیام قیامت حق مختص ایشان است صلی الله علیهم و علی ارواحهم و اجسادهم و بارک و سلم ماتعاقبت الانوار و الظالم و اشتعل فارعلی علم

* و جری علی وجه القرطاس و القلم

که مخزن اسرار ریانی و مظہر قدرت سینه‌گانی است از فنون مختلف کایفات و امور عامه ممکنات و اشکال اربعه عذاصرو مقولات متنوعه اعراض و جواهر بحدی متفق و مضبوط و اجزای آن را بنظام طبیعی مرتب و مرتب فرموده که هر یک بر اتقان حکمت الهی حجتی قاطع و دلیلی مسلم و در نظر حق منظر چون مراتی افکار و متعلعون مراتب اندیار بر کمال فضل و وثافت قدیم و تفرد از مماثلت مانند وظییر استوار تراز برهان سلم است و فی کل شیی له آیه تدل علی اند واحده قانون کلی نوع انسان را که مقصد اول این کتاب و محل معرفت خطأ و صواب است بمنطق معرف اسرار و قول شارح نتایج افکار و جوهر نفس مدرکه معانی و مقولات عشیره حواس و مشاعر انسانی که خاصه این ماده و فصل آن از سایر اجذاب و انواع است اختصاص داده و بر اینه خواران رسم مقرر حیات ابواب فتوحات و فیوضات کشاده و ابواب سعادات اماده و اجزای استعدادات مختلفه تا بقوت استعداد نفس والا فطرت مصباح متجدد فکرت افروخته در خلوت غیب از تأمل آیات محکمات لا ریب بهماد کلی و مقصد اصلی و اصل و از تبع اثار معتبره رجال موئیین و تصرف افعال قلوب عبارت اخیر شک و یقین و ملاحظه ترکیب جمل متناسبه متعاطفه و ترتیب افعال قلوب احوال متدخله و مترادفه و حقیقت افتخار فعل بفاعل و اختلاف حرکات معمول بحسب اقتضای عامل و کیفیت تعلق مسند بمسند الیه و ارتباط صله و موصول و عاطف و معطوف علیه و معرفت نسبت مبندا و خبر و اشتقاق امثاله مختلفه از اصل واحد مصدر و سایر مقدمات اختیار و فنون اعتبار باصل بنا و حقیقت معنی منتقل و دو مجتمع ظهور و مدارس شهور و حضور بقوت محاکمه و تعبیر و امداد بیان و کلام و حدیث و تفسیر بمذکورة و تقریر آن مشتعل گردیده فاصل اوقات را

ص بواسات و غمخواری می فودند و بحسن تدبیر او معاند مشکلات مدخل
و نظام احوال بلاد و عباد صبرا از هرگونه خلل بود و حق تعالی سعادت
احوال اورا بحسن عاقبت مختتم و نیک نامی دنیاوی اورا ب توفیق تدارک
آخر مشفوع و منضم گردانید تا در اواخر حال از چمیع مهام دیوانی
استغفا و توبه نمود و بقدر مقدور خود را از حقوق الناس بربی الذمه
ساخت و مسجد و مدرسه و موقوفات بذا نهاد *

فصل بیست و یکم

وقفه مدرسه و مسجد اسقندیار بیگ میرشکار باین
صورت ارتسم یافت

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي ابدع بقدرته عوالم الوجوه - و افاض على ساكنيها
صنوف التخيرات بما سهل من ينابيع الوجود - و كرم مفهوم الانسان فحكمه على
كل موجود - وجعله في الارض خليفة و امر الملائكة له بالسجود -
و انتخب نبيه المصطفى وادم بين الماء والطين - و شد عضده بتجهية الانزع
البطين - وجعلها كلمة باقية في اعقابه الطاهرين - و فضلهم على سائر النقلين
من الاولين والآخرين - صلوات الله عليهم على ما شمروا عن ساق الاجتهد في
تحمل اعباء الرسالة والامامة - وادبو انفسهم في ارشاد اهل سواد والصد
عن مهاوز العجالة وال Roxame - ما زامت دلائل الهدى الى مشارع النجاة
سابقه - و بقيت الاثار شاهدة بكمال قيودها ناطقة - بعيارات دیگر مقدمة
كتاب که موقوف عليه سایر فصول و ابواب است درود و سپاس و ستایش
بی قیاس صانعی است حکیم و قادری علیم که نسخه جامعه عالم امکان را

معنی موافق رای سایر الناس نبود ایشان غوغای نمودند و خان در قلعه متحصور شد و دزقول هم باین سبب بهم خورد و مردم شوریدند و مهر علی بیگ فایسب را بیرون کردند ولایت را بشیخ فارس بن مساعد بیو ناصر بن خنیفر نامزد نمودند و روز بیروز آن فتنه غلیظ تر شد و اختیار بدست سفها و جهال افتاد و مشایخ عرب جمعیت نمودند و ابوالفتح خان ضعیف شده بسر دادن صفت میرزا قرن در داد و چون اورا از قلعه بیرون آوردند و هوا خواهان بوجود او قوی حال شدند ابوالفتح خان از شهر بیرون رفت و اختیار توفیر در میان عرب نمود و آخر ازانجا هراسان شده بجبار بختیاری متحصن شد و صفتی میرزا مقتدر گردید و جمعی از سر خیلان کوهکیلو در شوستر بخدمت او رسیدند و بسا فتنها از وجود او برپا شد و مردمان بیگناه بقتل رسیدند و اجامه و او باش دست یافته میرزا محمد باقر ابن شاه میرزا میر و حسین قلی بیگ ابن زال بیگ میرشکار دران فتنها مقتول شدند تا در شهر رمضان سی و هشت بسمت کوهکیلو حرکت نمود و مدت دو سال در ازانجا صاحب دولت بود و انواع فساد بظهور رسید و خاندانها بر اندادخته شد تا بقتل رسید و مردم از شر او فارغ گردیدند و در ایام صفتی میرزا حکومت شوستر با شیخ فارس بود و تمثیلت بکفایت اسفدیار بیگ منوط بود و او مردی دانشمند صاحب هوش خیر خواه نیک نفس بود و با عموم خلق بوجه احسن مسلوک میداشت و بامروزی که مقتضمن ضرر عباد الله باشد هرگز رضا نمیداد و نظرتی بسیار عالی داشت و همواره همت بر امور عظیمه می گماشت و توانیق ریاضی معاون و ممد او می شد و رای او در حل و عقد امور رزین و فکری در ملاحظه عواقب متبین بود و حدیثش صایب و سخاوت در طبعش غالب و پیوسته افتادگان را دستگیری و یاری و محنت زدگان را

تذکره شوشتر

معروم سی و پنج میخهند داصل اصفهان نند و طهماسب میرزا ابن شاه سلطان حسین که در ایام محاصره از اصفهان بیرون رفته بود در عزه عفر در دارالسلطنت قزوین جلوس نمود و محمد علی خان بن صلان خان مملکتدار بود و در همان وقت رقم حکومت کوچکیلو باش بیان خان و حکومت شوشتر باش پسر او ابوالفتح خان صدور یافت و ایشان هر دو در دنیو بودند و حکومت ایشان دو سال کشید در این بین شخصی مجهول الحال در بختیاری ظهور نمود که خود را بذوق مفسوب بقواب می شمید و عفی میرزا نام خود می گفت و محمد حسین خان بختیاری حقیقت حال او را مخصوص جلوه اران پاره دی معلمی که در اذربایجان بود عرض نمود و قبل از ورود جواب سرخیلان بختیاری باستصواب محمد حسین خان مصلحت خود را در تمکین و اقدار او دیدند و بساط فرمان فرمائی چهت او چندند و عمال و اعیان شوشتر را بازجا طلبیدند و ابوالفتح خان نیز بازجا رفت و چند روزی بدهیں مفواه بود که جلوه اران از ارد و مراجعت و رقم اقدس مشتمل بر تکذیب آن شخص و عاری بودن از لباس نسبتی که ادعا می نمود آورند و رقم تجدید حکومت باش ابوالفتح خان نیز همراه داشتند لاجرم عفی میرزا در بختیاری محبوب و ابوالفتح خان بدولت معاویت نمود و ثانیاً سرخیلان بختیاری را بر سردادن عفی میرزا رای قوارگفت برفاقت خواجه اسماعیل بختیاری در شهر ذی حجه سی و هفت وارد معحال کرائی شوشتر و ابوالفتح خان با سپاه و سادات و اعیان باستقبال او رفند و بکوکمه تمام تر داخل شهر شدند و در قلعه فرود آورند و چند روزی باش قوارگشت تا ابوالفتح خان بمشورت یوز باشیان و بعض سادات اورا گیرانیده محبوب نمود و قلیل اسبابیکه دران چند روز از بابت پیشکشی های مردم در سرکار او بهم رسیده بود بموافقت تقسیم کرد و این

و اسفندیار بیگ واد او خلیفه او شد و در سال بیست و نه نواب عالک رقاب ببردن آب کون بفرح آباد اصفهان تصمیم عزم نمود و آقا کمال ناظر سرکاران امر بود و چون بر سر کار حاضر شد بیکی خان بن یوسف خان حاکم بختیاری از را خدمت نمود و باستدعای او حکومت شوشتر بیکی خان مفروض شد و در ماه رمضان سنه مذکوره میرزا محمد حسین بنیابت آمد و مدت او سه ماه بود *

فصل بیستم

در شهر ذی قعده بیست و نه مهر علی خان ابن کلب علی خان حاکم شد و در صغر سفی وارد ولایت شد و حاجی محمد خان برادر او نایب بود و چون او بیرفت میر عبد الصمد سوری نایب شد و در سال سی و دو ثالثاً عبد الله خان حاکم شد و با خلو حوزه ماصور بود و چون دران بیان ولی محمد بیگ بن محمد زمان بیگ بیک دلی از جانب لطف علی خان سپهسالار تنبیه اشور شوشتر آمد و مردم هراسان شده فتنه تشدید یافت عبد الله خان از سید محمد اخان ولی حوزه چند روزی جهت تسلیم نایره فتنه مخصوص شده در ماه رمضان بشوشتر آمد و بعد از طی آن مقدمه در ماه شوال روانه حوزه شد و در آنجا بود تا وفات نمود و مسجد خان در جوار قلعه از آثار حکومت اول اوست و بعد از وفات او حکومت ببرادر او محمد رضا خان مفروض شد و قبل از ورود شوشتر معزول شده حاج چهرخان بن کلب علی خان حاکم شد و بدرزیوی رسید که محمود بن میر ویس قشون بام اصفهان کشید و در ماه جمادی الاول سی و چهار در منزل کلون آباد جنگ سلطان واقع و قربانی مغلوب گردیدند و محمود بفرح آباد نزول و اصفهان را محاصره نمود و در ایام محاصره حکومت شوشتر بهر علی خان ایضاً مرجوع شد و محمد حسین بیگ پسر مهتر او بنیابت آمد و در چهاردهم

بسعید خان بن حفاظ خان قرار گرفت و بسبب شدت حرارت هوا دران سال
 فشنون فیلی خعیف شدند و بیانی در ایشان افتاده هر روز جمعی بتلف
 می رسیدند و باین سبب علی مردان خان بولایت خود مراجعت نمود
 و در ملا رمضان بیست و شش بیجنی خان معزول شد و حکومت ثانیاً به
 عبد الله خان انتقال یافت و آقا محمد میر آخور را نایب نمود و در شهر
 ذی قعده خود وارد دزفول شد و رستم بیگ با اولاد و معصوم آقا و سایر یاران
 که بمشهد مقدس رفته بودند در مراجعت بمکب عالی ملحق شده
 برفاقت آمدند و عبد الله خان در خارج شهر دزفول خیمه زده با منتظر
 علی مردان خان که با تفاوت بتادیب و تنبیه اعراب بپردازند و حاجی
 حسین بیگ و حاجی شاه نظر بیگ با رفاقت که بحوزه رفته بودند مراجعت
 بدزفول و در دوازدهم محرم بیست و هفت وارث حضور نواب عالی شدند
 و چون حسب الامر اعلی نواب خان بگیراندن ایشان عامور بود خدمه
 را نامنیل امر اقدس اهر نمود ایشان سوکشی نمودند و از جاده انقیاد
 و اطاعت که شارع نجات است قدم بیرون نهادند و جنگ در گرفته
 حاجی حسین در همانجا مقتول و حاجی شاه نظر زخمی منکر برداشته
 بعد از سه روز وفات نمود و چون علی مردان خان بحوالی دزفول آمد
 عبد الله خان و سعید خان بختیاری باو پیوستند و سید عبد الله خان
 از حوزه حرکت نموده در صحرای دویرق باشان پیوست و اعراب را
 نه بسمت رود عماره رفته بودند تعاقب نمودند قا آنکه در شهر جمادی الاول
 سنه مذکوره تلاقي فریقین شده اعراب غالب آمدند و سید عبد الله را
 گرفته در خانه عبد العالی بن عبد الخان بن فریج شیخ السلطان محبوس
 نمودند و علی مردان خان و عبد الله خان و سعید خان فرار نموده هر یک
 بولایت خود رفته و دران واقعه رستم بیگ میر شکار باشی مقتول شد

شمان سال میر ویس افغان قلیجی در قندهار باعی شد و کرکین خان والی بخارا بکشت و کیخسرو خان کرچی با سپاهی کران از کل ممالک محروم شده بمناسبت این دفعه از جمله پنجاه نفر از قشون شوستر بسر کردگی حاجی حسین بیگ بن حاجی بیهجن آقا و قشونات شکست خورده کیخسرو خان مقتول شد و دفعه دیگر قشون بقندهار فرمودد و عبد الله خان از جمله مامورین بود و در رفتن تساهل نمود و در سال بیست و چهار صفوی قلی بیگ نایب کوهکیلو دفعه وارد و ازرا در باغ خواجه گیرانید و بقلعه آورد و اموال اورا سونگ سرکار دیوان نمود و معصوم آقا بن بهبود آقای غلام را که نایب و ناظر و وکیل بود با خواجه حسین مستوفی و آقا هادی ابن خواجه عتایت الله ابن خواجه عبد البافی که مستوفی خاصه بود ایضاً محبوس نمود و بعد از یک هفته که روانه شد ایشان را مرخص و عبد الله خان را بقلعه کلاب فوستاد و محمد زمان بیگ وی را که میرشکار باشی کوهکیلو بود بغایبت شوستر گذاشت با چند روزی که خبر حکومت بیهجن خان بن فضل علی بیگ بن فتح علی خان رسید و او حاجی شاه نظر بیگ بن حاجی بیهجن آقا را نایب نمود و جمیع امور دولت خود را با مفوض داشت و دران سال عربستان بشورید و سید عبد الله خان بن سید فرج الله خان را که والی باستقلال بود سادات مشعشع بنی اعمام او با تفاوت مشایخ عرب گیرانیدند و فتنه بربا شد و عوض خان از اردو جهت تدبیر آن امر بحکم آمد و روز بروز غلیظ تر شد و در همان سال بختیاری هم برهم خورده بود و حاکم خود محمد علی خان بن یوسف خان را گیرانیده بودند و علی مردان خان بن حسین خان بن شاهوپردی خان فیلی با تفاوت بیهجن خان مامور بتمشیت این امور گردیدند و اجتماع ایشان در دزفل دست بداد و کاری از پیش ذرفت تا آنکه محمد علی خان معزول و حکومت بختیاری

خان والی حویزه مامور بفتحه بصوّه شد و دران زمان بصوّه در تصرف شیخ مانع این مقام متفق بود که از اولیاًی دولت رومیه گفته بود و کلّ علی خان با سایر خوانین این حدود بموافقت سید فرج الله خان مامور بودند لهذا در شوشتر چندان توقفی ننمود و دران سال آب سیل طغیان نمود و رخنه بند میزان زیاد شد و آب که بیود دو دانگه نزد آور شد بند مقام خلل پزیرفت و آسیاها و چرخابها که در آنجا بود همه بایر شدند و باغ بر جعیار و سالم آباد و بلا کووان و کلابی و سایر باغچه‌ها که از آنجا آب می‌خوردند همه بر طرف شد و مانع عظیم دران سال آمد که تمام اشجار و شمار و محصولات بتلف رسید و این مقدمات ابتدای خرابی شوشتر بود و بعد ازان سید فرج الله خان یاغی شد و عم او مولی هبیه بن خلف بحکومت حویزه آمد و او مردی عاجز بیش از ضعیف بود و از عهده تمشیت عربستان بیرون نتوانست آمد و ترکتازان اعراب بتمام بلوکاف رسید و خط پیشانی بر پیشانی اهالی آنجا کشید و در تاریخ صد و یازده عیسی خان بن ذوقفار خان حاکم شد و او مردی ضابط بود و بعمارت ولایت و ترفیه حال ضعفا رغبت زیاد داشت لیکن آن مهلت نیافت و در صد و سیزده عبد الله خان بن اصلاح خان حاکم شد و مدت یازده سال حکومت کرد و او مردی سخنی الطبع عیاش بود و اکثر اوقات را بسیرو و شکار و لهو و لعب مصروف میداشت و در تاریخ صد و چهارده اصلاح خان کوهکیلو شد و بشوشتر آمد و در باغ خواجه نزول نمود و چون بکوهکیلو رفت عبد الله خان با تمامی سادات و اعمره شوشتر بجای خالی برفتند و ایشان را نوازشات نمود و بعد از کوهکیلو حاکم استر آباد شد و عبد الله خان نزد او باستر آباد رفت و بعد از وفات اصلاح خان بچند روزی معاودت نمود و دران وقت محمد علی بیگ این اصلاح خان در شوشتر فاییب بود و این در سال بیست و یک بود و در

بود و او مردمی خوش صحبت نیکو محاوره بود و در دقت طبع و قوت ذهن و سرعت جواب و حسن بدیهیه نظیر نداشت و اشعار او خصوصاً قطعات قاریع مقبول شعرای عصر بود و این رباعی از او است * رباعی *

با این همه ظلم نفس مظلومی تو * با یک دوزخ گناه معصومی تو
دین رفت و نگشت حاملت دنیا * قضی چه عجب یاس و منحومی تو
وله

از عیب کسان هر که نپرهیز کند * خود را بهزار عیب ناچیز کند
سازد معیوب تیر کز صورت خویش * چون بر کجی تیر نظر تیر کند
و وزیر دران وقت میرزا محسن بن حاجی سراج الدین بن آقا علی بود
که از اسخیای روزگار و بزرگان فرخنده آثار بود و از معارف قریب اش حاجی
بیجع آقا همشیره زاده و خلیفه حاجی میرزا قلی بیگ مذکور و زال بیگ
بن کریم بیگ میوشکار باشی و باغ زال بیگ بورکی از آثار اوست و بعد
از او رستم بیگ پسر او و از معارف کدخدایان حاجی زمان و حاجی رضا
بن حاجی عنایت الله سابق الذکر و مسجد عبد الله بازیه از آثار ایشان
است و حاجی عبد الذبی ابن خواجه عزیز و حاجی صالح عراقی
و حاجی عبد الله قبانچی و طاحونه و قفقی ماهی بازان از آثار اوست *

فصل نوزدهم

در ذیحجه صد و پنجم شاه سایمان رفات یافت و در محرم صد و شش
شاه سلطان حسین جلوس نمود و اعلان خان دران وقت قولرآقاسی بود
و اورا بقدیهار فرمودند و فتح علی خان اورا از شوشتار طلب نموده بجای او
منصوب ساختند و حکومت شوشتار بکلب علی خان تفویض شد و بداریع
دوازدهم شهر جمادی الثاني وارد شوشتار گردید و دران بین سید فرج الله

خاص و مذهبی سوکار شد و در شوشتر اقامت نمود و یک پسر از او مختلف گردید میر سید محمد که بقصد تحصیل باصفهان رفت و بعد از استكمال روانه بلاد هندوستان و در آنجا ترقی بسیار اورا روی داد و بصفدر محمد خان خطاب یافت و شش سال قبل از این بایلچی گری بایران آمد و چون معاودت نمود وفات یافت و اولاد او درد زفول اند و در عصر فتح علی خان از اعاظم سادات میرزا شاهمیر و میرزا موسمن این میرزا عبد الله سابق الذکر بودند و میرزا حسین و میرزا محمد این میرزا حیدر و میرزا سلطان حسن و میرزا جعفر این میرزا ابوطالب بن میرزا جعفر بن میرزا محمد باقر و میرزا حبیب الله بن میرزا هاشم و میرزا شاه ولی بن میرزا کاظم و میرزا حسن خان بن میرزا شریف و میر رشید الدین محمد و از معارف اهل فضل و کمال آخوند ملا محمد علی این ملا جاکیر این حاجی خضرموکهی و او از اهل زهد و روع بود و در شیراز و اصفهان تحصیل فنون کمالات نموده بود و در میادی حال بهندوستان رفته بود و چون اوضاع آنجا مستحسن طبع مشکل پسند آن حضرت نیقتاد بسرعت مراجعت نمود و مدفن او در چوار مسجد جامع است و قاضی مجید الدین دزفولی تاریخ وفات اورا بدین وجه گفته *

* رباعی *

دیگر قصیده وفات آخوند * رونق بمنابع تقوی و علم نمائند تاریخ چه جسم ز خرد گفت افتاد * تاج از سراسر اسلام ز فوت آخوند دیگر آخوند مولانا فیض الله عصاره و او در فن طب و نجوم مسلم بود و رساله طب الائمه را با ذهبيه حضرت امام رضا علیه السلام حسب الاشاره فتح علی خان ترجمه نموده و مبلغ کمال مولانا ازان ترجمه معلوم میشود دیگر آخوند مولانا فخر او در اصفهان بخدمت آخوند ملا محسن کاشی تحصیل نموده بود و قاضی دران عهد قاضی معصوم بن قاضی عبد الرضا

معمرین و مردمان هوشمند اورا از شگفتان مفع نمودند و هم چنان بر عزیمت خود اصرار نمود و در عرض چهارده سال پل با قمام رسید و بعد از آن باندگ زمانی اورا باردوی معلی طلبیدند و دیگر بشوشتار مراجعت ننمود و فرصت مسکود نمودن رخنه پل نیافت و بمرور ایام و تمازی سنین و اعوام متزايد گردید و حکام بعد بسبیب اختلال اوضاع روزگار و کثرت عزل و نصب از عهده انجام آن بیرون نتوانستند آمد و چندین دفعه حال خرابی ولایت و شکنگی بند را بفواب مانگ رقاب عرض نمودند و مقرر شد که مهندسان و اهل خبرت از فارس بیامند و ملاحظه و برآورد نمودند و بجماعی نرسید لیکن حکام آن سلسله همه ساله بقدر مقدور آب بندی می نمودند که آب بالمرة منقطع نمی شد و قلیل حاصل صیغی بعمل میاوردند و فتح علی خان اراده نموده بود که قفوات کلوکرد را تدقیه و اراضی جویند را فاریاب نماید و مدقی اوقات مصروف آن داشت و نهر را که بمرور روزگار مطموس شده بود حفر نمود و سرکاران کدا علی بیگ یوزباشی بود و چون با تمام رسید و آبرا سردادند آبخور درانجبا بهم رسید که آب بزمین فرو میرفت و بمزرعه نمی رسید هرچند علاج آن متعذر نبود نهایت خان التفات نه نمود و بسعي کدا علی بیگ تنها از پیش نمیرفت و هم چنان ناقص ماند و در ایام فتح علی خان درویش غریب میر باقر نام وارد شوشتار شد و او را با سید نعمت الله ارادتی بود و همه روز بخانه سید حاضر می شد و نستعلیق را بسیار خوش مینمودست بدالان خانه سید برابر در بکتابه بسیار جلی لفظ یا کافی المهمات بدیوار بر روی کچ نوشته بود روزی خان بدیدن سید آمد چون آن خط را بدید تحسین بسیار نمود و از کاتب آن استفسار نمود و او در مجلس سید نشسته بود خان اورا نیکو پرسش نمود و چون از مکالمه او حسن تقریر و لطف ضمیر معلوم کرد اورا تریت کرد و آخر الامر ندیم مجلس

و حمام و عصارخانه و گویند این محل در روزگار قدیم شهر دقویوس بود و مقامی در کوه فردیک هست موسوم به هفت تنان و مشهور است که ایشان اصحاب کهف اند لیکن در کتب قصص مسطور است که مقام اصحاب کهف در فلسطین مغرب است و الله یعلم دیگر محل علی آباد متصل با آن باخ بی نظیر و محل دولت آباد و فتح آباد و علاوه دیگر باع خواجه که اصل آن طرح خواجه نصیح غلام بود و فتح علی خان عمارت متعدد و شبستانها و حمام بساخت و خیابانها در کمال تکلف از سرو نارنجه قربیت داد و اشجار کرم‌سیری و سود سیری از بلاد بعيده آنچه آورد و ثمار بسیار ممتاز خوشگوار قربیت نمود و حوضها و فوارها و داریستها جهت سیرگاه مردم که در موسوم بهار نارنجه بباغ می‌رفند قرار داد و آب آن بدولاب رومی جاری می‌شد و در هیچ بلد باغی با آن وسعت و زیست بفظ نرسیده و حکام بعد بر عمارت و زیست آن بسیار افزوده بودند اکنون همه آنها خراب و آن زمین غله کار است دیگر باع خان علی قلی و طواحين ماهی بازان و عمارت حسام آباد و حمام خان و اکثر عمارت قلعه و پل قیصر را که چنانچه سبق ذکر یافت خراب شده بود تجدید نمود پتقریب آنکه شاه‌پوری خان بن منوچهر خان فیلی و یوسف خان بن خلیل خان بختیاری با عساکر بجهت تمشیت عربستان وارد شوشتر گردیدند و در حین عبور جمعی کثیر از روسای فیلی در کشتی اژدهام نمودند و هرچند کشتیان تصرع نمود که عبور این همه بدفعه واحد ممکن نیست مسموع نداشتند چون بواسطه رود خانه رسیدند کشتی غرق شد و همگی بسیلاح فنا بتلف رسیدند و باین سبب فتح علی خان همت بتجدد پل گماشت و چون زیادتی آب مانع بود امر نمود که در بند میزان رخنه بشکافند که زور آب بطرف رود دو دانگه منحرف شود تا احساس پل قدیم منکشف و بالای آن کار توانند کرد دران وقت جمعی از

است یک مجلد ازان بپیاض رسیده و مقبول فضلای عصر گردیده و اکثر ایشان در ظهر نسخه اصل بخطوط شریفه خود تحسین نوشته اند و میر قوام الدین سیفی قزوینی از منظومات خود این قطعه نوشته *

* قطعه *

بحسیبک ذخیر السیدا الموسوی * فی بیان مفاتیح الشرایع کافیا
ففیه تمام الكشف عن مشکلاته * بطرز اندیق جاء للعی شافیا
و اشرق نور الدین منه بقمعه * من الله ابدی کل ما کان خافیا
و جبلیه اولی و آن رساله ایست مشتمل بر جواب هفتاد مساله از فنون
متفرقه وسائل سید علی فهادنی است و جبلیه ثانیه مشتمل بر سی مساله
از سید علی مذکور و رساله علویه مشتمل بر جواب مسائل شیعی علی حوزی
ورساله احمدیه مشتمل بر جواب مسائل مولی احمد بن مطلب برادر
سید علی خان مذکور و رساله در تحقیق قاعدة استخراج انحراف ادر جمیع بلاد
و کتاب طلسم سلطانی مشتمل بر فواید کثیره از علم هیات و نجوم و طلسمات
حسب الاشارة ابو صالح سلطان ترشیزی و کتاب تحفه السنیه فی شرح
التجنیة المحسنیه جسب الاشارة آخوند مولانا علی ابن علی النجیار برادر
آخوند ملا محمد سابق الذکر و آن کتابی دقیق است و سیاق آن مخالف
سیاق شرح والد است و آن کتاب الحال مطرح افظار مشتعلین این دیار
است دیگر حاشیه مدون بر مقدمات و افی و حواشی غیر مدونه بر مطول
خصوصاً بدیعیات و مدارک و مسالک و بعض کتب حدیث و رجال و معنی
اللبیب و خلاصه حساب وغیره *

فصل هیجدهم

فتح علی خان مردمی صاحب عزم بود ر انشای آثار عظیمه نمود
از آنجمله محل شاه آباد با آن عمارت پادشاهانه و باغات و بساتین و میدان

وله ايضا

از واقعه سید فردوس مقام

بر اهل بقاع ارض شد ماتم عام

روداد چه فوت بهر تاریخش شد

با آل عبدالرفیق شیخ اسلام

و حسب الوصیت در جوار مسجد جامع می‌فون گردید و بارگاه او در انجا معروف است و اورا هشت پسر بود از انجمله در حیات والد وفات نمودند سید فرج الله در حوزه شهر قیقده چهل و شش و سید نعمت الله در پیشاور هند پنجاہ و یک هردو بلا عقب و شش دیگر موجودند عبد الله مسعود این صفحات و سید حسین الحال در فجف اشرف ساکن است و سید محمد و سید مرتضی و سید طالب که در شوشتار اند و سید رضی الدین که در هندوستان است و سید مرتضی امام جمعه و جماعت است و این ضایع الاوقات را الحال ده پسر است سید ابوالحسن و سید جواد که در هندوستان اند و سید عبد الهادی و سید بهاء الدین و سید عبد الوحیم و سید علی اکبر و سید عبد المهدی و سید ابوتراب و سید محمد امین و سید عبد السلام و انچه ای الان بامداد توفیق زبانی در سلک تالیف کشیده رساله مدینة النحو است و حاشیه اربعین حدیث حسب الامر والد و رساله فارسی در تحقیق قبله شوشتار حسب الاشارة مرحوم اسفندیار بیگ و رساله در تحقیق حوزه و بعض فواید دیگر حسب الاشارة والی حوزه سید علی خان بن سید مطلب و رساله التحفة الفوریه باسم والد و آن ده مسئله است در ده علم و شرح صحیفه اسطراب در ایام اشغال شیخ ابراهیم بن عبد الله بن ناصر که الحال در دارالعلم حوزه مقتدي و امام جمیع است و شرح مقابیم الشرایع موسوم بالذخیر الرابع و آن کتابی جامع

جایدر فیلی بربیان رضوان شناف و بارگاه او در آنجا معروف است و ولد اکبر او سید نور الدین در جمیع مراتب مرقومه قایم مقام و نعم الخلف گردید *

* بیت *

زندگان است کسی که در دیارش ماند خلفی بیادگارش
و همه آنسو رشتها را منظم و مضبوط داشت و در حالت تعییر و فصاحت
گفتار یکانه روزگار بود و در شوشتر از والد ماجد و در اصفهان از فضای عصر
استفاده نموده بود و در سن طفولیت که بزیارت مشهد مقدس مشرف شده
بود بخدمت شیخ محمد حرحمه اللہ رسیده و آن عالی حضرت تفرس
فهم و ذکاو حسن عاقبت از ناصیه او نموده و اجازه عامه بخط شریف خود
جهت او نوشته و از مصنفات آنچنان است شرح قسم طهارت باطن
نخبه و ترجمه آن اخلاق سلطانی که حسب الامر نواب مالک رقاب شاه
سلطان حسین در سلک تحریر کشیده و رساله طهوریه ایضا حسب الامر
و رساله شکیات نماز و ترجمه حدیث وصیت هشام و ترجمه قصص الانبیا
و رساله فروق مشتمل بر فواید و نکات بسیار از علم لغت و بلاغت و او را سه برادر
بود سید حبیب اللہ که در صخرسن وفات نمود و سید شفیع قاضی و عقب
از او انان است و سید جمال الدین و یک پسر از او مختلف شده سید
مجید الدین که الحال در هندوستان است و تولک سید نور الدین در سال
هشتاد و هشت بود و در ذی حججه یکصد و پنجاه و هشت در شوشتر
بفردوس بربین رسید و قاضی مجید الدین بدینوجه تاریخ گفته * زیاعی *

در نوت مقرب خداوند غفور
شیخ الاسلام فخر سادات و صدور
با غایت حزن سال تاریخ آمد
شد محکمه و مسجد و مدرس بی نور

محمد باقر بن ملا محمد حسين سيد محمد شاهي و حاجي عبد الحسين بن خواجه کلب علي کريزي و قاضي نعمت الله بن قاضي معصوم و همه ايشان از برکات و انفاس شريفه آنحضرت استفاده نموده بودند وازان وقت الى الان جميع علمای اين نواحي بواسطه يا بدون واسطه نسبت تلمذ باآن جناب ميرسانند و نسب آن حضورت بدین وجه است واسط نعمت الله اين السيد عبد الله اين السيد محمد ابن السيد حسين اين السيد احمد اين السيد محمود بن السيد غیاث الدین اين السيد مجدد الدین اين السيد نور الدین اين السيد سعد الدین اين السيد عيسی اين السيد موسی اين السيد عبد الله اين الامام ابي الحسن موسی الكاظم عليه و على آبائه السلام و اين چنین نسب قليل الوسایط را علما آنساب عالي گويند و آنحضرت را مصنفات بسيار است شرح کبير تهذيب الاحکام مشتمل بردوازده جلد و بعد ازان تصرفات و بعض اختصارات نموده و شرح صغیر را که الحال معمول علمای حدیث است در هشت مجلد ترتیب داد و شرح استبصاراته جلد و شرح عوالي المؤالي دو جلد والانوار النعمانية دو جلد و نوادر الاخبار دو جلد و ریاض الابرار سه جلد و زهروالبیع دو جلد و قصص الانبیاء و شرح توحید صدوق و شرح احتجاج و شرح عيون الاخیار و شرح روضه کافی و شرح صحیفه کبیر و صغیر و حاشیه شرح جامی و شرح تهذیب النحو و شرح مغفی للبیب و رساله منتهی المطلب و هدیة المؤمنین و منبع الحیات و مسکن الشجعون و کتاب مقامات الفجاء و حواشی قرآن که آخوند ملا محمد نجار در سه مجلد تدوین نموده و حواشی نهج البلاغه و بر اکثر کتب حدیث و عربیت و اصول حواشی متفرقه نوشته و اکثر کتبی که در ایام اشتغال درس خوانده متون و حواشی همه بخط شریف آن حضرت است و در لیلة الجمعة ثالث و عشرين سال هزار و صد و دوازده در منزل

نایب الایاله و کارگذار بود نهایت ازاد و حسن اعتقاد با آنچناب بهم رسانید و اسباب زندگی از هر جهت بذخوری که لایق ارباب مرمت بود سرانجام نمودند و مسکن در جوار مسجد جامع معین داشتند و حاجی محمد تقی کلانتر کاروانسرائی دران محله ساخته بود آنرا جهت مدرس سید و مسکن تلامذه مقرر نمود و تمامی اهالی آنحدود حلقه ارادت آن بزرگوار را بگوش وغاشیه متابعت او را بدروش کشیدند و سلطین و صدور و حکام جمیع مقاصب شرعیه آن بدل وسایر بلاد قریبیه را از شیخ الاسلامی و نیابت الصداره و تدریس سرکار امامزاده عبد الله و تولید مسجد جامع و امامت جمعه و جماعت و امریه معروف و نهی از منکر با تحضرت مسلم داشتند و از هر چهت مطاع و مقبول گردید و مولد آنچناب در قریب صباغیه جزایر در سال هزار و پنجاه بود و در دارالعلم شیراز مدت نه سال بتحصیل علم مشغول بود و از شاه ابوالولی و میرزا ابوراهیم بن ملا صدر او شیخ جعفر بن کمال بحرینی و شیخ صالح بن عبدالکریم و سید هاشم احسانی و شیخ عبد العلی حویزی و سایر فضلا که در آن عصر در شیراز مجتمع بودند استفاده و اجازه حاصل نموده و بعد ازان در دارالسلطنه اصفهان مدت هشت سال از خدمت آقا حسین خونساری و مولانا محمد باقر خراسانی و مولانا محمد محسن کاشانی و مولانا محمد باقر مجلسی و سید میرزا جزایری و سایر مشاهیر بانواع فیوض بهره مند گردیده و آن حضرت بسیار کریم الاخلاق بود و به اقارب و ارحام همواره طریق مواصلت و مواسات می پیمود و اکثر ایشان در شوستر آنچناب ملحق گردیدند و مواعظ و ارشادات او بغایت مؤثر بود و بآن سبب محاسن شرع در شوستر رونق یافت و مردمان را بینای مساجد رغبت میافزود و آنچناب در هر محله یکی از اعاظم تلامذه را بامامت جماعت معین نمود چون آخوند ملا محمد بن علی النجار و ملا

میرزا قایی بیگ بود و تا اواسط ایام فتح علی خان معمرا شد و مدت حکومت و اخشوتو خان سی و هفت سال بود و در سال هفتاد و هشت در محل کوت که از املاک بیلاق او بود رفات یافت و اندیح عمارت قدیمه قلعه بنای اوست و بولی گاه صحرای کوکر ایضا از آثار اوست - او را پنج پسر بود فتح علی بیگ و اسلمس بیگ که در او آخر حال خطاب اصلانخان یافت و کلب علی بیگ و باداده بیگ و عباس خان بیگ و غلامان بسیار داشت مثل طهماسب آقا و بهمن آقا و جمشید آقا و بهود آقا و کرکین آقا و هرمز آقا که هریک در حد ذات خود امیر عظیم الشان بودند و اولاد و احفاد بعضی از ایشان هنوز در شوشتر اند *

فصل هفدهم

بعد از وفات و اخشوتو خان حکومت شوشتر بفتح علی خان پسر مهرت او مرجوع شد و در همان سال حسین پاشا بن علی پاشا والی بصره از عساکر سلطان محمد عثمان نلوهراسان شده بگریخت و بهند رفت و اهل جزایر که اعوان او بودند متفرق شدند و یحیی بیگ و حاتم آقا که از مخصوصان اقارب او بودند بشوشتر آمدند و عبد الغفور بیگ بن یحیی بیگ الحال در هندوستان و محمد سلطان حاکم بندر عباس پسر حاتم آقا مذکور بود و اورا در بصره و نواحی آن املاک بسیار بود که الحال در تصرف اغیار اند و سید نعمت الله جزایری نیز در این فترة بحکمیت آمد و سید علی خان بن مولی خلف والی حوزه با او روابطه بسیار داشت و او را با قامت حوزه تکلیف نمود و حسب الاستخاره بنا را با تقال بشوشتر گذاشت و میرزا عبد الله سابق الذکر کمال مکرمت و مراعات بمشارکه معمول داشت و فتح علی خان مربی اهل کمال بود و اسلمس بیگ بود او که در انوقت

شرف بیگ مطلع گردید تعصیب نموده خودرا باو رسا نیید و تمام آنچه داشت بلا مضایقه باو مبدول و کمر خدمت بر میان بسته انواع بندگی معمول داشت تا آنکه باتفاق ایلچی معاودت نمود و این خدمت مستحسن طبع نواب گیتی ستان افتاده انعامات و اکرامات فرمود و نقاره خانه باو بخشید که در صبح و شام بدستور خوانین نظام نویست دولت می کوفت ووارث او یک صبیه بود که در حبالة با داده بیگ بن و اخشنوکان بود دیگر پیر انجیری و او از ندهای مخصوص نواب گیتی ستان و بسبب او خانه نزول از شوشتر رفع شد و رقم اقدس بقید لعنت بود صدور یافت که عساکر منصورة که وارد شوشتر شوند در خارج شهر مغلل نمایند و ضعداً و رعا یا را از زحمت آسوده داشته باشند و باع شاه را که در اصل از خالصجات بود باقطع پیر انجیری بداد و هنوز درتصوف اولاد اوست و از معارف ارباب خیر درانوچت خواجه عزیز سابق الذکر بود و قنوات حمام مسجد الی رودخانه داریان از آثار اوست و قبل ازان آب از چاه میکشیدند و چون چندین سال است که آب از داریان مقطوع گردیده و بسبب کم آبی مردم زحمت می کشیدند حاجی علی بن شیخ محمد بن حاجی علی بن حاجی محمود جزایری و حاجی محمد علی ابن حاجی رضا بن حاجی عذایت الله کرکی باتفاق یکدیگر مبلغی کلی اخراجات و چاه قدمی حمام را که به مرور ایام بایرشده بود تدقیه نمودند و به نیک نامی این صدقه چاریه فایز گردیدند - دیگر حاجی عبد الله بن حاجی ولی که تکیه حاجی در صحرای کرکی از آثار اوست - دیگر حاجی عذایت الله مذکور و حاجی قطب الدین براذر او که ازان زمان الی الان شجره طیبه ایشان مثمر انواع متحامد و مفاحر و ناصیه احوالشان نقش پذیر مصروفه کم ترک الارل الاخر است و از معارف قزلباش بعد از نو روزخان بیگ سابق الذکر حاجی

تذکرگش شوشتار

و تعظیم بقدامیم رسانیدند و به مجلس پادشاه در آوردن و در همان مجلس اول چند کلمه با او مکالمه و قوت فضیلت او را معلوم کردند و دانستند که مفاظه با او بی صوفه و باعث خجلت و رسائی ایشان خواهد بود لاجرم طلبه جمعیت نموده دفعه در مجلس هزار و بیست و یک بود و قبل آن حضرت را شهید نمودند و این واقعه در سال هزار و بیست و یک بود و قبل از اشتهار حال مولانا افضل فضلی شوشتار آخوند ملا عبد الواحد که در او آخر حال مشهد مقدس انتقال دمیر نورالله ثانی شاگرد بیواسطه او بود و در زمان و اخشوخان سید رشید الدین در فولی به شوشتار آمد و خانه و املاک بساخت و او خوش نویس بود و فتح علی خان و ملا محمد تقی غسال و ملا محمد طاهر خورده فووش حاجی عبد الله باقلائی و سایر خوش نویسان آنوقت همه شاگردان او بودند و سید خلف پسر او داماد حاجی محمد تقی کلانتر بود و باین ذسبت بعد از افراض اولاد ذکور حاجی محمد تقی منصب موروثی بسید محمد صادق بن سید خلف رسید و بعد از او بخلاف او سید نعمت الله و اکنون با سید محمد حسین بن سید نعمت الله است و از معارف ایام و اخشوخان حاجی شرف بیگ بود که کاروانسرای بازار از آثار اوست و او بالاصل شاگرد جوائی بود که از کساد کار و کثیر اغطرز بهندستان رفت و در آنجا ترقی بسیار نمود و ثروت بی انداد بهم رسانید و از پادشاه و امرای هند قبول تمام یافت و در آنوقت ایلچی از ایران بهند رفته بود و نقوش بسیار همراه برده بود که از اولیای دولت آنجا اقامت و انعام قبول نکند و چون این معنی برطبع پادشاه و امرای هند گران آمدند مدتی در آنجا توقف فرمودند و بتقریب ضیافت وغیره اخراجات زیاده از حد بر او لازم آورند تا جمیع آنچه همراه داشت بمصرف رسید و بی نهایت مضطرب گردید چون

جاری میتواند شد و از قصدیع همه سال تدقیقیه قنوات فراغ حاصل خواهد بود و چون این پیغام بکلامتر رسید اهل خبره را درازجا حاضر ساخت و بنظر دقت ترازو و تحسین این رای نمودند لاجرم دهنه جدید ازانجا احداث و کورها را دست برداشتند و آثار آنهان شنیز موجود است *

فصل شانزدهم

آخوند ملا حسن علی شوشتاری در ایام و اخشتخاران بود نهایت اکثر اوقات را در اصفهان می گذرانید و در مسجد شاه امام جمعه و جماعت بود و او پسر آخوند ملا عبد الله حلوانی بود که شیعی بهاء الدین محمد و میر محمد باقر داماد و مولانا احمد ارد بیانی و سایر مشاعیر آن عصر نصیلت او را مقبول و مسلم داشتند و نواب گیتی سنان شاه عباس مدرسه ملا عبد الله را نزدیک قیصریه اصفهان باسم آن حضرت جساخت و بدعوت آنچه غایب موقوفات چهارده معصوم را که تا آخر آن دولت مستمر بود قرارداد و در آنوقت در باب تحقیق مذهب مناره و مساجد به فیما بین پادشاه ایران و سلطانی روم و اینک در کار بود و پادشاه اوزبک به نواب گیتی سنان ایلچی فوستاد که علماء صاراء الفهر را از حقیقت مذهب شعیه اطلاعی و این فیضت چنانچه از علمای آن مذهب احادی روانه این دیار شود که چگونگی را حسب الواقع اعلان و مواقع اختلاف بین الغریبین محتر شود آنگاه باستصواب یکدیگر تبعیع دلایل از کتاب و سنت و نظر در تحقیق حق و ترجیح راجع نمایند ممکن است که سبب رفع اشتباه و وضوح حق تواند بود و همگی فضای عصر حلت این مهم اهم آن حضرت را تصدیق و اختیار نمودند و باعزا و احترام تمامتر رزانه دیار اوزبک گودید و چون ببلده بخارا که پای تخت سلطان ایشان بود رسید علماء و اصراء و اعیان مراسم استقبال

آباد نمود و آبرا از حوالی شهر باراضی چغازیک ده شش هفت فرسخ
میشود جاری ساخت و آن اراضی را که موات و از بایرات قدیم بودند احیا
نمود و بطایف الحیل طایف عرب مهده و محماید و غیرهم که دران
اراضی صاحب ید بودند بیدست و دست تعیی و تطاول ایشان را کوتاه
نمود و قلعهها و بنوارهای مانند قلعه پاپی و افزونی و فیلی بساخت و رعایا
از اطراف جمع نمود و در آنجا سکنا داد و بذر و حیوان و سایر ادوات زرع
از خود بایشان بداد نا از خود قدرت بهم رسانیدند و در رفم پادشاهی که
در خصوص رخصت آن صادر شده باش فتح علی بیگ نوشته اند و باین
سبب فتح علی خان باختصاص دون سایر برادران متصرف گردید و ملا
کاسبی تاریخ آنرا بدینوجه گفته *

* شعر *

شاه عباس سکفدر تمکین	اندر ایام شاه عرش سریر
قاف تا قاف جهان زیر نگین	انسلیمان دوم کش زیبد
کس بود اطف ازل یار و معین	معدن فیض و وفا و اخشتاد
شد شریک از جهت آب و زمین	با محمد تقی نیک نهاد
نجف آباد زهر شاه دین	ساختند این ده و نامش کردند
از خرد قدوة ارباب یقین	کاسبی سال بناش جستم
نجف آباد به از خلد بربن	کرد نظاره سراپایش و گفت

و گویند دهنه نهر را ابتدای قنوات از بالای بند ماهی بازان برداشته بود
و چون مکرر انبوہ میشد و یک دفعه چندین نفر انسان و حیوان زیر انبوہ
بتلف رسیدند و کلانتر در علاج آن متختیر بود و این معنی شهرت کرد مولی
خلف اعمی برادر سید مبارک خان سابق الذکر بانی شهر حلف آباد
چون بشنید پیغام فرستاد که در ایام شباب بانحوالی بشکار آمده ام اگر دهنه
نهر را از سرکشی مقابل بقعة نوح بردارند باراضی چغاریک آب بسهولت

* زیاعی نیز نوشته *

اورنگ نشیمن هفت یادم کوده
وز لطف خطاب خانه زادم کرده
چون جام جهان نماست دل شاهانرا دافعه
و اوشا عربی بی نظیر بود و اکثر اشعار اور باعیات است و این زیاعی نیز
از اوست *

* زیاعی *

یارب تاکی بهار و دی خواهد بود
سال و مه و هفته بی بی خواهد بود
تاکی کافر بعیش و معمن بعد اباب
اینروز قیامت قو کی خواهد بود
و این زیاعی را در وقت سکرات گفته *

* زیاعی *

پیمانه چه پرشد بضروری رفتیم
ین وادی محنت بصبوری رفتیم
عمری گذراندیم چه روش خردان
صد حیف که عاقبت بگویی رفتیم
و ملا محب علی کاسبی شاعر نیز دران عهد بود و او مردی درویش قانع طریف
زیرک سخنور حاضر جواب بود و بکسب جوانی مدار میگذرانید و با میرزا
صایب ملک الشعرا عصر ظرافتها و سخنان شیرین داشت که مابین
هردم مشهور است و در مدح و اخشنو خان و هم چنین علی پاشا بن
افراسیاب دیری والی بصره و حسین پاشا پسر او قصاید بسیار دارد که
در دیوان او مذکور است و مفہوم درانوقت ملا عیدی محمد بود که بعض
تقاریم کهنه و آثاری که از او مشاهده شده دلالت بر کمال قوت او در فن
استخراج و احکام دارد و از او یک پسر مانده بود ملا ابوالقعن که بقندهار
رفت و درانجا سکنا نمود و خبر او منقطع شد و کلان تر در آن عصر حاجی
محمد تقی سابق الذکر بود و او مردی بغایت کریم الاحلاب بود و حق تعالی
با او عنایتی خاص داشت و تمامی امور این حدود برای و صوابدید
او اندظام پذیر بود و بسیار معمر شد و از آثاری که از او در میان است حقیقت
حال او معلوم می تواند شد و بشرایخت و اخشنو خان احداث قریه نجف

محمد شریف (رسید) و از او یک پسر ماند ملا هادی که بجهانی فوت شد و احمدی از او مختلف نمودید و گویند روزی مولانا و شیخ علی بن سلیمان بحرینی در مجلسی مجتمع بودند و این سخن بزبان شیخ چاری شد که مردم شوشتر در اصل عرب بوده اند و بسبب مجاورت عجم عجم شده اند و اهل بحرین بعکس مولانا گفت بفابر این ما و شما از جمله مسو خانیم و از مصنفات آخوند شرحیست بر استبصار و کتاب سوانح البال مشتمل به نتایج افکار آنچنان از فنون علوم و شعر و انشاء وغیره و ازانجا مبلغ فضل آن حضرت معلوم میشود *

فصل پانزدهم

وزیر در عهد والخشتون خان حاجی محمد شریف بن آقا قاسم ابن آقا علی بود و او مردی بغاایت سعید و خیرمند بود و آقا هدایت الله ابن آقا نعمت الله از اقرب سببی او ملاکی از او بهم رسانید و به ارد و رفته با ولیای دولت عرض نمود که وزیر شوشتر نا بینا شده و امور وزارت مختلف است و رقم مطاع باسم خود صادر نمود و در مراجعت بخونسار که رسید آزار چشم او را عارض شد و بشوشتر که رسید نایینا شده بود و او در مباری حال بهندوستان رفته بود و با اورنگ زیب پادشاه هند نهایت اختصاص و تقریب داشت و در حین ترخص وعده مراجعت کرده بود و چون بسبب کویی از وفا بان وعده و معاودت هند عاجز بود و لاجرم در شوشتر توقف نمود و او رنگ زیب او را تفقد نموده مکتوبی در کمال ملاحظت باو بفرشت و وجهی معتمد به از نقوی و امتعه جهت تدارک احوال او فرستاد و بحضور طلبید و آقا هدایت الله این ریاعی باو فرستاد *

زخاک مرا دهند تا گشتم دور شد دیده ام از مشت پشیمانی کور حب الوطنم کشید ورنه هرگز عاقل ذرود بپای خود زنده بگسوز

او میرسانیدند و او بفراغت روزگار می گذرانید و از هدایا و صلات اهل دنیا امتناع می نمود و ممنوع است که مولانا شبی وعده میهمانی با میرزا عبد الله داشت و طرف مغرب ابر و باران شد و آخوند را بسبب شکستگی و ضعف باصره حرکت متعذر شد آدم بخدمت میرزا فرستاد که عذر خواهی وعده را منفسخ نماید میرزا گفت هرگاه آخوند از آمدن متعذر است پس التماس آنست که امشب دران سرکار طعامی طبیخ نشود که ازینجا خواهند آورد و چون عادت آخوند را میدانست که بعد از نماز عشا بلا فاصله عشا تناول می نماید خدمه سرکار میرزا در بردن طعام و افسرها بمنزل آخوند تعجیل فمودند چون مولانا از نماز فارغ شد طعام در نماز خانه حاضر بود چون افتتاح بملح سفت است و اتفاقاً نمک فراموش نمودند آخوند بخاریه امر نمود که نمک بپاره رفت و بغایت دیر کرد و هرچند او را آواز دادند جواب نشفیدند خاتون برخواست که ببینند بر سر جاریه چه آمده او هم رفت و نیامد و جواب نداد آخوند متحیر شده از عقب ایشان برخواست کردند چند درانجا بود که هر لحظه بر طعام هجوم می آوردند آخوند احتیاط نمود اطعمه را از نماز خانه بوثاقی دیگر که نزدیک بود نقل نمود - و در را به بست و بطرفی که ایشان رفته بودند برفت دید که چاریه و خاتون نمک بر گرفته می آیند و مقارن این حال نماز خانه که در کنار رود خانه بود منهدم و اساس آن با آب رفت شکر کنان بوثاقی دیگر نشستند و طعامرا تناول نمودند و قرآن آخوند که در نماز خانه بود از صدمه افتادن عمارت با نظر رود خانه پریده بود علی الصباح مردمی که از صحراء شهر می آمدند آنرا دیده شفاختند و بصاحب رسانیدند و آنچه با بر پسری بود ملا محسن از شاگردان ملا محسن کاشی مشهور باخوند فیض و در عذفوان شباب در ایام حیات پدر وفات نمود و متروکات آخوند بهمشیره زاده او ملا

شده بود و اهالی خوزستان از تشویش آسیب مجاورت رومی این شده بودند و نعمتی اوقات را بتقاضن و تکلف و کسب آداب مستحسنفه مصروف میداشتند و شیخ الاسلام آنوقت شیخ عبد اللطیف جامعی عاملی بود که مسلم فضلای آفاق بود و در سال هزار و پنجاه و فات یافت و مقارن فوت از شیخ جواد کاظمی که در حوزه بود بشوشتر آمد و هنوز فناوی و سجلات و اجازات آن و مجتبه بی نظیر در دست مردم هست و بعد از آن شیخ الاسلامی بشیخ محبی الدین بن شیخ عبد اللطیف و از او بمیسر محمد عیسی بن میر صدر الدین قرار یافت و قاضی عبد الرضا نبیره قاضی عبد الله سابق الذکر قاضی بود و از اعاظم سادات عالی درجات میرزا عبد الله بن میر سید علی بن میر محمد باقر بن میر سید علی صدر و میرزا ابوطالب و میرزا هاشم ان میرزا جعفر بن میر محمد باقر و میرزا حیدر بن میر شرف الدین حسین بن میر سید علی صدر و میرزا کاظم بن میرزا طاهر بن میرزا محمد بن میر عید الوهاب و از معارف فضلا آخوند خواجه افضل مذکور و باع عبد الله زین را که در اصل از خالصجات دیوان بود باقطع او داده بودند و هنوز در تصرف اولاد او باقی است و اخوند ملا عبد الرشید بن ملا ذور الدین طبیب که باعچه اخوند از آثار اوست و او مردی زاهد مفروی بود و در مبادی حال به قدرستان رفته بود و با سید نظام الدین احمد شیرازی حاجی داماد قطب شاه والد سید علی خان شارح صحیفه وبا مولانا فرج الله دز فوای که در انجا نهایت شهرت و اعتبار داشت مربوط بود و از ایشان استفاده سومایه زندگی نموده مراجعت و مدتی در شیراز توقف نمود و در انجا جمعی از آگاهان حلقة ارادت او را بگوش کشیدند لاجرم مولانا همواره تابستانرا در شیراز و زمستانرا در شوشتر بسرمی برد و مریدان در هر دو بلد ببعض اتفاقات آخوند تجارت می نمودند و منافع و ارباح آنرا بسرگار

ایشان بود و او برادر منصور خان و ذوالفقار خان بود و گویند چون بعوالی شوشتار رسید در خارج شهر نزول نمود و سادات و اعيان ولایت بخدمت او شتافتند از آخوند ملا افضل ابن عبد الله صراف که در جمیع فنون کمال خصوصا ریاضی و احکام نجوم سرآمد بود استفسار ساعت سعد جهت دخول بلد نمود و خواجه اختیار طالع عقرب با سایر خصوصیاتیکه در آنوقت مراعات آنها ممکن بود نمود و سلطان در همانجا چند روزی انتظار آنوقت مختار کشید و آخوند گفته بود مقتضای این ساعت آنست که سلطان زیاده از صد سال درین ولایت حاکم باشد و این حکم بر وجهی مقرر بتصویب اتفاق افتاد و در زمان او کوکین بیگ کرجی و ایلدرم بیگ چرکس با توابعین به شوشتار آمدند و ارقام پادشاهی در خصوص مواجب و مرسومات ایشان صادر گردید و کوکین بیگ میر شکار باشی مشار الیه گردید و قبل از او میر شکار باشی طهماسب بیگ بود که قلعه طهماسبی از آثار اوست و ریش سفیدی قشون و حل و عقد امور ولایت با سلسله جغذا و سایر طوایف قزلباش بود و مهتر ایشان نوروز خان بیگ که باع زیر دروازه عسکر از آثار اوست و واخشتار خان با آب و زمین و آبادی و تثیر زراعات و اشجار و ترفید رعایا سعی بسیار نمود و در مالوچهات دیوانی توفیرات کلیه بهم رسانید و این خدمت از او مستحسن طبع پادشاه افتاد و چون بسفر قندهار ماهور گردید و در آنجا نزد ذوالفقار خان برادر خود که والی قندهار بود خدمات نمایان بتقدیم رسانید در حین مراجعت که در اصفهان بشرف بسلطبوسی رسید بخطاب خانی سرافراز گردید و مواجب و ملازم بدستور سائر خواندین نظام مقرر شد و در آنوقت مردم شوشتار را وقت بسیار خوش بود و روزگار بفراغت می گذرانیدند و همه کس بفکر تحصیل معرفت و کمال بود و در آنوقت صلح مابین سلاطین روم و ایران منعقد و سفر بین الدولتین بسته

و یکغاز بیکی فلوس بچای آن گذاشت درویش از مشاهده ایتحال بسیار رشگفت و انواع مددح و ثنا گفت و روی بهمراهان خود نمود که انشاء الله فتنگست و فال ما خیر است و کار ما پیش است و اینچه را حضرت شهرباری کرامت فرموده است برکت کیسه و سیاه رو سفیدی ما خواهد بود و شکر کنان بیرون رفت کلانتر در جزو کس بتعاقب فرستاد که تغییش گفتموی او نمایند معلوم شد که چون ازانجا بیرون رفته بود زیاده ازانچه در حضور سنتایش نموده بود دعای خیر میگفت و مطلق سخن منافقی از او بظهور نویسید شهرباری گفت که عرض من استعلام حقیقت حال درویش و امتحان او بود نه آیا در عزیمت خود رسوخی دارد و این کار دشوار از او مذمثی می تواند شد یا نه معلوم شد که می تواند اینگاه از خالص خود مبلغی ^{که لایق مردمت او بود} فرستاد و سایر ارادات توفیق را ترغیب و تحریک نمود تا بازهم رسید و مبلغها از اخراجات فاصل ماند که ملا حسینی طواحين و دکایین بساخت و املاک بخرید و تاریخ بنای پل را بدینوجه گفته اند *

این پل از جبه حسینی شد قمام

و در ذیحجه هزار و سی و هشت شوالی سلطان چرکس حاکم شد و بعد از شش ماه وفات نمود والله و یاری سلطان پسر او حاکم شد و چون کوک بود عم او به روز بیگ بنیابت او سه سال بسر برد و بعد از او بابا سلطان پیغمبر ما فایب و وکیل بود و بهرزو بیگ مذکور بحکومت آمد و طول نکشید *

فصل چهاردهم

در ربیع الاول چهل و دو و اخشتتو سلطان غلام خاصه شریفه حاکم شد و قبل ازان ششپر قورچی بود و قا آخر دولت صفویه آن منصب بر سلسله

نازانو گاهی هر دو دست تا آنکه هر دو پا را بدهن آن داد مار او را کشید
 بیک قلاچ تا ذاف او فرو برد مارگیور مضطرب شد هر چند دست و پا زد که
 خود را بیرون کشد نتوانست شروع بفریاد کرد و مردم گویختند بیک قلاچ
 دیگر تا سینه او کشید تا تمام او را فرو برد و بدرخت کناری که در آنجا بود
 خود را نگ ریچید که آواز شکستن استخوانهای او بگوش احاضر ایشان رسید
 و ازانجها با هریز سرازیر شد فی الفور مردم جمعیت نمودند و بچوب
 و خاک راه کاهریز را مسدود ساختند و بایر شد و انکنار از نفس مار خشک شد
 و درین واقعه شوشتار خواجه عزیز از کلانتری معزول و بالآخر بحاجی
 محمد تقی بن حافظ شمش الدین مرجوح گردید و هنوز در سلسله ایشان
 باقی است و در سال هزار و هشت محمد سلطان جغنا حاکم شد و مدت
 او دوازده سال بود و بعد از فوت او علی سلطان برادر او پانزده سال و در
 عهد او پل خواجه شاهعلی بنا شد و لفظ خواجه شاه علی تاریخ است
 و بعد از او طهماسب سلطان ولد محمد سلطان مذکور سه سال حاکم بود
 و در ایام او بنای پل کرکر باتمام رسید و قبلاً ازان مردم از روی بند میزان
 ترد می نمودند و باقی پل ملا حسینی مردمی درویش بیروزگار پیشان
 حال بود و چون این اراده کرد بهره که اظهار نمود او را نمسخر و ملامت
 میکردند تا آنکه بطرف افتاده کمر عریمت بر میان بست و توفیق الهی
 امداد نموده باتمام رسانید و ذکر خیر او بروزگار باقی ماند و گویند روز اول
 نه تصمیم عزم نمود بر سرم نیازمندان طبقی از گل و نقل بدست گرفته بود
 که خود را بصاحبان مروت عرض و استمداد نماید چون حاجی محمد تقی
 کلانتر از هر جهت یگانه عصر بود بر سرم تیم ابددا به محباس او در آمد
 و بدعما و ثنا لب بکشود و طبقی را پیش او بنهاد چون بر مدعما واقف شد
 او را بسیار تحسین و یک مشت گل و یک مشت نقل از طبق برداشت

برگرفته روانه حوزه شد و مهدی قلیخان با سپاه از اب عبور نموده داخل قلعه شدند و اهل قلعه را هر یک فراغور حال فوازش نمودند آقا علی که کاتب عوایض بود وزیر شد و هنوز این منصب در خاندان رفیع البنین ایشان باقی است و ملک سبز آب باقطع میر جهانگیر داده شد حتی استاد جمال بنا را که در قلعه رخنه گیری می نمود معمار باشی و اراضی جمال آباد را که الى الان در تصرف اولاد اوست اقطاع نمودند و برخواجه عزیز کلان تر و خواجه نجم الدین که خدای بلد موادخدا و مصادره بسیار واقع شد و چون حسب الامر الاعلی مقرر شده بود که مردم را تبعیغ بدهند و بی تقدیری ضعفا و رعایا معلوم مهدی قلی خان شد باستدعا مشارا ایه نسق ایشان بپیش تراشیدن قرار یافت و سیور غال سادات تا هفت سال مقطوع گردید و این وقایع در سال هزار و دو بود و مهدی قلیخان شش سال در شوشتر بود و آثار خیر بسیار از او باقی ماند ازان جمله عمارت قبیلی امامزاده عبد الله و قویه مهدی آباد که وقف آن سرکار است و حمام زنانه مسجد و دکان رنگخانه که وقف سرکار رسید محمد بازار است و کمترین وقف نامه بهر چمیع قضات و معتبرین عصر دیده ام و عمارت براء بن مالک و عمارت بشوان عقیلی با خیابان نارفج و حرض دوری و قابوی بیرونی قلعه و طرح بازار شوشتر و ساختن دکایین باین هیئت و کاهروزی احداث نموده بود که از رودخانه ما فاریان ببازار منتهی میشد و این کاهروز در زمان و اخشتخاران مسدود شد بتقریب اینکه مار بازی از لرستان فیلی آمده بود و مارهای بسیار بزرگ و کوچک داشت و ازان جمله مار بزرگی داشت که باریک الاغ بود روزی در بازار معز که نمود و ابتدا با مارهای کوچک قدری بازی کرد و بعد ازان مار بزرگ را از جوال بیرون آورد گاهی دست خود را تا بازو بدھن او میکرد گاهی پا را

و قاسم علی سلطان ايضاً یکسال و مخصوص خان ذو القدر ايضاً یکسال و محمد سلطان براذر خلیل خان افشار سه سال و قوچ بیدگ دوملو دو سال و محمد سلطان دوملو ايضاً دو سال و حسین قلیخان شاملو یکسال و سید جماز عرب دو سال و هنوز اولاد و املاک او درانجا باقیست و قیاس سلطان استجملو یکسال و عیسی خلیفه ايضاً یکسال و ایغوت سلطان دو سال و میرزا علی بیدگ یکسال و در هشتاد و پنجم میر رشید الدین بن میر عبد الوهاب سابق الذکر حاکم شد و مدت او یکسال بود و بعد از او دهدار سلطان چند روزی و شاهویردی سلطان کندزلو یکسال و علی سلطان ولد خلیل خان افشار سه سال و احمد سلطان افشار دو سال و خسرو سلطان افشار ايضاً دو سال و شاه دیردی خان کندز اوهشت سال تا آنکه مراد آقای جلو دار باشی آمده او را مقتول ر چند روزی حکومت کرد تا درود غیاث بیگ نایب فرهاد خان و او هم چند روزی بیدش نبود و در این بین سید مبارک خان بن سید مطلب والی حوزه بتحریک سادات و اعیان شوشتار لشکر کشیده بیان و قفعک خارج درب عسکر نزول نمود و اکثر مردم ولاست بمذابت سادات سرتسلیم پیش نهادند و معدودی از خواص در قلعه مخصوص گردیدند و عرضه مشتمل بر چگونگی احوال بصحبایت میر جهانگیر کتوندی بخدمت نواب گیتی سtan عباس انفاذ نمودند و امیر جهانگیر در عرض چهار روز از راه بختیاری با ردو رسید و مراتب را بالمشافهه فیض عرضه داشت نمود و حسب الامر الاعلی موافق هفت هزار نفر از قشون رکاب بسر کردگی مهدی قلیخان شاملو چهت دفع سید مبارک خان و تنبیه اهل شوشتار روانه شدند و بموعده هفت یوم وارد گردیدند و شب بیغیر در صحراei سرکشی کنار رودخانه نزول نمودند و خیمه کشیدند و همه خیمه های ایشان زنگاری بود علی الصباح که سید مبارک مطلع شد فی الفور قشون خود را

بن محمد بن جعفر بن محمد بن علي ابن زيد بن قاسم بن علي بن موسى الكاظم و سید حسین بن ابی الحسن از کبار سادات و اصحاب مقامات عالیه بوده و بارگاه او در شوشتر در حوالی باغ بر جعیار معروف است و کرامات بسیار از او بظهور رسیده که فیمابین اهالی انجا مشهور و در السنه و افواه مذکور است و این سلسله را با مشایع میانات موافقات و قرابت سببی است و شیخ محمد شفیع بن شیخ مجدد الدین بن شیخ خلف بن شیخ مجدد الدین که الحال از اشرف زمان و چراغ افروز اندوه مان است از بطن صدیقه قدسیه سید قاسم مذکور است *

فصل سیزدهم

در سال فیض و سی و دو مهدیقلی سلطان ولد قذفرا سلطان بحکومت شوشتر آمد و مدت ده سال حاکم با استقلال بود تا آنکه برادر او سوندر بیگ او را غاییع ذموده یکسال حکومت کرد و بعد از او کچل اشار در سال حاکم بود و در نهضت و چهل و پنج حیدر قلی سلطان حاکم شد و سه سال مدت او بود و سید محمد عرب هشت سال و اولاد و املاک او هنوز در نواحی رامهرمند باقیست و بعد از ابوالفتح سلطان سه سال بود و در پنجاه و پنج القاص میرزا ابن شاه اسماعیل بشوشتر آمده و حسن بیگ فامی حاکم بود و چون القاص میرزا از برادر خود شاه طهماسب روزگردان بود مردم شوشتر بدعوت میر عبد الوهاب مذکور او را بشهر راه ندادند و در واژها را بسته اسپاب حصار آمده کردند و چون دید که کاری نمی تواند کرد توقف نموده روانه وز فول شد و در انجا نیز راه نیافته روانه بلاد روم گردید و در پنجاه و شش سید بیگ حاکم شد و چهار سال مدت او بود و بعد از او رستم سلطان ارشلو سه سال و سیف بیگ دو سال و امیرخان ترکمان یکسال

داؤد بن سید رکن الدین خداداد بن سید شهاب الدین حسن بن سید شرف الدین حسین بن سید شهاب الدین احمد بن سید شمس الدین محمد بن سید صدر الدین علی بن سید شهاب الدین احمد ابن السید عبد الله بن موسی الكاظم علیه السلام و سید رکن الدین خداداد در محله دشت خروج مدفون است و این مقابر که دران حوالی مجتمع شده بسبب مجاورت آن بزرگوار است و در تذكرة مدافن بسیاری از ایشان در قریه کوکر مذکور شده و الحال حقیقت معلوم نیست و متحتم است که شیخ شمس الدین گل چشم که سابقاً ذکر شده سید شمس الدین محمد ثانی از همین ساسله باشد چه نظام قطعه تاریخ او را در اعداد سادات معروف نموده است و هم چنین سید قطب الدین که در حوالی عبد الله بانویه است و محل تلغر از محل مرغوبه این بلاد است که بحسب آب و هوا و نیکی محصولات خصوصاً تنباکو کمال امتیاز دارد و مکان آن بسبب احاطه جبال بغایت حصین است نهایت بسبب کثرت تغلب و قدری اولی الامر و ضعف سادات آنجا از رفع بیحسابات اکثر اوقات خراب و بیرونی است و ترکتاز اکراد والوار که دران جوار می باشد مزید علت شده معمولی از آنجا بعمل نماید و باین جهت احوال سادات بغایت مختل و در امور معیشت خود معطل اند حق تعالی فرمان فرمائی عادل کوامت فرماید که حق را بمستحق ایصال و ظلمه و متغلبان را قلع و استیصال نماید بهنه و جوده و سادات تلغر را با سادات حسینی قرابت سببی است و نسب ایشان بدین وجه است سید صادق بن سید محسن بن سید قاسم بن سید حبیب الله بن سید شمس الدین بن سید رضی الدین بن جلال الدین بن فتاح بن اسد الله بن جلال الدین بن رضی الدین بن اسد الله بن هاشم بن رضی الدین علی ابن هاشم بن علی بن حسین بن ابی الحسن بن ترجم المذکور ابن الحسن

و زارعین آن محل از طایفه شالو و مالو و سایر طوایف بوده اند که الحال در محل دیگر وان فیمابین کوهکیلو و بختیاری سکنا دارند و اخلاف ایشان الى الان طوق ارادت این سلسله علیه را زینت رقه احوال خود میشمارند و همه ساله که سادات بعقول سرکشی وارد خانهای ایشان می شوند هر یک بقدر وسع و استطاعت از خالصه خود چیزی برسم هدیه بسرکار ایشان میرسانند و باوجود نثرت حوادث و فتن که در اعصار لاحقه در همه جا خصوصا دران سرحدات سنوح یافته و انقلاب کلی که در همه اوضاع بظهور رسیده در استمرار این وظیفه بهیچ وجه خلی رونداده است و چشممه قیلاستان که دران محل واقعست از قدیم از متعلقات آن سرکار است و در رقم امراضی شاه طهماسب ماضی مورخ بسال نهصد و پنجاه و دو که باسم سید محمد تلغیری صدور یافته و در آنجا میرو اسد الله تصحیح نسب ایشان نموده است چشممه قیلاستان مذکمله موقوفات محدود شده و اینکه الحال متمر شده که تیولداران همه ساله وجهی از آنجا باز یافت مینمایند از جمله بدع حادثه است و در پروانچه قدیم باسم سید عزالدین و سید شهاب الدین احمد که الى الان باقی است مورخ بسال هفت صد و بیست و شش عصارخانه و بستانی و قری و مزارع بسیار تفصیل یافته که الحال اکثر آنها معدوم و بهیچ وجه حقیقت آنها معلوم نیست و از اکبر این سلسله سید منحسن تلغیری است و نسب سید محمد مهدی که الحال سلاطه اندودمان است براین وجه است سید محمد مهدی این سید شاه منحمد بن سید نعمت الله بن سید شاه منحمد بن سید فخر الدین بن سید منحمد بن سید محسن بن سید ناج الدین علی بن سید شمس الدین منحمد بن سید فخر الدین علی بن سید شرف الدین منحمد بن سید فخر الدین علی بن سید قطب الدین عبد الله بن سید نصیر الدین احمد بن سید عز الدین

غالب بود و چهت حفظ ناموس ظاهر و پیش رفت بعضی امور متخلف باخلاق حکام و اصراء بود و نقارة خانه و دورباش و سایر امور امارت را فرو گذاشت نمی نمود و جمیع امور شرعی و عرفی این ولایت حسب الحکم سلاطین وقت برای زین و حکم مذین او منوط بود و هیچ احده را مجال مخالفت و عصیان نمود و در رفع بدوع و تحمیلات و تزفیه احوال ضعفا مساعی مشکوره مبذول و در جمیع موارد سخن او مسموع و مقبول و در ایام سلطنت شاه طهماسب ماضی مدتی حاکم شرع و عرف و ز فول بود *

فصل دوازدهم

سادات تلغیر بسید عبد الله بن موسی الكاظم عیه السلام نسب میوسانند و اسلاف این سلسله همگی از معارف* اهل معرفت و حقیقت و کبار مشایخ طریقت بوده اند و سید احمد ملقب بشیخ تلغیر از نجف اشرف بشوشتار آمده و اراضی احشام عقیلی را از مالکان شرعی آنها فموده و به موجب صریح الاملاک سادات مرعشی بعضی اراضی مزبوره را اولاد و احفاد مشار الیه بموضع استکی و بدیل و غیرهم فروخته بودند و بعضی دیگر در تصرف ایشان باقی مانده بود تا آنکه در سال نهصد و اند میر اسد الله صدر همکیرا از مشار الیهم خریداری و بخود منتقل ساخت و چیزی که در تصرف سادات تلغیر باقی مانده همین محل است که الحال بگوشه تلغیر معروف است و هفت نفر از بزرگان این سلسله در انجا مدفون اند و انچه از بعض آثار قدیمه و پر انجات سلاطین سلف معالوم میشود آن است که دران سرکار موقوفات و رقبات بسیار بود که همگی برایشان معاف و مسلم بود و تولیت آنها دست بدست بدشون مراوح بایشان تعلق داشت و خدمه

که در دهان بوزگیبا مشعله اهوز دیباي مکومتزا طراز اند و میر عبد الوهاب در سفر ایروان در خدمت نواب گیتی سلطان شاه عباس بود و بعد از فتح بلد انجقه دران یورش کتاب بدهت آمد بعده پادشاه همکیبا با آنچه کتاب بخشدید و آنچه کتاب را حیات نموده از دست قشون استقداد نمود و بعد از قم و نشستن غبار فتنه مردم آنجا را طلبید و کتابها را باشان نشان داد هرچه صاحب آن بهم رسید بصاحب تسلیم نمود و انجقه بیصاحب بماند نگاه داشت و با نضمam کتبی که از خود و از آبا و اجداد کوام داشت همکیبا وقف نمود و مجموع دوازده هزار جلد بود و وقف نامه مشتمل بر تفصیل اسمی این کتابها با جمیع خصوصیات از خط و کاغذ و رنگ جلد و تاریخ کتابت و نگیر و شروطیکه در متن وقف اعتیار نموده بود قلمی و اندرودی بسیار وسیع از عمارت خود چهت کتابخانه معین و از املاک خالصه خود همه ساله و جهی معتدله چهت تعمیر کتابخانه و مرمت کتابها و وظیفه متولی آن وقف گردیده قرار داده بود و بمور ایام همه آن سرشنده متحقال و کتابها متفرق و اکثر بدلاد بعيده افتاده و این فقیر در بلده بروع آذریاچان از کتب و قرآن میر عبد الوهاب حاشیه میتو سید شریف برشوح شمسیه دیدم که بفشن و خط و مهر میر عبد الوهاب شناختم و از مرحوم والد خود شفیده ام که در مکه معظمه بدکان کتاب فروشی که نزدیک باب السلام است جلدی از کشاف دیده بود و کتاب فروش میگفت از شخص مصری است که از مصر آورده و قلیلی ازان کتب الحمال نزد طبله ابن بلد باقی است و انجقه از اینها بنظیر آمده همه نسخهای خوشخط صحیح مذهب محشی که طبع را از مشاهده آنها نشاط و ذهن را از مطالعه آنها نهایت انبساط حاصل میگردد و بمضمون آن آثارنا فزل علینا فانظروا بعدنا الى الاثار هر یک از علوشان آن عالیشان نشان میدهد و آنحضرت را مروت و فتوت در طبع

شیخ نمود و میر خیات‌الدین باهانت از مجلس بیرون رفت بعد از چند روزی استعفا و رخصت معاودت شیواز حاصل نمود و تصدیق شیخ علی مذکوب صدارت بمیر معز الدین اصفهانی و بعد از او بمیر اسد الله مرجوح گردیده و او را دو پسر بود میر سید علی صدر که آخر الامر از صدارت استعفا و اختیار تولیت روضه رضویه نمود و میر عبد الوهاب و ایشان در ایام حیات والد ماجد و بعد ازان در تعمیر املاک موزوئی و احداث املاک جدیده از زیاده کوشیدند و در محل احشام عقیلی و اراضی جلکان و شاهولی و چمچه کران و لبانستان افهار متعدده از رودخانه بود اشتند و باراضی موات جاری ساختند و رعایا و زارعین از اطراف جمع نمودند و قلعهای و دهکدهای و بنوارها ساختند و بساتین و باغات مرغوب بعمل آورند و مالوچهات همه اینها حسب الارقام سلاطین بسیور غال ایشان مقرر بود و از همه جهت معروف القلم بودند و هر یک از حکام و عمال که با این سلسله علیه در مقام معارضه کجا کجی پی در آمدند بمحض مون حدیث سخن بتو عبد‌المطلب ما عادنا بیست الا و خوب و لا عارانا کلب الا و جرب منکوب و مخدول گردیدند و هوچند روزگار غدار خلف زادگان ایشان را ازان استعداد اندخته و املاک ضیاع ایشان بر وثق سابق نیست و مدلول الناس بزمانهم اشیعه مفهم بآبائهم از اکتساب بعض فضایل و ادراک مرتبه رفیعه ابا و اجداد متقاضراند و رغبت ایشان بسیر و شکار و فتوح سپاه گیری بیشتر است لیکن ذجابت ذاتی و فطرت اصلی و همت و فرزانگی ایشان بمحمد الله خلل پذیر نیست و اهالی این حدود از برکت وجود ایشان بانواع فیض مستفیض اند و از اعظم معارف ایشان الحال میرزا عبد الله بن میرزا شاه میر بن میرزا عبد الله بن میر سید علی ابن میر محمد باقر بن میر سید علی بن میر سید اسد الله و میرزا عبد العالی بن میرزا محمد بن میرزا جعفر حیدر سابق الذکر

گردیده بود و باین سبب از استعمال موکب جلال و اقامه مراسم خدمت عاجز مانده بود تا آنکه حسب الامر مقرر شد که اورا در متحفه نشانیدند و در مجلس پادشاه حاضر نمودند و چون وفور سعی او در ترویج مذهب معلوم پادشاه شده بود اورا بغايت معظم و محترم داشت و املاک و رقبات قدیمه و جدیده باو و گذاشت *

فصل یازدهم

میر نور الله را دو پسر بود میر شریف و میر حبیب الله و میر نور الله ثانی صاحب مجاهس المؤمنین و احقاق الحق و مصائب الفواصب و عشرة كامله و کشف العوار و دیگر مصنفات که بهندوستان رفت و در لاهور قانچی و در آنجا شهید شد پسر میر شریف بود و اولاد او در هندوستان اند و چندی قبل ازین از ایشان بتجھف اشرف آمدند و در آنجا ساکن اند و میر شریف سه پسر دیگر داشت میر اسماعیل و میر قطب الدین و میر محسن و میر حبیب الله را سه پسر بود سید قاسم و میر شمس الدین محمد و میر عطاء الله و اولاد ایشان همه در شوشتر اند و قولیت امامزاده عبد الله و احتساب شوشتر با ایشان است و میر مازده دو پسر داشت میر محمد طاهر بلا عقب و میر غایت الله و اورا دو پسر بود میر عبد الغفار و میر عبد الخالق و الحال نقابت طریقت با اولاد ایشان است و میر زین الدین علی را یک پسر بود میر اسد الله که در دولت صفویه بصدارت رسید و قبل از او میر غیاث الدین منصور شیرازی دشتکی صدر بود و چون بسعايت مفسدان فيما بین او و شیخ علی بن عبد العالی شناق بهم رسید و روزی در مجلس شاه طهماسب بینهما مکالمه واقع شد که بتخته و تجهیل کشید و پادشاه تقویت جانب

از شیراز بشوشتر معاودت و صبیه خواجه حسین شوشتري برا که از معارف
نجبا بود بهجت الله خود در آورد و اولاد خواجه حسین شیخ عبد الله
و شیخ محمد و شیخ حسن در حجر قوییت آن جناب نشوونما یانقند
و سلطان محسن و بعد از او سلطان علی ولد اورا با آنحضرت نهایت ارادت
و حسن اعتقاد بهم رسید و در جمیع امور کلی و جزوی موافق رای اورا
التزام نمودند پ در توقیر و احترام او بسیار کوشیدند و املاک و رقبات مرغوبه
بلو بخشیدند و شیخ عبد الله مذکور صدر آن دولت بود و در دولت صفویه
قاضی شد و هنوز این منصب در اولاد او باقی است و شیخ محمد وکیل
الدوله و از آثار اوست طاق سنگی برابر رواق امامزاده عبد الله و بر کتابه
او این شعر نوشته است *

تمام گشت بحمد الله این بنا بی شین

بسی صاحب اعظم محمد ام حسین

و شیخ حسن سپهسالار بود و چون میر نور الله دران دولت قوی حال
و مبسوط الید گردید در ترویج و تشییع مذهب ائمہ عشر و نسیم مذاهب
مخالفه کمال سعی و جد معمول داشت و اولیا دولت بمتابعه او همت
گماشند تا ظهر شاه اسماعیل صفوی و مبداء آن در سال نهصد و چهارده
بغداد عرب آمد و سلطان علی مذکور باتفاق برادر خود سید ایوب و سایر
سادات مشعشع بسبب اتفاق در نسب و حسب و مذهب با پیوستند
و در وقت یورش بغداد بقیریک میر حاجی محمد و شیخ محمد رعنایی
که معلم زاده اولاد سید محمد بود ایشان را مقتول نمود و چون بحوزه
آمد سید فیاض بن سلطان محسن لشکر کشیده در مقام مدافعته در آمد
تا آنکه خود با سپاه بال تمام مقتول گردیدند و بعد از فتح حوبیه شاه اسماعیل
بشوشت آمد و در آنوقت میر نور الله در عشرين و از قوت سمع و بصر عاری

شافعی در دولت او مملکت مد از بود و شیخ ابوالخیر پسر او حاکم شوشتار بود و اسم او در سنگ بزرگی که نزدیک در مغربی مسجد جامع منصوب است نوشته است و سید محمد با اسپند میرزا و شیخ ابوالخیر جنگها نمود تا بر واسط و حویزة و بعض خوزستان استیلا یافت و شیخ ابوالخیر بگویخت و نزد پدر خود بشیراز رفت و در این فقرات احوال سادات زیاده اختلال بهم رسانید و اولاد سید محمد شاه سه برادر بودند میر زین الدین علی و میر نور الله و میر مانده چون از اوضاع ولایت دلگران شدند میر زین الدین علی و میر نور الله بشیراز رفندند و میر زین الدین علی از بشیراز بهندستان رفت و میر نور الله در آنجا توقف و بتحصیل علوم و اکتساب فضایل اشتغال ورزید - و نسب سید محمد مذکور در کتاب مجالس المؤمنین برین وجه است محمد بن فلاح بن شیبدت الله بن الحسن بن علی مرتضی بن عبد الحمید نسبه بن فخار بن احمد بن ابی الغذایم بن حسن بن محمد ابن ابراهیم بن محمد بن صالح ابن الامام موسی الكاظم علیه السلام وفات او در سال هشتاد و هفتاد و در اواخر حال مولی علی پسرا او اختیار را از او گرفته بود او مردمی بیداک بود و در نهضت اموال و قطع طرق و سفك دماد خودداری نمی نمود تا آنکه در نزار روختانه کوستان ببهان روزی بعادتیکه داشت غسل میکرد و تیراندازی که در کمین او بود اورا تیرزده هلاک نمود و حل و مقد امور بار دیگر بقبضه اختیار سید محمد شد و چون سلطان محسن بن سید محمد خلیفه شد تمامی خوزستان اورا مسلم گردید و فتنها فرونشست و این قلعه محسنه و شهر جدید حویزة از آثار اوست و او سلطانی عادل دیندار بود و در حفظ شاعیر دین و اقامت ناموس شرع مبین نهایت اهتمام داشت و مردم در دولت او در مهد امن و امان بودند و صیت مکارم او باطراف منتشر گردید و در این عهد میر نور الله

و از استدماع این گونه حکایات مفهوم میگردد که عشق صوری را در تصفیه نفس و تلطیف روح و تحرید از علایق مدخلی عظیم است و نفوس مستعده بسبیب آن شایسته مكافات غیبی و فتوحات عظیمه میگردند و سخنان مشابیح که المجاز قنطرة الحقيقة شاید اشاره باین ذکر باشد *

فصل دهم

سادات مرعشیه شوشتر اولاد سید محمد شاه ابن مبارز الدین مانده ابن جمال الدین بن حسین بن نجم الدین محمود اند و نسب میر نجم الدین محمود در کتب معتبره بدین وجه است نجم الدین محمود ابن احمد بن تاج الدین حسین بن محمد بن علی ابن احمد بن ابی طالب بن ابراهیم بن یحیی بن حسن بن محمد بن حمزه بن علی ابن حمزه بن علی المرعش این عبدالله بن محمد السلیق ابن الحسن الدکه بن الحسینی الاصغرین زین العابدین علیه السلام و ایشان از ساسله ملوك مازندرانند و میر نجم الدین از ائمه بشوشتر آمد و در آن زمان نقیب و مقتداری آن دیار سید عضد الدوّله حسینی بود و عقب او منحصر بود بیک صبیه و را بحکم میر نجم الدین داد و بآن سبب املاک و ضیاع و اقطاعاتیه سید عضد الدوّله از سلاطین سلف داشت همگی بمیر نجم الدین انتقال یافت و چون بسبب کثوت فتن و انقلابات اوضاع آن حدود اختلال پذیرفت اولاد میر نجم الدین ضعیف الحال شدند و املاک ایشان روزی بخرابی نهاد و سید محمد بن فلاح مشعشعی در عراق عرب ظهور نمود و باعث مزید التهاب نایره فتنه و جدال گردید و ظهور او در سال هشتاد و بیست بود و دران وقت والی بغداد اسپند میرزا ولد قرایوسف ترکمان بود و والی فارس سلطان عبدالله بن ابراهیم میرزا بن شاهرخ بن تیمور او در شیراز بود و شیخ محمد جوزی

کوی اجل در خرم چوگان تو
در راه دین ثانی روح الامین
باز رهانیم ز امید و بیدم
وز نفسش بوی سعادت شنود
کود بر حول لقا جای خویش
گشت عیبر از قدمش خاک راه
رفت پس آنگاه بدکان خویش
چون گل و چون غنچه دهن باز کود
مزده که همت در دولت کشاد
آمد دام تا کنمت پیروی
باید از شریت و صالم چشید
با جگر خسته و جان فگار
من بحقیقت شدم از خود بربی
کفر از لام لذت دنیا گرفت
شکو گذاری تمام واجبست
پیو منی بلکه خدای منی
گشت تهی از خود و از دوست پر
فعوه زد و کرد ز تن جامه چاک
و آنگهش از صومعه بیدرون فگند
عاشق و معشوق بیکجا نشست
چون نتواند که بخویش نشاند
نی چه حرفان دغا غافلی
در قدم اهل حقیقت بمیر

فسر فلک طایر ایوان تو
سوده ملک خاک درت بر جیین
هست امیدم که ز لطف عدیم
ساعت چندی بر درویش بود
رفت پس آنگاه بمالای خویش
دختر شاه نیز بستور شاه
باتن چندی ز رفیقان خویش
محض زن اسوار سخن باز کرد
لایه کنان گفت که ای فامزاد
جادبۀ عشق تو چون شد قوی
زه رفراقم چه بکامت رسید
زاهد روشن دل پرهیزگار
گفت که ای سرور خیل پری
عشق تو زینسان بدلم جا گرفت
مطاب تو گیرچه نیاید بست
چون بخدا راهنمای منی
مه چه شنید این سخنان چه در
کو اثر در جگوش عشق پاک
حله دیدا ز برخویش کند
خواست یکی خرقه و بردوش بست
جدبه که از شهر بکوشش دواند
رامی اگر عاشق صادق دلی
خیز و بکف دامن همت بگیر

خیز که اینک متعاقب زرا
نام رقیبیان چه شنید آن فکار
گفت چه سازم بکجا رونم
ای نظر جان بتوازنیکیان
شاه چه احوال گدا گوش کرد
آری از آنجا که شهران را فست
گفت اگرست آرزوی وصل ماست
بایدست از خلق کناری گرفت
قارسیدت کار بچای که شهرو
سوی تو از بهر دعا رو گند
شاه خبر یابد از احوال تو
من هم اگر بخست تو باری گند
خیزیم و آهندگ گلم سوی غار
عاشق بیچاره چه اینها شنید
کرد زمین بوس و بوره رو نهاد
رفت سکونه او بسیه سال تمام
گشت مجازش بحقیقت دلیل
یافت بهر گوشه و شهرو دیار
شاه کزان حال خبر دار شد
دیده هویدا نظر ذوالمندان
خاک درش بوسه باعجاز داد
کای حرمت نعیمه هر بیدلی
حل شده از لطف تو هر مشکلی

عنه—وہ بدن معججز روح الامین
یافته زان خضر و مسیحیا نجات
بہ ز جہانگیری و غوغای او
سمو و گل بسته از ایشان سجل
جلوہ کبک دری آراسته
دیده احوال دیگر آنیده بعن
خیل ملک طوف ندان بر درش
دل ز غم یکتہ اذانش دو نیم
سال وی از پنجه و چل بیش و کم
دل بهمین خوش که حسن نام داشت
دید ز چشم سهیش یک نظر
کارگر افتاد پهلوی او
در صد نطق زبان پر دری
رخفا گر خانه جانی بسود
کود سوی قبله خود روی خویش
ذیمکش نیارک مژگان تو
از دل من برد شکیب و قرار
به بر دلم نعل در آتش نهاد
یک نظر از اطف بحال نگر
رحم کنی بر دل من جان من
کرد نظر جانب شخص حزین
کی بر خورشید نماید سه
گرنجه دون است چه سودا سمت این

غمزة بفن رشنون مدنغان ز دین
حاشفی از لدش آب حیات
یک نظر راز فرگس شهلای او
قد و رخش کرد بیسقان خجل
ذرا نهالی که چه بر خواستی
مدل رخش دیده بعالم دو کس
خوبتر از خلد بزین منظرش
بود گدای و بطبع سلیم
عمر بسیر بوده باندوه و غم
از فلک تیوه سوانح گام داشت
رفت قضایا سوی آن رهگذر
قیصر کمانخانه امروزی او
و چه نکو گفت نکو گوهی
قیصر که از ساخت کمانی بود
با کجایی قدچه ایسوی خویش
کای من و دل هر دو بقیران تو
زال چلیپای توای گلendar
چون خم ازان بر رخ مهوش فناد
شد قضایا سوی توان راهبر
شاید از احوال پریشان من
زهرا جبیین چون مه از اوج بزین
گفت من و تو زکجاتا کجا
این چه خیال و چه تمناست این

زیاده از یکصد و اند سال فیست - و قبیر قدیمی بیگ و یاری بیگ در
صغرای کرک است و ایشان دو برادر بودند از قزلباش جغتای شوشتار که
میر قاسم بن میر محمد باقر بن میر سید علی صدر را از اعاظم سادات
مرعشیه مقتول نموده بودند و مردم از عرب و عجم غوغای نموده ایشان را در خانه
خود مقتول ساختند و در همانجا می‌فون گردیدند *

فصل نهم

در قصیده دلکشای عقیلی منجمله اعلان محدثه میر اسد الله صدر
بعده ایست که بشوان گویند و عوام الناس را اعتقاد آنست که همان بشر حافی
است که در عهد حضرت امام جعفر صادق عم بویه و بدعت آن عالیجناب
یا سبیلی دیگر از اسباب بعد از آنکه مدت‌ها بیغوله کرد و ای جهالت و گمراهی
و مرقکب انواع فسوق و مناهی بود قوره و انابه نموده و بمقامات عالیه رسیده
و از اکابر سلسله اولیا معدود است و انجیه در کتب معبدتوه مسطور است
آنست که می‌فون بشر حافی در بغداد است و الله يعلم - و در کثار کوه
بسیت عقیلی مقامی دیگر است معروف ببابا کوهی و بآن مناسبت
دیهی را که دران حوالی است تسمیه باین اسم نموده اند و در دارالعلم شیواز
مقامی ایضا موسوم باین اسم میباشد و متحمل است که یکی از این
دو همان درویش باشد که مولانا رامی از بیار شعرای متقدمین در بعض
مثنویات قصه اورا بدینوجه نظم نموده *

پاد شهی بود ملک نام او خلاد بزین ملک در ایام او
داشت یکی دختر نیکو سوشت
زهرا جیانی که بیغمـا گری
آیت واللیل دو گیسوی او
سورة والشمس مه روی او

حکومت آخر عبد الله خان ایضاً دفینه در کنار رودخانه یافته شده بود و سنه آنها خط کوفی بود باسم المقتدر با الله عباسی و اکثر آنها در وزن با این اشرفیهای صنمی موافق بود و بعضی مقدار نیم دانگ زیاده بود و بقیه سید محمد مشهور بگیاه خور در کنار آب از بقاع قدیمه است و چندی قبل از این حاجی محمد قلی بن حاجی حسن کندزلو جماعت خانه و بعضی عمارت بران افزوده و غالباً همان عابد باشد که شیخ بهاء الدین علیه الرحمة در منظمه نان و حلوا بدین وجه آورده * نظم *

نو جوانی از خواص پادشاه * میشندی باحشمت و تمکین براه دل زغم خالی و سرپراز هوس * جمله اسباب تفعیم پیش و پس بریکی عابد دران صحرا گذشت * کو عاف می خورد چون آهوب دشت تر زبان در ذکر حی لا یمود * شکر گویان کش میسر گشت قوت نوجوان سویش خرامید و بگفت کی شده با وحشیان در قوت جفت سبز گشت چون زمرد رنگ تو * زانکه ناید جز علف در چنگ تو شد نفت چون عنکبوت از لاغری * چون گوزنان چند در صحرا چری گرچه من بودی تو خدمتگار شاه * در علف خوردن نشد عمرت تباه پیر گفتش کایج وان نامدار * کت بود از خدمت شه افتخار گرچه من تو نیز میخوردی علف * می نشد عمرت در این خدمت تلف و مقام شیخ شمس الدین گلچشم که اکثرون اکثر آن خراب شده است از عمارت عالیه و امکنه پر فیض بود و حال شیخ شمس الدین گلچشم الحال معلوم نیست لیکن در قطعه نظمی که در پیش طاق آنجا نوشته است بقطب سپهر معرفت موصوف است و از آنجا معلوم میشود که بانی آن عمارت خواجه محمد نامی بوده و لفظ خواجه محمد تاریخ است و او غیر خواجه محمد است که بانی مسجد عباس است زیرا که تاریخ این

ساختن بقعه ذمایم گفت مالی صور نیست در این خلخ این ذل آجر پخته در زیر خاک قدری که کفاایت بغا نماید هست و دران خلخ بقدر احتیاج آهک پخته هم هست این خاکها را بیدار و مصالح را بیرون بیار و بمصرف برسان چون از خواب بیدار شد و این رؤیا را حکایت نمود همه کس باو استهرا می نمود و اعتما به پیچکس نموده خود با اهل و اولاد بشگافتمن آن تل مشغول گردید تا آنکه مساوی سطح زمین شگافت مینمی دید در نهایت طول قامت و عظمت جنده که جمیع اعضای او بحال خود برقرار و در پائین او دو ضعیفه بهمان دستور که مطلق از اعضای ایشان چیزی نمیخسته بود و اطراف دیگر را بشگافت و اجر و آهک را بهمان نحو که در خواب دیده بود بیرون آورد و حاجی ابوالحسن ابن خواجه عنایت الله ابن خواجه عبد البافی که دران وقت سرشنه دار آن محل بود اجرت عمله بدار و بقعه را بنا نمودند و سابقاً مقام شعیب در کنار رود دزفول معروف بود و مقام بسیاری از انبیاء بني اسرائیل دران حوالی معروف است مانند اسحاق و شمعون و یعقوب و لوي و جرجيس و روپيل که در محل سرخان است و جمیع آنها در مرتبه شکست زیراکه مساکن ایشان در مداری و کنعان و مصر و بیت المقدس بود و انتقال باین حدود بسیار مستبعد مینماید خصوصاً که حضرت شعیب اعمی و کبیر السن و از حرکت عاجز بود و در صحراي کرکم ایضا بقاع بسیار است و آثار عمارت قدیمه الى جبال کرائی و بعضی آثار ملوكانه اند و غالباً رود دود آنکه دره بود در وسط شهر مهر سیل و بعد ازانه حفر نموده اند قدری از خانها بازطرف مانده باشد و بعد ازان بمروز ایام بازنظرف نقل کرده باشند و آن طرف خراب شده باشد و الحال موضوع است که سرگنج گویند که در روزگار پیشین شخصی مکحوم نام درانجا گنجی یافته بود و آن افسانه ما بین مردم مشهور است و در عهد

چعدی از احوال گدشتگان داستانی و هیوونه خاری شمع مزار گلعداری و هر
شاخ گیاهی نشانه خوابگاه زین کلاهی * بیدت *

هر که آمد این جهان بیوفا را دید و رفت
پاره برسستی عهد جهان خندهید و رفت
کس از این ویرانه ره یکداه حاصل بر نداشت
هر که آمد پاره تخم هوس پاشید و رفت
گلعداران بسکنه در زیر زمین خوابیده اند
همچه شقبم میتوان بر روى کل غلطید و رفت
دار دیده کاروان زندگی را مذرلی است
کار بار خوش را فرزانه باید دید و رفت

فصل هشتم

در عصری شوشتر بقاع الخیو بسیار است ازان جمله در مغربی
شهر بقعه ایست که کف علی گویند و بانی آن حاجی طهماسب ملازم
اسفندیار بیگ میر شکار است و در آنجا با غصه بسیار خوب مشجور نموده بود
و آب آن از نهر داریان بود و چون آن نهر بایرشد چاهی حفر نمود
و مداری قرار داد و سعیهایا نمود که با غصه خراب نشود آخر الامر بتواتر حوادث
زمان و کثافت فتن دران او ان از پیش نرفت و الحال محل با غصه غله کار
است نهایت عمارت آن بر قوار است و در محل حسام آباد بقعه ایست
که شعیب گویند و آن تل خاکی بود از قدیم که کسی حقیقت آنرا
نمی دانست و چند سال قبل از این شخصی از رعایای آنجا بخواب
دید که کسی باو گفت که این تل را بشگاف که حضرت شعیب و دختران او
هردو اینجا میباشند و بقعه بر ایشان بساز گفت مرا مای نیست که صرف

و اذچه الحال ازان موجود است همه بساروج و آجر پخته است و در طرفین آثار انهار عظیمه است و پائین تربت قیر است که یکی از سلاطین سلف جهت استحکام بعضی سنگ و ساروج قیر ریخته بود و پادشاه بعد از آنرا نه پسندیده و گفت این کارها اینقدر قابلیت نداره و بفرمود که دو فرسنجه پائین آن رودخانه معظم را بخاک بستند و بعد از اینها بقد اهواز است که انهار آن از هر دو طرف هنوز نمایان است و آن از بلاد عظیمه دنیا بود و ملوک و خلفا آنجا را سلمة الخیر و مجتمع المال نامیده بودند و مزارع و جنگلهای آن همه شکوستان بود و باین سبب خلق آنجا بکمال ثروت ممتاز بودند و بضمون انسان لیطغی آن راه استغنى همواره بر خلفا و امراء طریق طغیان می پیمودند و باین تقریب فتنه و فساد دران بلاد بسیار واقع میشد و علی بن محمد منجم مشهور بصاحب الزیج درانجا خروج نمود و مدتیها با اولیای دولت بنی العباس معارضه وزید و خلائق بسیار از اهل آن دیار بعضی بموافقت و بعضی بمخالفت او مقتول گردیدند و بعد از تسلیک آن فتنه چون علماء بعمارت آن ولایت رغبت باقی نماند و اماماند گان آنجا از عهده ضبط آن همه نیشکر و ادای مالوجهات دیوان بیرون نتوانستند آمد لاجرم اکثر جلای وطن نمودند و بسبب خرابی خانها و مزارع عقرب جراره که از مواد ارضی حاره مذکون میگردد بسیار به موسید و بقیه خلق باین تقریب بجای دیگر نقل نمودند و اکنون از عمارت آنجا همین قلعه موجود است که شیخ ناصر بن حمیدان آنرا حصار کشیده مشتمل بر چند خانوار رعیت دیمکار نهایت آثار عمارت قدیمه بسیار و در نظر اعتبار شاهد می نیازی حضرت آفریده گار است هر آجر پاره بفنای دنیا اشاره و هر قخته سنگی لوح مزار آواره هر سفال شکسته از گنگره ایوانی نشانی و هر بانگ

مغرب بهم محمد علی بیگ و از رویخانه‌ای اویل چم نهی هست که ادلو آوا بسفگ و ساروج ساخته‌اند دیگر پائین بند میزان آخر شهر بندی ایضاً از سنگ و ساروج هست افهم الحال خلل یافته مشهور به موسوم بند برج عیار که از طرف شهر آسیاهای چرخابهای متعدد ازان دایر بود و باع برج عیار و بلا گردان و کلابی و سالم آباد که در میان شهر بودند با باغچه‌ای دران محلات بود همه با آن چرخابها معمور بود و در اندر خانها آب جاری بود و از طرف صحراء باع بلبل و باع خواجه فیض الله لشکر فویس و طاش علیاً و سفلی همه مشجر و معمور بود و گویند منشاء ساختن این بود ضعیفه بود که برج عیار خود را فروخت و ایند نمود و بعد هر آن سایر ارباب صروت پنهان‌صب افتاده با تمام رسانیدند و در جوار بند آستانه ایست که مقام علی گویند و آن از مفترهات مستحسننه است و در انجا باعچه بسیار بتکلف بود که میوزا خیدر بن میرشرف الدین حسین بن میر سید علی ابن صیر اسد الله صدر غوس نموده و اشجار نارنج بسیار بعمل آورده بود و آن رسان سیروگاه مقرر اهل شوشتر آنجا بود و دران محله فرقه از اهل کفر ساکن اند که ایشان را عابه گویند و دین ایشان مابین یهودیت و نصرانیت است و قبایع و مفاکیر ایشان بسیار است و انجه در کتب معتمده از مذهب صابئه بمنظور رسیده با آنجه در آئین این طایفه مخالفه مشاهده می‌شود و انجه مشایع ایشان تقریر می‌نمایند مبانیت و مغایرت تمام دارد و اکثر ایشان جاهم بی معرفتند و سخنان پراگفده دارند که بر تجھرا ایشان در مذهب باطل خود دلالت تمام دارد و در یک فرسنخی شهر بندی است خدا آفرین از سنگ خارا که شکارگاه ماهی است مشهور به بند ماهی بازان و در اطراف آن آثار چرخاب بسیار است و اکنون در طرف شهر آسیاهای است که بسبب ترکاز اعراب اکثر آنها خراب است و در هفت هشت فرسنخی بند دارا است

و خیله نموده مئثر نیفتاد تا آنکه عزم ارتحال ازان مقام نمود و چون سلاسل
بر این معنی واقع شد دران نیم شب شمشیر بگردن انداخته خود را به
ولی نعمت خود رسانید و بربان تصرع عرض نمود که مدعاوی غلام از این
عصیان بغي و سرکشي نبود بلکه مقصود آن بود که حسن خدمت این
کمیته و استحکام معاقده این قلعه و حصار بر اولیاهاي دولت روش گردید
و والي اینمعنی رترا تحسین نموده اورا بنواخت و بایالت آن بلد سرافراز
ساخت و در قبلی شوشتر بقليل فاصله شهر عسکر مکرم بود که اکنون
خواب است و بعض آثار قدیمه و تلهای مرتفع ازان باقی است و گويند
مکرم اسم يكی از امراء عرب است که به تسخیر شوشتر آمد و در آنجا
معسکر ساخته چون مدت توقف ايشان زياده طولی به مسانيد خانه و بازار
بنا نمودند و چون ايشان برقند مردمان متفرقه از اطراف و جوانب در آنجا
جمع شده در آنخانها سکنا نمودند و بعضکر مکرم موسوم گردید و غالب
محصول آنجا نيشکر بود و شوشتر و عسکر مکرم هر دو از اقلیم سوم اند و در
زیجات طول شوشتر را يعني بعد آنرا از مبداء عمارت از جانب مغرب هشتاد
و چهار درجه و سی دقیقه رصد نموده اند و عرض آنرا يعني بعد از مبداء
عمارت از جانب جنوب سی و یک درجه و سی دقیقه و عرض عسکر مکرم سی
و یک درجه و پانزده دقیقه است چنانچه پانزده دقیقه جنوبی قرار است و در
طول باشuster مساوی است و از مشاهده آثار قدیمه مفهوم ميشود که پادشاهان
سلف را به شهر شو شترونایت عظیم بود و در عمارت اطراف و نواحی آن اهتمام
زياد مي نموده اند و در اصل رو خانه بمساوي شادروان قیصر بندها و آب
گرانها از ملوک وغیرهم بسیار است ازان جمله بالاتر از بند میزان بندی
از سنج و سارچ بود که هنوز قدری ازان در وسط رو خانه باقیست مشهور
به بند دختر که از طرف مشرق آب بريگستان راه عقیلی می جود و از طرف

نیست و مردم شوشتر بسبب مزید صفائی اعتقاد و نهایت ارادت که با اهل صلاح و سداد دارند باندگ کرامتی که از احدي مشاهده نموده باشند بعد از فوت قبه و بارگاه و وصایا و نذور و موقوفات مخصوص ساخته و مدافن و جماعت خانها قواری داده اند و بمرور ایام چگونگی مجهول گردیده *

فصل هفتم

محلات شوشتر شهر شوشتر الحال دو محله است دستوا و کرکوک و هریک مشتمل اند بر محلات جزئی متعدد و بوجهی دیگر محله را که فرهیک درب عسکر است دستوا گویند و از کلام صاحب قاموس مستفاد میشود که دستوا اسم قصبه شهر است و دستوا لفظ عربی فصیح است و اینکه بعض خواص دست آباد و دشت آباد میگویند و می نویسند اشتباه است و غالباً بعض مردم که در کنار رود دود آنکه خانه داشتند کرک نصب نموده بودند و آب از روی خانه می کشیدند باین سبب آن محله را کوکر گفته باشند و با روی شهر ازان طرف روی خانه است و از سایر اطراف حصاری عظیم است که قوهای بزرگ داشته و سابقاً سکنهای جماعت قزلباش در آن قوهای بود و قلعه شوشتر قلعه بسیار مستحکم است و آنرا قلعه سلاسل گویند و گویند سلاسل بیان فلعله

اسم غلامی بود از والی فارس که بینای این قلعه مامور گردیده و با روی ولایت بطول رود داریان کشید بفتح ویکه داریان بمنزله خندقی در پای حصار قرار یافت و صحراوی بسیاری داخل حصار گردند که در اوقات احتیاج مردم دهات با حیوانات و دواب مذرل توانند نمود و منقول است که سلاسل بعد از اتمام قلعه و حصار و جمع فخایر و اقوات بر والی نعمت خود یاغی شده قدم از جاده اطاعت بیرون فهاد و والی فارس با جمیع عساکر متوجه او شده مدت سه سال بمحاصره او اشتغال و هرچند مساعی جمیله و انواع تدبیر

بشوشتار آمده بود منقول است که از مشایخ صوفیه است و بسبب تسفیه و تصفوف اورا مردود داشت و بزیارت قبر او نرفت و تصحیح نسب سید محمد بازار و سید محمد ماهرو قویب دروازه کوکر هر دو بحضور امام موسی کاظم علیه السلام نمود و مدافن جابر بن عبد الله انصاری و عبد الرحمن بن عوف و سعد و سعید که همگی از مشاهیر صحابه اند در شوشتار معروفند و هیچیک ثابت نیست و در جوار بقیه جابر جمعی کثیرون که خود را غلامزادگان جابر عیوب اند و نزدیک باخ دهکی بقیه ایست که اویس قرنی گویند و انجه در کتب معتبره مذکور است آنست که اویس قرنی در کنار شط فرات آواز طبل شنید و از حقیقت آن استفسار نمود گفتند مبارزه علی ابن ابیطالب است با معاویه فی الغور بمحسک شاه مودان ملحق شد و ازان حضرت رخصت مبارزت طلبید و چند نفر از شامیان بقتل رسانید تا مقتول شد و نقل جنه او از صفین بشوشتار بسیار مستبعد است والله یعلم و در محله ما هنوز بقیه ایست که مقام حسین گویند و همیشه جمعیت طایفه قزلباش که دران جوار می باشند خصوصا جماعت چرکس در آنجا میباشد و در ایام عاشورا مراسم تعزیه و مرثیه خوانی و سایر رسومی که در بلاد شیعه معمول است در آنجا بعمل می آزند و چند سال قبل ازین مردم آن محله امداد و مسجدی در آنجا بنا نموده اند هرچند چندان وسعتی ندارد ذہایت در کمال فیض و صفا و معلویت است و در آن حوالی نیز مزاری است که سید صالح گویند و متولیان آن ادرا صالح بن الحسن المتنبی بن الحسن بن علی بن ابی طالب سلام الله علیه می خوانند و مقامی دیگر است مشهور به پیر فتح و گویند سلطان محمد علمدار است که در روز فتح شوشتار بابراء بن مالک بود و بقیه دیگر نیز دران جوار می باشد مشهور بصالح شهید و بقای دیگر بسیار است که الحال حقیقت آنها معلوم

بود در آنجا نشسته‌اند و آن سو بپریده بایشان متكلم است از مشاهده این امر خوب بخایت متوجه گردید پس از داشت نوجوان ابراهیم نام در اندرین دیگر خسپیده بود رفت و اورا بیدار نمود و بآنچا آورد چون ابراهیم بدید بمادر گفت که این شهید از جمله ذریه حضور امیر المؤمنین و برگزیدگان رب العالمین است رای آن است که اورا تجهیز نموده دفن کنیم مادر گفت که از دست این مخالفان چگونه خلاص توانیم شد ابراهیم گفت سر مرا ببر و بچای این سر بگذار که ایشان ببرند و چنان کردند و ابراهیم سر بخشن که بقیه او در جوار امام زاده معروف است همان است و بانی اصل عمارت امام زاده المتصوّر بالله خلیفه عباسی است و بعد از این سادات عالی درجات مرعشی شوشتار که در نسب برادرزادگان آن بزرگوارند و حکام کرام آنجا و سایر مندان برا افروزدند و از بقاع مشهوره بقیه شیخ محمد سوار در جوار مسجد آخوند ملا محمد فتحی و بقیه سبیری بن مفلس سقطی که این هر دو از کبار مشائیخ طریقت بوده اند و خانه سهل این عبدالله و مادر او در اصل شهر و صحراوی کوکره هنوز معروفند و بقیه سادات از بقاع معروف است و بعضی گویند عبدالله فطح است که پسر مهتر حضرت امام جعفر صادق است لیکن ثابت نیست و این عمارت که الحال هست بقای حاجی صالح کاغذی است که از معارف ارباب خیو بود و زایر تاریخ آنرا بدینوجه گفته * * شعر * این روضه منسورة کز فراغ فیض طاعت در او بلند چه الله اکبر است تعظیم کرد حاجی خوش خلق نیکات صالح که خادمی ز محبان این در است زایر برای مصروع تاریخ سال او پرسید از خود که بهر کل یاور است استاد عقل سرز نامل چه برگرفت گفنا بگوی مرقد فریزند جعفر است و عبدالله با نویه بعضی گویند پسر حضرت امام حسین است و آنهم ثابت نیست و از آخوند ملا میرزا نساد به شیروانی که در ایام فتح علی خان

بود صاحب تاریخ این واقعه را در احوال شوشتار مذکور ساخته باشد - و ایضاً در احوال محمد بن جعفر الطیار رضی الله عنہ ذکر نموده که در فتح شوشتار شهید شده و در آنجا مدفون است و الحال مدفن محمد بن جعفر در حوالی دزفول معروف است و قریه جعفر آباد که از اعمال مریستان معدود است من جمله موقوفات آن سوکار بزرگوار است و هم چنین قریه شرف آباد دزفول واقع این هر دو شرف الغسائی بیگم صبیحة شاه طهماسب بن شاه اسماعیل صفوی است و بمروز ایام از تصرف مباشیون موقوفات بیرون رفته اند و اکنون آنچه اسم وقیعت بران باقی است همین قطعه زمین برجم است و آن هم در تصرف اغیار و چیزی ازان عاید آن سوکار نمیگردد و در بعض ندب قدیمه شهر اندطابلس در جوار شوشتار مذکور است و محتمل است که همین شهر دزفول باشد که در بعض تواریخ عشاش گفته اند و الحال موضوع را خارج شهر در کنار رویخانه اهل دزفول رعناس میگویند و آنروی خانه را در گویند و قول در لغت بمعنی باقلاً وبعضی بمعنی موشی باقلاً گفته اند و چون کشت و اکل باقلاً و موشی آن دران بلد زیاده از سایر بلاد معذاد است موسوم باشی اسم شده باشد - و از جمله موارد قدیمه بقعه امامزاده عبد الله است و نسب او بدین وجه است عبد الله ابن الحسن الدهه بن الحسین الصغر بن زین العابدین علی ابن الحسین علیه السلام و گویند سر اوست که در شوشتار مدفون است و باقی اعضا او عضو عضو در بلاد متفرق گردید و چون مخالفان اورا شهید نمودند و سر اورا بر گرفته که نزد والی خود برد مرور ایشان بشوشتار افتاد در خانه پیره زالی نزول نمودند و چون شب بخسیدند و آن ضعیفه جهت مهمی بان اندرون که سر را گذشته بودند داخل شد دید که سقف اندرون شکافته و نوری چند از آسمان بزمین میآید و اشخاصی چند که آثار روحانیت بر ایشان غالب

و عیت کرد که هر که بعد از من خلیفه اسلام شود حفص را بخون هومزان
قصاص نماید زیرا که آن تهمت موجب قتل هومزان نبود و از جمله مطاعن
که بر عثمان گرفته اند یکی این بود که عمل با آن وصیت نمود تا آنکه خلافت
بحضرت امیر المؤمنین صلوات الله علیه رسید حفص بگریخت و نبود معاویه
بشم رفت و در حرب صفين مقتول شد و فتح شوشتار در سال بیستم از هجرت

بود *

فصل ششم

در بعض کتب تواریخ از ابو موسی اشعری منتقل است که چون
عساکر اهلام شوشتار را مفتوح نمودند در آنجا تابوتی از سرب یافتدند که
میتواند در آن بود و کیسه ای زری با او بود که هر که ضرور داشت بقدر احتیاج
از آن زرها بعنوان قرض بر میداشت و چون رفع احتیاج شده بود ادا می نمود
و بجای خود میگذاشت و اگر بدون سبب تاخیر نموده بود بیمار می شد
این امر غریب را بصحابه که در مدینه بودند عرض نمودند و صحابه در جواب
نوشند که این صیانت حضرت دانیال است و امر نمودند که اورا دفن نمایند
و الحال مدنی دانیال در شوش مشهور است و بارگاهی بران ساخته اند که
آب نهر جند شاپور از زیر آن جاری است - و ممکن است این شهرت حدیثی
است که در بعض کتب معتبره روایت شده که مردم شوش از کثیر باران
با خدمت حضرت امام علی الذیقی صلوات الله علیه شکایت نمودند و آن
حضرت فرمود این بسبیب آنس است که استخوانهای حضرت دانیال را شما
دفن نکردید و هرگاه استخوانهای انبیاء الله چیزی مفکشف شود آسمان
بر او گریه می کند و بایشان با آنجا معاودت و استخوانها را دفن نمودند و باران
منقطع گردید غالباً چون شوشتار اعظم بالا خوزستان و شوش از توابع آن معدود

سوان سپاه نزد برآء آمده گفت که من از حضرت پیغمبر در حق تو چنین شنیده ام و حدیث مذکور بر او خوازند و گفت حال اگر خواهی اینوایت مقتوح شود دعا کن که البته مستجاب خواهد شد آنگاه برآ روی بجاذب آسمان کرده گفت که پروردگارا بحق جاه جلال خودت این قوم را مذکوب و مقهور و عساکر اسلام را مظفر و مذصور گردان و سپه برو مذکیده برآ روی پل دوید و دلیران لشکر متابعت و پیوش نمودند و در جنگ در دروازه قائم شده تا حوالی مغرب داخل ولایت شدند و هرمزان حاکم آنچه را که عمزاده یزد جو بود دستگیر نمودند و برآ در اتوقعه هشتقاد زخم بود اشته بود و قشون مدت یکماده است مذفون شد آنگاه حرکت نمودند و هرمزان را مقید و محبوس بعده نزد همو فوستادند و هرمزان سابقا با عساکر اسلام علیه نموده و رفا بآن ننموده و عمر اورا ملامت نمود که عاقبت غدر را دیدی و مرارت ثمرة آنرا چشیدی هرمزان گفت سابقا که عرب و عجم با یکدیگر مهاره می نمودند و خدای تعالی با هیچیک از ایشان قبود زیرا که همه کافر بودند همیشه عجم غالب و حاکم و عرب رعیت و زیرست بودند اکنون که ببرکت اسلام حق تعالی با شما است غلبه شما بآن سبب است نه بقوت این شهاده کون بر هنره بی استعداد آخرالامر مسلمان شد و اورا بحضور امیر المؤمنین علیه السلام بخشنید و آن حضرت اورا آزاد نمود و دهی در حوالی مدینه داشت ینبع نام آنچه فرستاد که متصدی و ضابط باشد و فرمود چون هرمزان حکومت کرده است رویه امر و نهی و سیاست رعایا وزار عین را نیکو میداند و در آنچه بود تا ابولوله که با شجاع الدین گویند و اوز اسرای عجم بود عمر را مقتول نمود و حفص بن عمر بتهمت اینکه این امر بتحریک هرمزان بوده بینبع رفت و هرمزان را مقتول ساخت و عمر هنوز رمی حیاتی داشت چون بشنید

همراه اشکر بود که در ایام خلافت خلیفه ثانی عمر بن الخطاب بفتح بلاد عجم آمده بودند و سردار کل سعد ابن وقار بود و حضرت امام حسن فیز همراه ایشان بود و در آنوقت پایی تخت ملوک فرس شهر مداین بود که شاهپور بعد از فراغ از مهم شادروان شوشتر در کنار رود دجله بنا نموده بود و سایر پادشاهان عجم بعد از او بر عمارت آن افروزه بودند و نوشیروان ایوان ساخته بود و بادشاه وقت یزدجرد بن شهریار او در روز سه شنبه بیست و دویم ربیع الاول سال یازدهم از هجرت جلوس نموده بود بعد از رحلت حضرت رسالت پناهی بچند روزی و چون آن حضرت از زوال دولت فرسیان و انتقال آن باهل اسلام خبر داده بود مسلمانان باین مزده دلگرم و صادق لاعزم و فرسیان مشوش و مضطرب حال بودند و مع هذا در حین عبور لشکر اسلام از شط دجله احوالی چند رخعمود که فرسیان یقین بمقولیت خود حاصل نمودند و دانستند که با مشیت الهی معارضه و مقاومه نمی توانند کرد بالضروره یزدجرد از مداین فوار بر قرار اختیار نمود تا در مرو خراسان مقتول شد و شهر بانو دختر اوست که بشرف فراش حضرت سید الشهداء علیه السلام رسیده و مادر حضرت سید الساجدین است و حضرت امام حسن تا مداین بالشکر مراجعت نمود و سعد لشکر را بر گرفته تا حدود خراسان مفتوح و بعد از فتح شوش متوجه شوشتر گردید و مردم شهر چون بشنیدند قبل از رسیدن لشکر خارهای سه پهلو آهنهاین بسیار بساختند و در صحراء ایشان نشست متحیر گردیدند با آن حوالی رسیدند خارها بدست و پاهای ایشان نشست متحیر گردیدند و مدتی در آنجا توقف نمودند تا آنکه شخصی از اهل بلد خفیه بیرون آمده از عساکر اسلام امانت گرفت و ایشان را برآهی دیگر بلدیت نمود که تا سو پل رسیدند و گویند پیر بلدی که مزار او در شوشتر معروف است آن شخص است و مردم شهر بتیر و سنگ و فلاخی مدافعه می نمودند تا آنکه یکی از

کارها بسیار میکرد و در خارج دروازه کوکر سورا اسیایها بدهست چی سلگ آسیای بزرگی افتاده است که میگویند آن پهلوان آورده و چون بسیاری از عوام الناس فویفته او شده بودند خان اورا اخراج البلد فرمود - و قبله مسجد جامع را ساخت و درست ساخته اند و کمترین بدایره هندی و سایر اعمال ریاضی در کمال وقت احتیاط آن نموده در نهایت استوا و استقامات یافته و محاربی اثیر بلاد را که ملاحظه نموده از خراسان و آذربایجان و بعض بلاد فارس و عراقین و قری نجد و حجاز بغير از مسجد کوفه هیچیک را با آن اعتدال ندیده و قبله مسجد میر شکار بر وفق آن بیزیاده و نقصان اعتبار شده ^۲ اینکه مابین عوام بلده بعض خواص شوشتر نیز شهرتی داشت که در قبله مسجد جامع اذک تیامنی هست و باین سبب در نماز نیمسر می نمودند و مساجد جدیده را نیز متیاسر ساخته اند شهرتی بی اصل است و از بنای قدیم مسجد الحال بغير از دیوار قبلی و قطعه از دیوار شرقی مابین گلدهسته و منار چیزی باقی نیست و در مسجد سنگها مخصوص است که بعض حکام و ارباب اختیار تاسیس بعض امور خیر یا رفع بعض بدح بصیغه لعنت بود نموده اند و بسندگها نقش نموده بدبورها چسپانیده اند و اسمی ایشان همه مکتوب است *

فصل پنجم

قدیمترین مزارات شوشتر مزار براء بن مالک انصاری است دو از اکابر صحابه حضرت رسالت پناهی بود و درشان او روایت شده رب اثنت اغبر ذی طمرین لیویه به لوقم علی الله لا بُرءَ مِنْهُمُ الْبَرَاءُ مالک یعنی بسا زولیده موى گرد آلود ژنده پوش گفتم که اگر خدا را سوگند دهند حق تعالی قسم ادرا راست کند ازان جمله اهست براء بن مالک دو

طالب ابن خواجه اسماعیل ابن خواجه افضل صراف تاریخ آنرا بدینوجه
گفته * بیت *

شک نیست که بانی مساجد * در هر دو جهان بود سرافراز
هر کس توفیق ساختن یافت * گردد بجهان ز خاق ممتاز
فتھا بذمود اندیاحش * بادا برخش در جهان باز
طالب تاریخ ساختن ساخت * از صاحب سر و مچم راز
بر خواست یکی از این میانه * گفتا مسجد شده خدا از

و مذار گویند با اصل مسجد ساخته نشده و بانی آن سلطان اویس ابن
شیخ حسن بونانی است و اسم او بکتابه جلی بر سرگی که بالای در زیر
گلدسته است مذکوш است بتاریخ شهر ذی حجه سنه اثین و عشوبین
و شما مذار و این مذار از غرایب ایندیه است و مذار باین ارتفاع کمتر دیده
شده و چند سال قبل از این قفسه آن شکستی خورده مشرف بانهادم بود
و آنرا تا بعد مقرنس خراب نمودند - و جمعی از نفاثات که خود مشاهده
نموده بودند استماع شده که در ایام و اخشتو خان پهلوانی بانیگر بشوستر
آمدۀ بود که انواع هنرها از او بظهور میرسید از آنچمله کائل بسیار درازی
داشت سنگ دست آسی سندگین بکاکل می بست و میخ آهفی که طول
آن یک متر و نیم بود بهنار میگوشت که نیموجب آن بذار می نشست
و یک متر بیرون میماند و بالای آن میروفت و می ایستاد و میخی دیگر
بهمان قرار بالا تر میگوشت تا هرچا دست او می رسید و دست بآن
میگرفت و بالای آن میرفت آنگاه انگشتان پا را بآن بند می نمود و سر نگون
آویز آن می شد و با چکش میخ اول را برون میاورد و راست میشند و آنرا
بالا تر میگوشت و بالای آن میرفت و آن سنگ بکاکل او بسته بود و بهمین
قسم تا قفسه مذار بالا میرفست و از راه نزد بانها پایین میآمد و از این مقوله

و مدت خلافت او سه سال و شش ماه و سه روز بود و بعد از او کسی متوجه اتمام آن نشده تا خلیفه بیست و پنجم القادر بالله احمد بن اسحق المقدیر و اسم آن بچوب کتابه نوشته بود که کشیده بود تا منبر و این دو چوب الحال بطرف شده اند و مدت خلافت او چهل و سه سال بود و آن نیز تمام نکرد و در سال چهار صد و بیست و دو وفات نمود و از او خلیفه بیست و هفتم مقتدی بامر الله ابوالقاسم عبد الله ابن القائم بن القادر شروع بگار مسجد نمود و مدت او نوزده سال و پنج ماه بود و قبل از اتمام ایضا وفات یافت و اسم او در محراب چوبین بالای منبر نوشته است مورخ بداری شهر رمضان و تخته «چوبینکه» اسم سال بران مکتوب بود افتاده بود و بعد از او خلیفه بست و نهم المستر شد بالله ابو منصور فضل بن المستظر بن المقتدی دران باب کوشیده و با تمام رسانید و اسم او در گچکاری بالای محراب نوشته است و مدت خلافت او هفته سال و هشت ماه بود و از این تواریخ معلوم میشود که آنچه فیما بین عوام شوشتر مشهور است که حضرت امام رضا علیه السلام در این مسجد نماز گذارده است از شهرت‌های بی اصل است زیرا که آغاز بنای مسجد مدت‌ها بعد از زمان آنحضرت بوده لیکن محتمل است که حضرت در آنحوالي که دران زمان صحراء بود نزول و دران مکان نماز گذارده باشد و بعد ازان بسبیب این شوافت بنای مسجد را در آنچه اختیار نموده باشند و منشاء این شهرت این باشد و مسجد در اصل چوب پوش بود بهمین شاه چوب هندی که منبر و منظر ساخته اند و چند اصله ازانها در صفو پیشین مابین ستونها کشیده است و ستونهای قدیم آن باریکتر و مرتفع تر بود مساوی گلدهسته و چون اکثر آن چوبها بمرور ایام بشکست و خرابی دران غالب شد جمعی از خیرمقدان که سرخیل ایشان حاجی فتح الدین خیاط بره تجدید عمارت آن باین هیئت که هست نمودند و خواجه

ضایع شوند این معذی باعث ضعف یقین زارعین نمیشود و در اساس توکل ایشان هیچ نوع خلای راه نمی یابد بلکه باعث زیادتی آمیدواری ایشان بمرحمت رب العالمین است و این حالت مکرر مشاهده شده و حیله و مکر و شیطنت بطیع مردم شوشتار کمتر وجود دارد و پرهیزگاری ایشان از حقوق انسان بیش از اهالی اکثر بلاد است و مسامنگ در آمور و ترک تاسف مفاسد از حالات جملی ایشان است و شجاعت و دلاوری در ایشان غالباًست و در حسن اعتقاد بسلسله سادات و علماء و مشایخ و عباد در مرتبه اعلی میباشد و بسبیب اقصاف بمجامع صفات حمیده آنچهارا دار المؤمنین گویند.

فصل چهارم

در دار المؤمنین شوشتار مساجد و بقاع الخیر بسیار است و قدیمترین مساجد مسجد جامع است و آن در ایام خلفاء بنی عباس بنا شده و بر دیوار قبلی سوره پس را یکسطر بخط کوفی گچبری کرده اند و در آنچه کتابها بخطوط کوفی نوشته اند مشتمل بر آسامی خلفا وغیره و آنچه الى الان از آنها موجود است کتابه چویین است که بطرف راست منبر بالای سطرين نزدیک سقف هفت سطون منقوش است مورخ بذاریخ خمس و اربعین و اربعائمه و کتابه چویین ایضا که بر محراب چویین بالای منبر نوشته است و کتابه بر ضلع مغربی منبر و کتابه گچبری دور محراب پایین و کتابه گچبری ایضا بالای محراب پنج سطون و کتابهای دیگر بوده که بمروز ایام مندرس شده و از مجموع اینها مفهوم میشود که المعتز بالله محمد بن جعفر المتوكل آغاز بنای آن نهاده و اول خلیفه سیزدهمین بنی العباس است و در سال دویست و پنجاه و چهار در زمان حضرت امام حسن عسکری علیه السلام بخلافت نشسته و اسم او در چوییکه بزیر مفظه بود نوشته بود

مافاریان آب می‌آورد و در زیرزمین عفه‌ها و مجلس‌های وسیع دور آب می‌ساختند و صردم هر محله بکاریزی که داشتند اکتفا می‌نمودند لیکن الحال مرتبت است که قهوه‌ت همه بایرو اکثر چرخابها نیز بر طرف شده و بنای خانه گلیون مفسوس‌خست و عمارت‌جديدة بسنگ و آجر پخته و چیز ساخته می‌شود و این معنی باعث زیادتی اشتداد حرارت‌هوا گردیده است لاجرم طناب‌انیمه قاب گرما ندارند شوادان را اختیار نمودند و کار بجهاتی رسیده که کم خانه‌ای است که شوادانهای متعدد نداشته باشد و هوای بهار آنجا بغایت معتدل است و فور گل و لاله و ریاحین خدا آفرین در صحراء‌های آنجا بعده است که وصف نتوان فمود و شعرهای سلف بهار شوشتر را ضرب المثل و تشبیه بهار سایر بلاد با آن نموده‌اند و نشاطی در طبایع خاص و عام آنجا دران فصل بیدا می‌شود که اکثر اوقات را بسیرو و تغدن و باع زمی می‌گذرانند و ب فعل طبیعت ظرافتها و حرکات طفلانه چند از ایشان بظهور میرسد که در سایر اوقات از ان قسم شوخيهای کمال تحسی و استدکاف مینمایند و بهار نارنج آنجا بسیار معطر و گل سوری نیز از گل اکثر بلاد ممتاز است و هرگاه درکشیدن عرق آهای بی پروانی نکنند از گلاب و عرق بهار سایر گرمی‌سراوات امتداز ظاهر دارد و هوای زمستان آنجا نیز متعدل است و بد آتش کردن بخاری و نشستن کرسی خانه کمتر احتیاج می‌شود و برف بسیار نادر است و در مدت‌العمر راقم حروف که از پنجه سال متجاوز است یک‌فعه برف باریده و الحال بعنوان تاریخ مذکور می‌شود و باران در سنوات مختلف است و اکثر زرع آنجا الحال دیم است و چون اراضی پر بورکت و هوای متعدل است بسیار چهار باران که در تمام زمستان بشود محصولات حسب التخواهش بعمل می‌آید و در بعض اوقات اتفاق شده است که بدو باران کامل زراعات نیکو بعمل آمده‌اند و چنانچه چند سال مقوایی بسبب کمی بارش یا سایر آفات زراعات دیم

در حق ایشان نموده و امراض ویائی نیز بسیار کم است و غالباً در اکثر امراض
صحت است و امراض کثیر الوقوع حمیات سهله العلاج است و همینکه
مرض مفارق نمود بزوشی رفع نقاوت می‌شود و در اکثر فصول اغذیه غلیظه
در آنجا معتاد است و بسبب سلامتی آب و هوا منشا انحراف مزاج
کمتر میگردد - و اصل رود آنجا چشممه کرن است که از حوالی زندگان رود
اصفهان میجوشد و همه جا مایین کوهکیلو و بختیاری تا شوشتار جاری
است و از این هر دو آبهای شور و شیرین بسیار داخل آن می‌شود و رودی
عظمی میشود که در خوزستان بآن عظمت نیست و پایین بند قیر رود دزفول
بآن می‌پیوخد و مجموع را دجلد اهواز گویند و اینها اوصافیکه اطباء در مده
آب تعداد مینمایند از کثیر و غزاره و بعد منبع و شدت جریان بر صخور
و جبال و صفات اون و سبکی وزن در آب شوشتار موجود است و در تابستان
بسیار گرم باندک نسیم شهابی که براز پیوخد بسیار سرد می‌شود و معتاد است
که در آن فصل وقت نماز دیگر آبهای را نکوزهای سفایین در موضع مرتفع
میگذراند تا حرارت آفتاب آنرا زیاده تاطیفی ننماید و بمجرد غروب آفتاب
و هبوب شمال بمرتبه سرد و لذید میشود که بجهوعه واحد سیر نتوان خود
و هرچند زود تر با آفتاب بگذراند سرد تر میشود و هوا آنجا حار رطب
است که در هر دو کیفیت موافق روح حیوانی است و رطوبت آن باعتدال
است لیکن در بعض سیوات حرارت آن در فصل تموز بحد افراط میرسد -
و سابقاً معمول بود که منعمن اندرونیهای گلین بسیار مرتفع میساخند و درها
و روزنهای متعدد از اطراف جهت منفذ هوا قرار میدادند و گاهی اشتر خار
نیز پنهانیک آن میزند و آب میپاشند و این قسم اندرونرا گلستان گویند
و در اوقات شدت حر آنجا می‌غفوند و سایر انسان بشگاههای رودخانه دود ازکه
و سایه غرابها دفع آسیب گرما می‌نمودند و در بعض خانها قنات بود که از

برجا بود تا در زمان دولت بقی امیه که شبیب خارجی خروج نمود و شوشترا پای تخت ساخت و حجاج بن یوسف ثقیفی که از جانب عبد الملک بن مروان بن الحكم والی عراقین و خراسان نمود و مدت‌های در دفع او گوشید و فایده ندیخشید و شبیب همه روزه با سپاه خود از شهر بیرون میرفت و با عساکر حجاج مهاریه می نمود روزی وقت خفتن بشهر مراجعت میکرد اتفاقاً آب سیل طغیان فموده و شبیب بکنار پل اسپ میراند و بتماشای آب مشغول بود و شخصی سوار مادیان پیش‌اپیش میرفت و اسپ شبیب بزیان بود چون به مادیان نزدیک شد میل کشید شبیب بد هن آن زده خود با اسپ بزد خانه پریدند و غرفه سیلاب فنا گردیدند - روز دیگر حجاج داخل ولایت شد و مردم را بر جا دادن شبیب معاتب ساخت و ایشان معذرت خواستند که مارا از آمدن شبیب خبری نمود و در شب تاریک دفعه خود با سپاه از راه پل داخل شهر شد و ما بندگان را قدرت بیرون کردن او نبود حجاج این معذرت را قبول و از موآخذة ایشان در گذشت و بفرمود که پل را خراب کنند و مردم بدستور قدیم بکشتنی عبور نمایند قا دیگر احدی نگاه داخل ولایت نشود و از آن قرار معمول گردید تا فتح علی خان آن را تجدید نمود چنانکه مذکور خواهد شد *

فصل سوم

آب و هوای شوشتار بسیار سازگار و با اکثر امزجه موافق است و مود مان غریب در هر موسم که وارد آنجا بشوند کمتر بیمار می شوند و مرض طاعون هرگز مسموع نشده که در آنجا واقع یا از بلاد قریبہ سرایت نموده باشد و عوام شوشتار گویند که این ببرکت دعایی حضرت امام رضا علیه السلام است که در حین مسافرت از مدینه بخراسان وارد آنجا شده و این دعا

تذکرۀ شوشتار

بمودم آفديار رسيد از آنچه ماهه معدن نقره تابع نموده بودند در خارج شهر
نود يك بچشمۀ آب کرمگ و چون کيفيت بعمل آوردن آن را بهمه کس
تعلیم ندادند شیوع بهم نرسانید و الحال موضع آن معلوم نیست - دیگر
حیات دیباچ از این کرکی که در فصل پاییز در چونق قلبلاب بهم میرسد
که بمراتب از خویر خالص لطیف تر میباشد و آنرا بطراز زرسیم و نقوش
والوان مختلفه مزین می نمودند و در روزگار پیشدن البسه و عمامه ملوك همه
ازان بود و دیباى شوشتاری مثلىز جمیع شعرا و ادبائی زمان بود و عبد الواسع
جلیی که از فصحائی شیرین گفتار بود در مدائیح سلطان سنجر وغیره همه
جار تگیبی بهار و طراوت رخسار یار و زینت مجلس پاکشاہ کامگار را بدیباى
شوشتاری تشیبیه نموده و در مدح سلطان عبد الصمد گوید : * شعر *

گوید در آذرباین تو هر روز مدحتی آراسته بگونه دیباى شوشتاری
و در موضع دیگر گفته : * شعر *

گه از سنبل حجابی بر فراز پرنیان پوشد
گه از عنبر نقامی بر طراز شوشتار بندد

و چون اختراع این نوع لباس در عهد شاهپور واقع شد در نیست که ساپویه
در بعض احادیث اهلیت علیهم السلام مذکور است و فقهاء بثیاب مفسویه
 بشاهپور تفسیر نموده اند همان باشد و الحال مدقه است که آن هم مفسویه
و علاج رشتن آن را نمیدانند و از بعض معمونین استماع شده که آنرا با بعض
ادویه طبخی میکرده اند که قوتی بهم رسانید - دیگر دولاب رومی که در
کمال سهولت آب را از حضیض زمین باوج برین میرساند و الحال متدائل
است - دیگر عمل آتشبازی که در شباهی نوروز سلطانی معمول است
چون رومیان را عادت آن بود که در شب سال نو که ابتدای تشیرین الاول
(یشنان است این رسم را معمول میداشتند - القصه پل قیدصر بحال خود

شوق کارکدان و تخفیف مؤقت مفرحی مركب از بعض فواکه و اجزای حیوانی و معدنی و نباتی ترتیب نمایند که این هردو فایده ازان حاصل تواند شد و حکیم حاذق فکرت اجزای آن را باین نحو نسخه نوشته

نسخه

برگ گل رخسار یک طبق - درق نقره پیشانی یک صفحه - گل شمشیرک ابرو دو شاخه هبادام چشم دو دانه - زنبق بینی یک جزو - یاتوت رمانی اب دو دانه - پسته خندان دهان یک دانه - مروراید ناسفته دندان بیست و هشت دانه - عذر اشهب خال لا اقل یک جزو - سیب ذقن یک جزو - ترنج غنیب یک جزو - سفیل الطیب زاف دو دسته - اذار بن پستان دو دانه - صدف سینه یک لوحه - خمیره صندل شکم یک قرص - نافه مشکین یک جزو - گل غنچه ناز یک جزو - یاسمین سرین یک بغل - ماهی سقن قورساق و ساعد چهار جزو - قصب الذیره انگشتان بیست عدد - عتاب سوانگشتن بیست دانه - قند مکرر عشوه آنقدر که اجزا را شیرینی کند و قیصر بفرمود تا مركب اجزا را بال تمام از شاهدان فرنگی گلزار و دلفریزان طناز عشوه کار با انواع باده و نقل و مزه و طعام خوشگوار بر سر کار آماده و حاضر داشتند تا آخر روز که عمله از زحمت کار می آسودند بوصال آن دلبوان هم آغوشی آن سیمیبران خوش وقت میگردیدند و مجمع آن ماه پارکان کنار رود خانه بود و از این جهت آن رود را ماه پاریان گفتند و با آن هوس کار کن بسیار از اطراف و جوانب فراهم آمدند روز بروز انجه را برسم اجرت باز یافت می نمودند شب بشب با غارت گران عقل و هوش میرسانیدند تا آن کار با تمام رسیده و رومیان ببلاد خود مراجعت نمودند و بعضی از ایشان را از آب و هوای شوشتار خوش آمد و رخصت حاصل نمودند از قیصر که در آنجا سکنا نمایند و بعضی از امور غریبه و صنایع عجیبیه از ایشان

مجدداً بساختند و گویند شاهپور قیصر را الزام نموده بود که گلیمه در این کار صرف می شود باید از خاک قسطنطینیه باشد و قیصر مردم خود را امر نمود که از خاک قسطنطینیه بعراوه آن قدر بیاورند که بعد از اتمام کار انجیه فاضل مانده بود در خارج شهر ریختند و این قلهای که الحال هست و کوزه گران از آنها استعمال می کنند از آن است و قعر رودخانه را از دهنه مافاریان کی بزیر پل بیک ترازو بسندگ و ساروج فرش نمودند تا به مرور ایام دیگر باره عمیق نشود و از این جهت بند میزان گویند و بعد ازان اورا مامور داشت که بالای شادروان بر رود قدیم پلی عظیم جهت سهولت تردد انسان و حیوان بساخت و اورا مخصوص نمود و چهار دهنه آب تاخمینا برود قدیم از زیر پل جاری بود و دو دانگ از انها رچرخابهای عدک و دهکی و فرجهای بند و خلل ها که به مرور ایام دران راه یافته بود برود کرکر لهدا دهی که بکنار این رود بود دو دانکه و آن را که بکنار آن رود بود چهار دانکه نام نهادند و این رود از منبع آن که در جبال بختیاری است کی منتهی که دریای عمان است فاصله ما بین عراق و فارس است *

فصل هویم

مورخان در وصف شادروان شوشتار مبالغه بسیار نموده اند و گفته اند که در عالم بناهی ازان منحکمتر نیست و مشهور است که چون کار گذاران و مستوفیان قیصر شروع بکار و برآورده خرج نمودند دیدند که خزانی قیصر وفا با تمام آن فمی نماید و عمله و کار کنان ازان کار پر آزار نیز در زحمت بودند و هر میز دوریکه یک روز آنجا کار کرده بود روز دیگر طاقت کار نداشت و هر چند اجر ترا مضاعف می نمودند رغبت نمی نمود آخر الامر رای بران قرار دادند که جهت انتعاش قلوب و تحریک رواعی

یافت و هم چنان بماند تا نبیره او شاهپور بن هرمز بن نرسی بن بهرام بن هرمز بن شاهپور بن اردشیر جلوس نمود و در آنوقت بحسم سن کوک بود و طایفه عرب از بادیه حرکت نمودند و آن حدود را الى اطراف خراسان بتاخذند و انواع خرابی دران بلاد بظهور رسانیدند و چون شاهپور بحد کمال رسید اولاً نماؤخذه و تادیب عرب پرداخت و خلقی بسیار از ایشان اسیر فرموده بود که شاهیای ایشان را سوداخ و ریسمان گذرانیده دردو بیگ دیگر بسته بودند و همراه اردو می گردانیدند و باین سبب ادرا ذوالکاف گفتدند و او را بعمارت شوشتار غایت عظیم بود و چون بر قیصر تسلط یافت و اورا محبوب ساخت گفت اگر نجات خود می خواهی باید شادروان شوشتار را بیندی و چنان کنی که در زمین نزدیک شهر مزارع صیغی پیدا شود و زرع مافی بتوانند کوک قیصر چون بر جان خود این گشت کس فرستاد تا صناع و مهندسان زبرست از روم بیامندند و مال و خزاین بیارندند و چنان کوکند که ابتداء رود خانه کوک را از زیر کوهی که الحال بقعة سید محمد کیا خوز برا واقع است الى بند قیر حفر نمودند و هنوز اثار کلگ بر بعض اطراف آن نمایان است و آب را بان طوف سوداده این طوف را خشک نمودند و بسنگ و ساروج بند زیر پل را بساختند و قیصر بفرمود که هر روز پس روز دو هزار گوسفند روانه کنند در گردن هر یکی قدری زر یا نقره یا آشن یا سرب یا ارزیز چنانچه هر بامداد هزار گوسفند و هر شب هزار گوسفند می سید و بشیر گوسفند نوزه و گل تو می کرندند و بکار می بردند و سنگهای بسیار بزرگ که جز بجهر التئیل حرکت نتوان داد دو دیگر می بستند و بطوقهای آهنین و سرب بهم می چسبانیدند و در کار می نهادند و بعد ازان رود کر کر را که شگافتہ بودند بهمان دستور مسدود نمودند و آب را باعمال بردند و باع و بوسنان

تذكرة شوشتر

و بحدی سبک است که بیک دراز گوش شُخُم توان کرد و اشجار زود توقي نماید و نازنچ و لیمو و انجیر و اذار ممتاز و سایر ثمار متوسط و نمک آنجا بغايت اطیف و ممتاز است و قلم از خواص آنجاست که بهمه بلاد عالم از آنجا می برد و پالیز آنجا فیکوست و از آنجمله بازنجان و خوار و هند وانه بسیار خوب است و جو زق آنجا بغايت نیکو و پنده آن بهتر از پنده سایر بلاد است و تفیاکو و خوبزه را اگر فیکو قریبیت کنند بدستور و در

میاناب قدیم روزگار قدیم در حوالی شهر باخ و بوستان نبود و مزارع صیفی عصری کنوند و جو بند بود که از قنوات گلو گرد که پادشاهان کیان احداث نموده بودند

و هفوز هستند آب بازنجا جاری می شد و چون از شهر دور بود و عبور از رود خانه بکشته بود و مردم باشند سبب رحمت میکشیدند و دارای اکبر نهر داریان را ابتدا و دارا ابن دارا تمام نمود و آب از میان شهر بصلحه عسکر جاری ساخت و بغرس اشجار و زرع صیفی پرداخت و این قبل از ظهور اسکندر ذو القرنین بود و بمور ایام رود خانه عمیق شد و آب از نهر منقطع گردید و باغات که بعمل آورده بودند خشک و مزارع فاریاب دید شد و ان قنوات هم بایش شد و اینها در عهد ملوك طوایف بودند و کسی بحال آنجا التفات ننمود و چند سال متولی خشک گذشت و قحط پدید آمد -

لا جرم ولایت خراب و مردم متفرق گردیدند و احدی از ایشان باقی نماند و مدت‌ها بدین متوال بگذشت تا اردشیر ابن بابک بن سلسان بر ممالک استیلا یافت و ملوك طوایف را مقهور گردانید و همت بتجدد عمارت شوشتر گماشت و مردم را از اطراف بازجا کوچانید و امر نمود که خانه بسازند و در این باب قشید بسیار نمود و منظور داشت که پایین دهنده داریان بعرض رود خانه شاد روانی بنا نماید تا آب مرتفع و بنهر داریان جاری شود و آن زمان رود اخانه مخصوص در مغاریان بود و قبل از اتمام شادر وان اردشیر وفات

شهر داریان از
ذیر قویخانه
قلعه سلاسل
جاری بوده

است

تذکرۀ شوشتار

آنستخوان مشغول گردید از ملاحظه این حال و مشاهده این فال پادشاه متأثر شد و آثار ملال بر ناصیه او ظاهر گردید دانشمندی از ندما این معنی را بفراهمت یافته معرض داشت که از رهگذر این سگ غباری بخطاطر انور نه نشیدند غالبا این چنین باشد که قریب این ولایت مقتصی فقر و درویشی و دون همی و پست فطرتی و قناعت باشد و مردم آنجا بزمخت زندگی نمایند و کسما ایشان ضعیف و تحصیل ما یحتاج خود در وطن نتوانند فمود بلکه از جاهای دیگر بمسافرت و مشقت بهم رسانیده در آنجا صرف نمایند و مؤید این سخن آنکه صاحب نزهۀ القلوب در خواص بلدان آورده که خاک شوشتار مقتصی فقر و نیازمندیست و مردمان صاحب ثروت و توانگر در آنجا بغایت نادر می باشد و بزبان تازی شوشتار را تستر گویند بقاعدۀ عرب که اکثر الفاظ عجمیه را تعریب می کنند و بعضی گفته اند که شخصی از بقی عجل تستر نام آنرا فتح نمود و باش او مشهور شد و صاحب قاموس گوید تستر بروزن جنبد و شوشتار بشیفین لحن است و با روی آن اول شهری است که بعد از طوفان بنا شده یعنی از بلاد معمورۀ و در بعض کتب قدیمه مسطور است که طالع شوشتار جوز است و مولانا جلال الدین محمد بن عبد الله یزدی در کتاب تحفۀ المتجمیین سرطان گفته و این بصواب نزدیکتر است چنانچه مشاهده اخلاق و احوال آن ولایت دلالت تمام بیان دارد و تجربه رسیده که هرگلا قرآنی از قرائات کبری یا خسوف یا کسوف در برج سرطان واقع شود معظم تأثیرات آن در آنجا کمال ظهور بهم میرساند *

فصل اول

در شوشتار نرخ غلات و اطعمه غالبا ارزان باشد و گندم و برنج و سایر حبوب نیکو بعمل آید و ریع زراعت فراوان باشد و اراضی آنجا پربرکت

تذکرۀ شوشتۀ

احقاد نوح گفته‌اند) و خدمه و اسباب لازمه جهت امرتب داشته هر یک از رعایا بقدر استطاعت چیزی از خالصه خود قبول نمودند که همه ساله بوسیم خراج جهت مصارف سلطنت بسرکار او رسانند و تاجی ساخته برسر او فهادند که در مجلس دیوان بان علامت مردم اورا بشناسند و مدت پادشاهی او بیست سال بود و بعد از آن هوشندگ پسر یا برادرزاده او بسلطنت نشست و او پادشاهی عالی و حکیمی کامل بود و تا آن زمان مردم بساختن خانه و عمارت گلین نهاده بودند و بکولا و کپرها که از چوب و نی ترتیب می‌نمودند بسر می‌برند و بعضی به کهوف جبال و مغارها و جنگلها مسکن می‌نمودند و باین سبب تعب و رنج بسیار می‌کشیدند - لاجرم هوشندگ فرمان داد که مردم خانه بسازند و مقرر داشت که خانها را نزدیک یکدیگر و اساهه‌را محکم و دیوارها را بلند نمایند و بعد از اتمام خانها حصاری وثیق بدور خانها بنا نهاد که مجموع شهر حکم یک خانه بهم رسانید و چون مردم در مساقن خود قرار گرفتند و از زحمت گرما و سرما و باد و باران آسوده دل گشند و ذخایر و اوقات خود را در مخازن و مخازن مضبوط و اطفال و عورات را در اندر و فرازها مسخون فمودند و بسبب با روی شهر از آسیب سداع و حیوانات وحشی خلاص یافتند این وضع ایشان را بسیار خوش آمد و آن شهر را شوش گفتند بالغت قدیم یعنی خوب و بعد از آن هوشندگ بنقریبی بکنار رود کن رسید چون ملاحظه وضع آن مکان نمود گفت اینجا شوشتۀ است و استعداد آن برای بنای شهر بهتر است و مهندسان را امر نمود که طرح آن را ریختند و بینای اشغال نمود و گویند شوش بشکل باز ساخته شده و شوشتۀ بشکل اسپ و مشهور است که در وقت آغاز بنای شوشتۀ هوشندگ خود بر سر عمله حاضر بود دید که سگی از موضع شهر بیرون رفت و بعد از زمانی پاره استخوانی بندان گرفته مراجعت نمود و بخوردان آن

تذکرۀ شوستر

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين - و الصلاة و السلام على محمد و الله و اصحابه

الظاهرين *

اما بعد آوردیاند که در قضیه طوفان نوح که عالم غرق آب و معموره زمین خراب و جمهور بدنی آدم اوارة دیار عدم گردیدند معدودی که بضمون فنجینه و اصحاب السفينة نجات یافته بودند بر فرق اصحاب و افکار احباب همواره مکدر و ملول و بفوجه وزاری مشغول بوده در کمال بیسامانی و پریشانی بسر می بودند و بعد ازانه بسیور روزگار و تمامی دهور و اعصار توالد و تناسل نمودند و کثرت در افراد انسان پدید آمد هرج و مرج و اختلاف و جدال و نزاع و دعوی و قیل و قال که از لوازم کثرت است در میان ایشان سفوح یافت و از بی امتدالی و تغلب اقویا ضعفا در زحمت بودند تا آنکه دانشمندان را رای صواب پیرا براین قاعده قرار یافت که فرمان فرمائی مقدار مطاع واجب الاتباع فی مایین خود تعیین و در موضع اختلاف برای رزین اور جو ع نمایند و نظم مهام عباد و تنبیه و تادیب اهل فتنه و فساد مفروط بکفایت او بوده خلائق در مهد آمن و امان آسوده باشند و بجهت این امر مهم کیومرث این آدم را که بحسب سن و عقل و کیاست و حکمت و رزانه و حسن سیاست ممتاز بود اختیار نمودند (بعضی از مورخین گفته اند که کیومرث نبیو ر حضرت آدم بود و برخی از